Stripschrift

STRIPSCHRIFT

DICK MATENA
JEAN DUFAUX

NUMMER 365 * €5,90

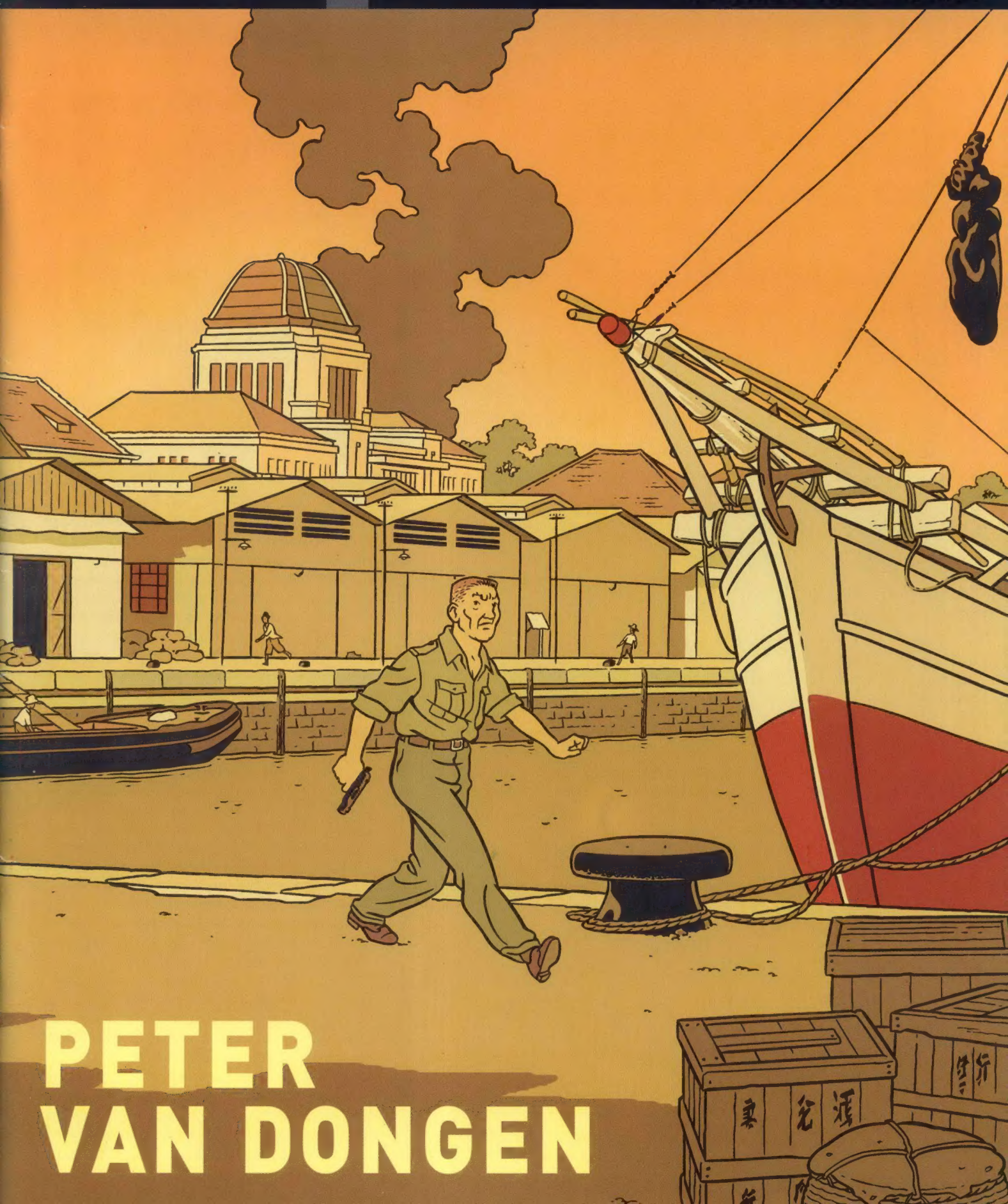

PETER VAN DONGEN

→ REDACTIO

De Stripdagen 2004 in Archeon zitten er weer op.
Nu is het heel modieus om te schelden op alles wat er – ook dit jaar weer – fout ging, maar dat doen we maar eens een keertje niet. We maken regelmatig van nabij mee hoe de voorzitter van Het Stripschap de vereniging met het bijbehorende evenement weer vlot probeert te trekken en hebben niets dan lof voor de kwantiteit van die inzet. Dat dat niet meteen vertaald wordt in een vlekkeloze uitkomst is een kwestie van gebrek aan ervaring en beschikbare capabele mankracht. Dáár wringt de schoen en die negatieve factoren zullen in 2005 met voortvarendheid moeten worden aangepakt en opgelost.
Nee, het meest negatieve aan De Stripdagen van dit jaar was toch het verramsjen van het zogeheten jeugdfonds van uitgeverij Silvester met reeksen als *De muziekbuurters, Prinses Aster, Sidi en Smook* en *Oktoknopie*. Dat een uitgever zo'n economische beslissing moet nemen is pijnlijk, maar soms noodzakelijk. En dat het in dit geval gaat om Nederlandse auteurs van naam en faam is nòg pijnlijker. Maar het wordt pas ècht genant als op zaterdagmorgen het eerste deel van *Dik van Dieren en zo* (Gerard Leever) in de uitverkoop ligt en je het boek 's middags de jaarprijs voor het beste jeugdalbum van 2003 in de wacht ziet slepen.
Met een nominatie voor een prijs op zak hoort een uitgever het fatsoen te hebben zijn economische belangen één weekendje in de ijskast te zetten.
De 'bord-voor-de-kop-jaarprijs' 2004 gaat wat ons betreft dus naar...
Inderdaad!

INHOUD

2 **ACTUA**

10 **PETER VAN DONGEN**
Peter Breedveld

18 **A CHRISTMAS CAROL**
Ger Apeldoorn

24 **ARCHIEF→ DICK MATENA**

26 **JEAN DUFAUX**
Michel van Merriënboer

31 **BITS & PIECES**
Ben Bits

32 **DE BOVENTOON**

40 **HEINZ SERVICE SPREAD**

Stripschapprijzen 2004

Hèt feestvarken, Mark Retera, winnaar van de Stripschapprijs 2004, was er in verband met vakantie niet bij tijdens De Stripdagen 2004 in Archeon. Tijdens de prijsuitreiking werd daarom dan ook gebruik gemaakt van een video-opname van het programma *Vara Laat* dat enkele dagen daarvoor was uitgezonden en waarin Retera tot zijn verrassing de prijs uit handen van juryvoorzitter Ger Apeldoorn ontving. De albumprijswinnaars werden pas op de eerste dag van De Stripdagen bekend gemaakt. Hieronder nog even een overzichtje:
In de categorie 'Nederlands, avontuur en vermaak' won Martin Lodewijk met *Agent 327 18: Het oor van Gogh*. Milan Hulsing sleepte met zijn *Wat Fred niet wist* de prijs voor 'Nederlands, literair' in de wacht. Het beste Nederlandse jeugdalbum vond de jury *Dik van Dieren en zo 1: De eerste 11 zaken* van Gerard Leever. In dezelfde drie categorieën maar dan van buitenlandse origine wonnen respectievelijk: *Donjon – Ochtendgloren -98: Nacht brengt onraad* van het trio Trondheim, Sfar en Blain, *Een deken van sneeuw* van Craig Thompson en *Rosco de Roode 1: De wilde bessen*, de piratenstrip van Jean-Louis Marco. TdK

→ OMSLAG

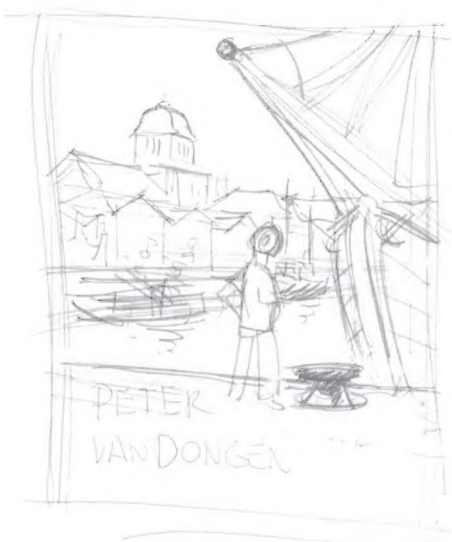

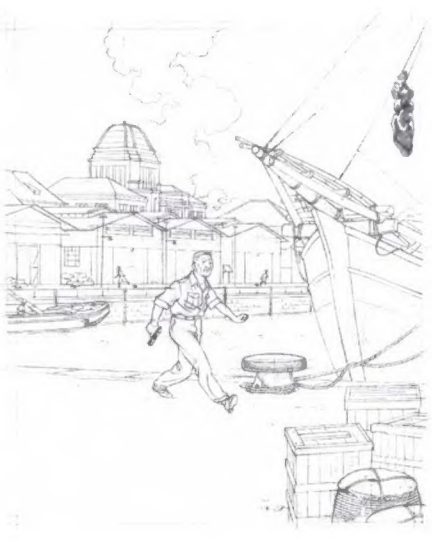

Ons omslag wordt deze keer gesierd door een prachtige illustratie van **Peter van Dongen**, die onlangs het tweeluik *Rampokan* heeft afgerond over een tragische held, Johan Knevel, die op zoek is naar het verloren paradijs, tegen de achtergrond van de Politionele Acties in 1946 die de Nederlanders voerden tegen de voor zelfstandigheid vechtende Indonesische bevolking.
Te zien is een scène die in de proloog van *Rampokan: Celebes* had gekund en die zich afspeelt ten tijde van het bombardement van Makassar. Sergeant Chris Jonker bevindt zich op een kade in de haven en staat op het punt om zich bij z'n mannen te voegen.
Het gebouw op de achtergrond was van de KPM (Koninklijke Paketvaart Maatschappij) en is een mooi voorbeeld van de architectuur uit de koloniale tijd, waar steeds meer mensen in Indonesië de waarde van gaan inzien. Het is in januari 1996 gesloopt.

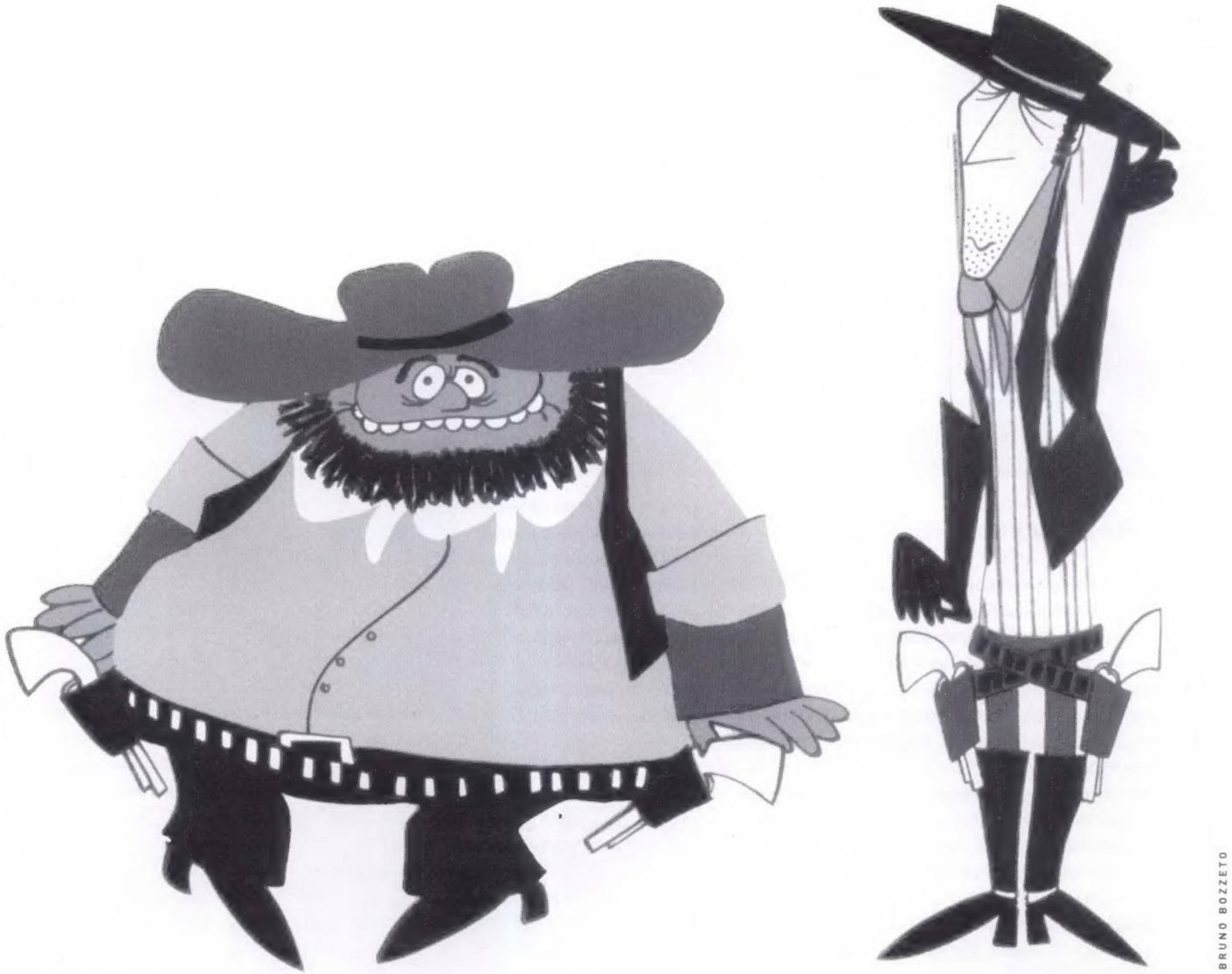

BRUNO BOZZETO

Beeldrijk overzicht animatieproducties

Wow! rijmt op *Animation Now!*, en dat blijkt een treffende vondst wanneer je deze vuistdikke bundel doorbladert. Samenstellers zijn de organisatoren van het Braziliaanse animatiefestival Anima Mundi en Julius Wiedemann, digitale kunstspecialist van uitgever Taschen. Zij geven in de bundel een hedendaags overzicht van zo'n tachtig toonaangevende studio's, tekenaars en opleidingsinstuten. Daar zitten natuurlijk de bekende namen tussen – Aardman, Dreamworks, Disney, Pixar, Tezuka Productions – maar er is tevens veel aandacht voor onafhankelijke animatiekunstenaars. Oscarwinnaar Michael Dudok de Wit bij voorbeeld, maar ook andere Nederlanders, zoals Paul Driessen en Co Hoedeman (beiden in Canada actief). Of de Israëlier Gil Alkabetz, van wie de korte animatie *Trim Trim* (2002) onlangs nog op het Holland Animation Film Festival werd vertoond, en het Engels-Canadese duo Alison Snowden en David Fine, bekend van de tv-serie *Bob and Margaret* (in Nederland door de Vpro uitgezonden).

De samenstellers geven per lemma compacte informatie over een studio of tekenaar. Daarnaast gebruiken ze veel beeldmateriaal, variërend van schetsen, foto's tot aan uitgewerkte tekeningen. Bovendien bevat *Animation Now!* een dvd met een selectie korte films, scènes uit films, trailers, commercials en (korte) documentaires. Jammer genoeg is in *Animation Now!* (ISBN 3-8228-2588-3, €29,99) weinig terug te vinden over de tv-tekenfilmseries van Nickelodeon of Fox Kids die momenteel razend populair zijn onder de jeugd. Maar dat is tevens het lot van dit soort prachtige naslagwerken: er zijn altijd hiaten. RS

→ DE HEIJ

STRIPSUCCES IS IN DEZE CONJUNCTUUR ONMOGELIJK MET EEN VOLLEDIG ORIGINEEL CONCEPT, DUS BEELDEND ÉN TEKSTUEEL.
HUH?
VOORBEELDJE. VAN DONGEN, GEWELDIGE STRIP GEMAAKT. HELEMAAL GETEKEND IN DE STIJL VAN KUIF. OF MATENA, WEL EEN EIGEN TEKENSTIJL, MAAR HIJ SCHRIJFT JUIST WEER HET VERHAAL OVER.
EH... DE VRAAG WAS: HOE KOMEN WIJ ALS STRIPFIGUREN AAN DE BAK?
TREK DIT NOU 'NS AAN.
DUS ALS IK BEGRIJP WAT U BEDOELT....
HM.
JONGENS, DIT IS GOUD.

DE STRIPWERELD LEEFT, EN HOE! OP DEZE PLAATS GEEFT STRIPCOLUMNIST FRED DE HEIJ HIEROP ZIJN PERSOONLIJK COMMENTAAR.

FRED.DE.HEIJ @STRIPSCHRIFT.NL

RECHTS - **Promotie-affiche voor *Agent Orange*.**

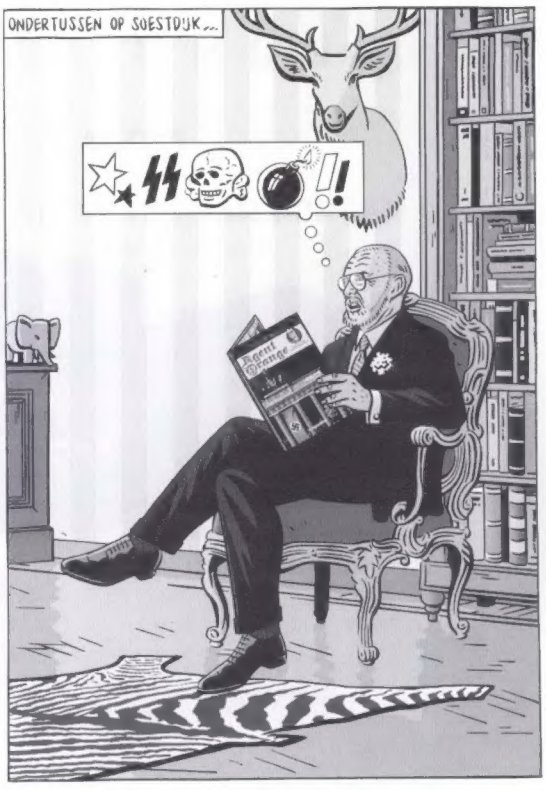

Prins Bernhard in stripvorm

Tekenaar/scenarist Erik Varekamp en co-scenarist Mick Peet hebben eindelijk de laatste hand gelegd aan hun satirische strip *Agent Orange 1: De jonge jaren van Prins Bernhard*. Het boek verscheen afgelopen maand bij uitgeverij Van Praag.

Agent Orange is een nogal precaire titel voor de reeks, want het was ook de naam van een voor de gezondheid schadelijk ontbladeringsmiddel dat door de Verenigde Staten werd ingezet in de Vietnam-oorlog.

Naast de strip is ook een geïllustreerde tekst opgenomen van historicus Coen Hilbrink, die in 1996 samen met Gerard Aalders (Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie) verantwoordelijk was voor het boek *De affaire Sanders*. Hierin werd onthuld dat Prins Bernhard lid zou zijn geweest van de NSDAP. Ook in de strip keert dit gegeven terug.

Hilbrink verzamelt in *Agent Orange* onder andere wat de diverse biografen van de prins zoal over hem hebben beweerd, met de nadruk op de periode voorafgaand aan de Tweede Wereldoorlog.

Het album is geheel in kleur en telt 80 pagina's. De softcover van €14,25 die in beperkte oplage werd verspreid is inmiddels uitverkocht. De hardcover (ISBN 90-490-3201-X) met een halflinnen ruggetje van €15,95 ook, maar die wordt eerdaags herdrukt.

Stripschrift verloot vijf door Erik Varekamp gesigneerde promotie-affiches. Geef ons vóór 15 januari door middel van een kaartje aan het redactie-adres of e-mail (*oranjeboven@stripschrift.nl*) één goede reden waarom het affiche zonodig bij jou aan de muur moet komen te hangen en je doet mee aan de verloting van de posters. AvO

BOVEN - **Bij het werken aan een boek moet er wel eens iets worden veranderd. Het linker plaatje was oorspronkelijk bedoeld voor pagina 12, uiteindelijk is het rechter plaatje gebruikt.**

ONDER - **Deze strook was bedoeld voor pagina 46 en is geheel gesneuveld.**

Van der Schot fileert hedendaagse treurnis

De nieuwe bundel cartoons van Bas van der Schot – *Democratie voor beginners* – heeft als chapeau *'Facts are stupid things'*, een citaat van de dit jaar overleden oud-president van de Verenigde Staten Ronald Reagan. Het zet gelijk de toon van de bundel, waarin Van der Schot bijtend commentaar-in-beeld maakt bij navrante gebeurtenissen, ontwikkelingen en uitspraken op nationaal en internationaal niveau. Hij heeft zijn bundel in vijf hoofdstukken ingedeeld: Oorlogspresident, Jihad voor beginners, Ik zeg wat ik denk, De BV Nederland en De tirannie van de meerderheid. Het overgrote deel van de grappen komt uit de periode herfst 2003 tot zomer 2004 en heeft in *Algemeen Dagblad* gestaan. Wie de bundel leest kan slechts constateren dat 2003 en 2004 geen jaren zijn om vrolijk van te worden.

GROTE VRAAG NAAR BELGISCHE SPERMADONOREN

Erg leuk bij *Democratie voor beginners* (Van Gennep, ISBN 90-5515-535-7, €8,90) is de inhoudsopgave achterin, waarin per cartoon staat aangegeven wat de aanleiding is geweest voor het getekende commentaar. Dat zouden meer cartoonuitgevers moeten doen. Van der Schot – zie voor een interview *Stripschrift 354* – geldt als boegbeeld van een nieuwe generatie politieke tekenaars. Zijn vorige bundel *Nederland doet mee!* was ook al een bewijs van zijn kunnen. Geïnteresseerd? Dan is een bezoek aan de net geopende website *www.basvanderschot.nl* ook de moeite waard. RS

Striptekenaar met katholieke inborst

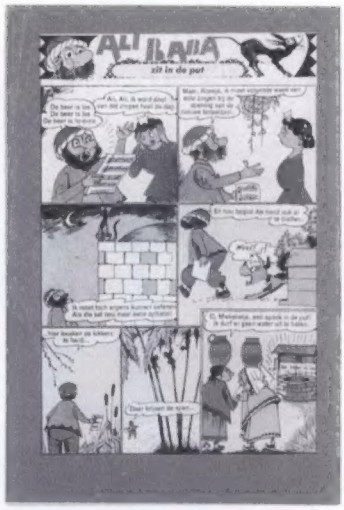

Ter gelegenheid van de tentoonstelling *Verteld en getekend door Piet Broos* in Weert (zie ook de agenda) is een uitgebreid geïllustreerd boekwerk onder dezelfde naam verschenen. De catalogus (ISBN 90-7163710-7, €24,50) biedt een overzicht van de levensloop en de productie van deze rasverteller/veeltekenaar.

Piet Broos wordt in 1910 in het Brabantse Zevenbergen geboren. Zijn vader heeft een ambulante functie bij het spoor, vandaar dat het gezin regelmatig moet verhuizen. In 1919 komen ze in het katholieke bolwerk Weert te wonen, alwaar Broos onderwijs geniet van de 'Broeders van Maastricht'. Zijn verdere studie vervolgt hij aan een klein seminarie van de paters Franciscanen in Sittard. Op dit gymnasium wordt zijn interesse in wis- en taalkundige spelletjes, avonturenverhalen en (vrome) legenden gewekt.

In de crisisjaren woont het gezin in Den Haag. Om financieel een steentje bij te dragen aan het huishouden, begint Broos met het schrijven en illustreren van jeugdverhalen en versjes. Op 22-jarige leeftijd debuteert hij in 1933 met het verhaal *De droom van een herder* in de *Katholieke Illustratie* (De Spaarnestad). Daarna komen er opdrachten (met een stichtelijk accent) bij voor *De Engelbewaarder*, *Weekblaadje voor de Roomsche Jeugd* en *R.K. Jeugdkrant*, alsook voor *Sjors*, *De Humorist* en *Panorama* (het lichtvoetiger werk). Broos bouwt aan een grote kring van afnemers, waartoe ook studentenbladen en kranten behoren. In 1938 publiceert hij in *Kinder-Kompas* zijn eerste stripverhaal: de ondertekststrip over de Chineesjes Ping en Mingie. Om zijn tekenvaardigheden te verbeteren, volgt hij eerst lessen aan de in zijn ogen te kunstige Haagse Academie voor Beeldende Kunsten. Een naderhand aangevraagde schriftelijke ABC-tekencursus uit Parijs bevalt beter.

De Tweede Wereldoorlog begint voor Broos traumatisch: hij vecht als sergeant mee op de Grebbeberg, overleeft, maar wordt krijgsgevangene in Duitsland. Na terugkomst blijft hij doorwerken zolang het kan (onder andere voor *Doe Mee*) en trouwt met zijn jeugdliefde Cato Uijttenhout. In 1942 verhuist hij weer naar Weert om een poos later onder te duiken om aan de Arbeidseinsatz te ontkomen. Vlak na de oorlog maakt hij de tekststrip *Avontuur van Keesje Holland* – droogkomisch met een bittere ondertoon – over de periode tussen Dolle Dinsdag en de bevrijding.

Broos bouwt vanuit zijn Limburgse woonplaats zijn carrière opnieuw op. Zijn katholieke wortels laat hij nooit los. Hij tekent wat hem wordt gevraagd. Strips, kleurboeken, prentenboeken, boekomslagen, puzzels, geïllustreerde rijmelarijen, religieus werk, plaatjes bij onderwijsmethodes, bevrijdingsoorkondes, jeugdboekillustraties, reclameopdrachten, cartoons en ga zo maar door. Maar zijn liefde ligt bij de jeugd en zijn tekenstijl – zwierig, karikaturaal en artistiek – sluit hier uitstekend op aan. Broos fabriceert in de jaren veertig en vijftig de meeste strips, waaronder *Jan Pierewiet*, *Keesje Slim* en *Ali Baba* (voor *Okki*). Zijn producties halen ook het buitenland; in Engeland bij voorbeeld publiceert hij *Gnomie Longnose*.

Piet Broos sterft in 1964 op 54-jarige leeftijd aan een zwak hart. RS/TdK

2005 heeft meer dan 365 dagen!

FOTO HANS MATLA (OPA)

Het meest gegeven cadeau voor Sinterklaas of kerst moet de scheurkalender zijn. Als je ziet in welke hoeveelheden ze worden aangeboden in de boekwinkels kun je niet anders concluderen. Ook steeds meer striptekenaars maken er een gewoonte van hun stripjes in deze vorm te presenteren. *Garfield*, *Donald Duck*, *De stamgasten* en vele anderen zijn hiervan voorbeelden. Twee ervan mogen dit jaar niet onvermeld blijven. Mark Retera, de trotse Stripschapprijswinnaar laat je met zijn *Dirkjan* graag even rust nemen op kamer 100. Op de zaterdagen in deze kalender (Van Gennep, €14,95, ISBN 90-5515-464-4) mag Nix zijn bizarre humor spuien en als je op woensdag gegrinnik op het toilet hoort, is dit aan Lectrr te danken. Een ander nieuw fenomeen is de *Het jaar van de man 2005*-kalender van het duo Hanco Kolk en Peter de Wit (De Harmonie, €13, ISBN 90-6169-721-2). Als mannelijk equivalent van *Viva* of *Libelle* vullen zij meer dan 365 dagen met handigheidjes en relatietips speciaal voor mannen. En: buiten bereik van vrouwen houden, aldus een duidelijke opdruk. Tijdens De Stripdagen in Alphen aan den Rijn bleek Hans Matla's kleindochter, Isabella Sophie Bloembergen, dit even over het hoofd gezien te hebben. Isa vermaakt zich desalniettemin zichtbaar goed tussen deze mannelijke lectuur. TdK

SUPERSTRIP
SPECIAALZAAK
EPPO
Kleine Berg 33 • 5611 JS Eindhoven
Tel. 040 - 2 441 882 • Fax 040 - 2 435 873

Yendor
STRIPWINKEL
Korte Hoogstraat 16
3011 GL Rotterdam
Tel: 010 - 433 17 10
Fax: 010 - 411 38 54

Don Lawrence

Mike Butterworth

Verhalen uit het keizerrijk Trigië

Album twee uit Trigië -the collection- 'De vloek van de zonaanbidders' verschijnt in januari 2005.

Alle pagina's uit deze luxe uitgave (harde band, groot formaat, 106 pagina's op 150 grams Hello Silk) zijn gedigitaliseerd en geretoucheerd om zo de meest optimale reproductie te bewerkstelligen.

Reacties op deel 1:

Het eerste deel is een prachtig boekwerk geworden, dat het wachten zeker waard is geweest.
Ben Elshout

Wederom een schitterend bezit.
Henri van Luyn

Vandaag het eerste deel ontvangen ... WAUW! De Stripschapprijs 2005!
Eric Visser

Zeeeeeeeer fraai!
Rick van Uden

This is something to sit down and enjoy in the colder winter evenings.
Tim Elliott

It's sad Don could not be around to enjoy it too.
CMoS

The presentation of Don's superb artwork is amazing and has brought back fond memories
Christian Stevens

BESTEL NU OP WWW.DONLAWRENCE.NL

→ FLITSEN

➲ *Viz*, het Britse platte antwoord op *Mad*, bestaat 25 jaar. Een goede aanleiding voor het uitbrengen van een jubileumnummer met de gebruikelijk ongein, ranzige humor, smakeloze advertenties en parodieën op bekende Britten en Britse uitspattingen. Op *www.viz.co.uk* is meer info beschikbaar. ➲ Het vierde nummer van het Utrechste stripmagazine *De Inktpot* is gewijd aan horror in de Domstad. ➲ Het zesde en laatste deel van *Peter Pan* van Loisel is in aantocht bij Arboris. ➲ *Dallas Barr*, de stripreeks van Marvano en Joe Haldeman waarvan eerder vijf delen binnen de Spotlight-reeks van Dupuis verschenen, wordt opnieuw uitgebracht (met nieuwe omslagen) in de collectie Polyptiek van Lombard. Het compleet nieuwe zesde deel volgt kort erna. ➲ De Cartoonschool biedt een tweejarige avondopleiding voor mensen met tekentalent. Kijk op *www.cartoonschool.nl* voor meer info. ➲ Arnhemmer David de Rooij is met zijn site *www.davidderooij.nl* nu ook online. ➲ Pieter Wels (Pitura), net afgestudeerd aan de Fontys Academie voor Beeldende Vorming in Tilburg, heeft een geïllustreerde ontstaansgeschiedenis van het huidige Europa gemaakt. *De betekenis van Europa* is verschenen in het kader van de manifestatie *Tilburg ontmoet Europa* (uitgebracht onder auspiciën van Stichting Euro-2004 Tilburg). ➲ Cartoon Network gaat reclame in programma's verwerken. In de tekenfilmserie *Shorties Watchin' Shorties* worden de namen en producten van de sponsors gebruikt. ➲ Patty Klein, onder andere bekend van de Tina-strip *Noortje* heeft het druk. Samen met Eric Heuvel (tekeningen) heeft zij voor het gemeentelijk vervoerbedrijf van Amsterdam een overzicht gemaakt van *do's and don'ts* in tram, bus en metro. Daarnaast werkt zij aan de verstripping van de roman *Bint* van Bordewijk, met tekenwerk van Milan Hulsing. ➲ Het Van Gogh Museum laat weten dat de expositie van tekeningen en pagina's uit *Het oor van Gogh* van Martin Lodewijks Agent 327 voor onbepaalde tijd is uitgesteld. De aanleiding is de moord op Theo van Gogh (familie van de schilder). In het bewuste album is een passage te zien met de filmmaker. ➲ Aart van Hecke is schilder van onder andere stripschilderijen. Zo maakte hij recentelijk een schilderij (145x100 cm) gebaseerd op *Michel Vaillant: Tocht door de nacht*. Het werk is te bezichtigen bij GPWorld, een shop in racing-merchandise (Coothplein 14 te Breda). ➲ 't Vlaams Stripcentrum is weer gered. De Schepen van Cultuur van Stad Antwerpen heeft de huursubsidie weliswaar drastisch teruggebracht, maar ondersteunt het stripcentrum met een bijkomende subsidie van €5000 voor het doel ervan. Ook de huurprijs is verlaagd. ➲ Stripmaker/animator Daan Jippes (1945) start eind dit jaar met de verstripping van de detectives van Havank (pseudoniem van Henk van der Kallen, 1904-1964). De *Havank*-strip zal worden voorgepubliceerd in *Algemeen Dagblad*. Tevens start hij in Bussum een studio waar ook stripmakers Gerben Valkema en Rob Phielix deel van gaan uitmaken. ➲ *Veronica Magazine* publiceert sinds week 48 van dit jaar een nieuwe redactiestrip van Mars Gremmen en ruimt eveneens plaats in voor een wekelijkse cartoon van Lectrr. De strips *Vader en dochter* van Peter de Wit en *Dit is Lamelos* van het Lamelos-collectief sneuvelden al na respectievelijk 26 en 10 weken. ➲ Kermit de Kikker, Miss Piggy en een aantal andere Muppets komen in maart 2005 op Amerikaanse postzegels te staan. Ook van geestelijk vader Jim Henson verschijnt een zegel. ➲ Studio Vandersteen heeft in opdracht van de gemeente Zoetermeer een speciaal *Suske en Wiske*-verhaal gemaakt – *De razende rentmeester* – en de dvd-film *De magneet van Zoetermeer*. De pr-uitgaven zijn bedoeld voor inwoners en relaties van de stad.

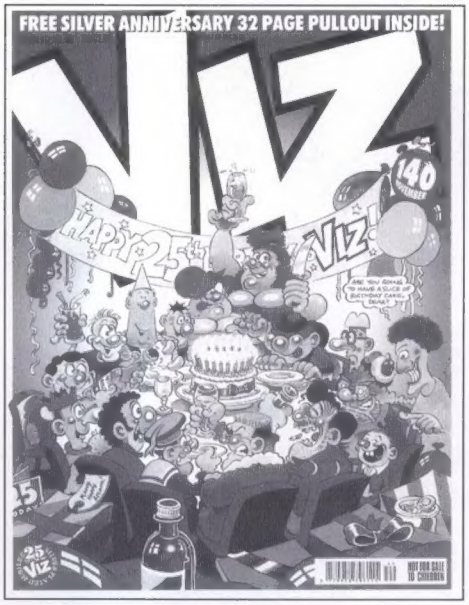

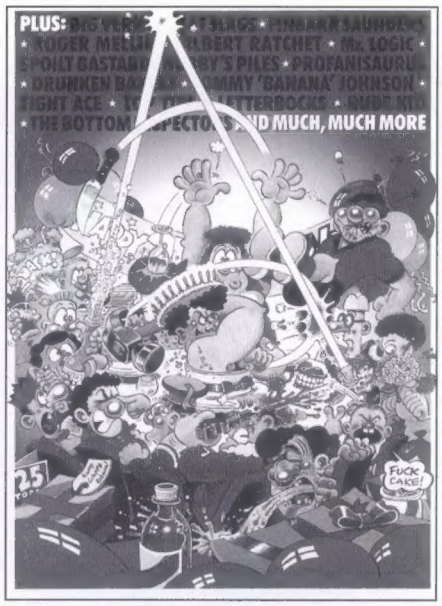

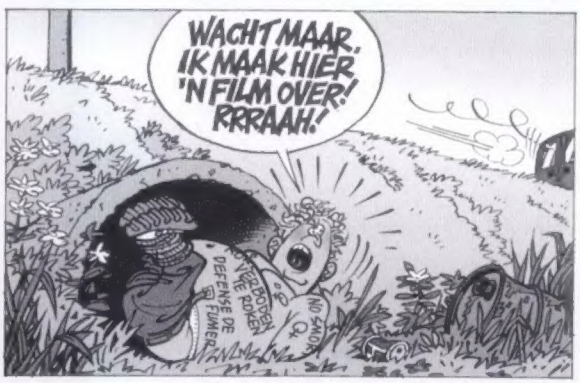

Ruim een jaar voordat *Submission* van Ayaan Hirsi Ali en Theo van Gogh op tv vertoond werd, waarbij een moslimvrouw te zien was wier lichaam beschreven was met Koranteksten, voerde Martin Lodewijk in *Agent 327 - Het oor van Gogh* al de filmmaker op met diens lichaam volgekalkt met teksten van ogenschijnlijk de anti-rooklobby.

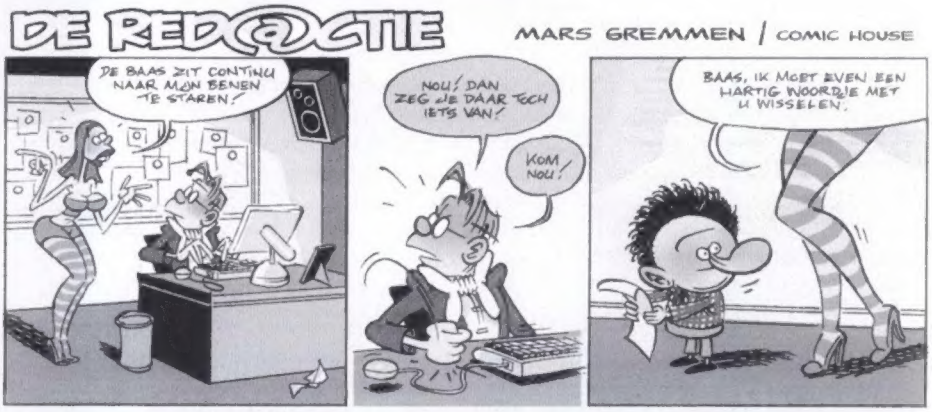
DE REDACTIE
MARS GREMMEN / COMIC HOUSE
DE BAAS ZIT CONTINU NAAR MIJN BENEN TE STAREN!
NOU! DAN ZEG JE DAAR TOCH IETS VAN!
KOM NOU!
BAAS, IK MOET EVEN EEN HARTIG WOORDJE MET U WISSELEN.

Toonder op de planken

Eind oktober verscheen een geïllustreerd overzicht van toneelstukken, gebaseerd op figuren van Marten Toonder, die zijn opgevoerd tussen 1941 en 1999. Zo blijkt Wim Sonneveld (zie illustratie) gedurende de Tweede Wereldoorlog acht *Tom Poes*-toneelstukken te hebben opgevoerd en zond bij voorbeeld de Vpro in 1958 een nagespeelde *Panda*-televisiestrip uit. Uitvoerig aandacht is er voor de opvoering van *De trullenhoedster* van toneelgezelschap Opus One (1997-1999). Samenstellers Jan Cornelissen en Tony Achterberg sommen per opvoering alle informatie op die ze hebben weten te achterhalen. Dat maakt aanschaf van deze studie vooral interessant voor de ware Toonderfan.

De Toonder-toneelstukken (ISBN 90-77777-03-02, €18,95) verscheen bij uitgeverij Boumaar. Een hardekaftuitgave in beperkte oplage is alleen te bestellen bij de uitgeverij (+31)(0)575-528325. RS

Ode aan Marc

'Ik hou van Marc Sleen, wij houden allemaal van Marc Sleen. Hij is en blijft het allergrootste stripfenomeen.'
Dit deel van een refrein komt uit het loflied op Marc Sleen dat Urbolleke en Dirk Fluwijn – oftewel Urbanus (fan) en Dirk Stallaert (assistent/opvolger) – ten gehore brachten tijdens de presentatie van Sleens laatste *Nero*-album *Zilveren tranen* begin december 2003. Deze *Ode aan Marc Sleen* (op tekst, muziek en zang van rijmelaar Urbanus, gitaar en mandoline: Stallaert) is op een cd gezet die is ingesloten bij de bundel *Met Nero op safari*. Hierin staan drie verhalen (*Baringo*, *Het bierkanaal* en *De wraak van Nganga*) die zich afspelen in Afrika, plus een geïllustreerde inleiding over de voorliefde van Marc Sleen om steeds op safari te gaan. Tevens bevat het boek de tekst van Urbollekes lied. Dus inhaken verplicht! Sleens *Met Nero op safari* is een uitgave van Standaard (ISBN 90-02-21654-8, €11,95). RS

Duitse duizendpoot weer met jaarboek

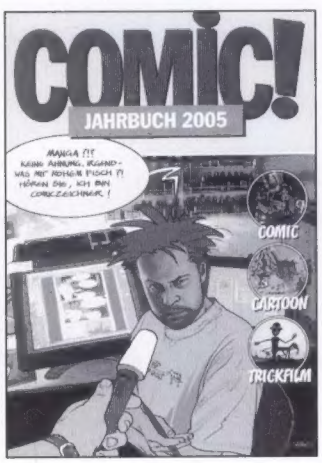

Hij is weer uit: het *Comic Jahrbuch* van de Duitse stripbehartigersvereniging Icom (*www.comic-i.com*) De editie 2005 (€15,25) richt de schijnwerpers vol op de Duitse stripmarkt met aandacht voor opvallende Duitse strips, interviews met Duitse tekenaars, deskundigen en stripvorsers, en een terugblik op het festival in Erlangen. Maar er is ook belangstelling voor het buitenland met artikelen over Denemarken, Nederland en Spanje, de Frans-Belgische uitgevers en de vraag of de terroristische aanval van 11 september 2001 doorwerkt in superheldenstrips. Drijvende kracht achter het jaarboek en Icom is Burkhard Ihme (1954). Deze duizendpoot is organisator, uitgever, publicist èn striptekenaar. Hij heeft inmiddels diverse stripalbums en piccolo-uitgaven op zijn naam staan. In Nederland circuleerde in 2002 op kleine schaal het album *Het Waldheimer Mysterie* (ISBN 3-88834-413-1) dat Ihme in een vertaalde versie bij Book on Demand had laten drukken. Het verhaal is een parodie op de klare-lijn-strip en draait om de dood van een bekende striptekenaar. Oorspronkelijk was de strip gepland om opgenomen te worden in de *Atomiumreeks*. Maar Ihme's gesprekken daarover liepen eerst stuk bij het Zwitserse Magic Strip en later bij Geknipt Papier/De Schaar (die de Nederlandstalige uitgaven regelden van deze reeks). Uit arren moede besloot Ihme zijn strip, waarvan het idee in 1989 ontstond, ruim tien jaar later alsnog zelf in het Duits, Frans en Nederlands uit te brengen, maar dan ingekleurd. De Nederlandstalige versie is nog verkrijgbaar bij Rob den Houter (+31)(0)6-24617295. RS

STRIPSCHRIFT IN 2005

***Stripschrift* verschijnt in 2005 op of rond 25 januari, 8 maart, 19 april, 31 mei, 26 juli, 6 september, 18 oktober en 6 december.**
Maar... voor het meest actuele nieuws op stripgebied is er natuurlijk op het internet via www.stripschrift.nl ook het inmiddels drukbezochte Stripschrift Online!

De uitgever

→ STARS & STRIPS

→ FOUTJE

Het zit *independent* uitgeverij Devil's Due Publishing niet mee. Nauwelijks een maand na het lanceren van de eerste twee superheldencomics *Defex* en *Breakdown* heeft de wet van Murphy namelijk toegeslagen. De eerste delen van beide titels zijn verschenen met een apart bestelbare variant-cover, maar aangezien uitgever Josh Blylock weet dat overdaad schaadt, zou deze marketingtruc daartoe beperkt blijven. Door een nog onbekende fout hebben winkeliers echter ook voor deel twee van beide series een variant-cover kunnen bestellen.
Inderdaad, een dergelijke tweede variant-cover bestaat helemaal niet. Distributeur Diamond heeft onmiddellijk alle bestellingen voor de variant geannuleerd, waardoor de uiteindelijke verkoopcijfers, grof gezegd, zijn gehalveerd. Hoewel het in de hedendaagse comicwereld zo langzaamaan lijkt of het niet uitmaakt of je op een positieve of op een negatieve manier in het nieuws komt, moge het duidelijk zijn, dat deze blunder zo kort na de lancering van een reeks nieuwe comics uiterst ongelegen komt.
In december verschijnt overigens *Infantry*, geschreven door Joe Casey (van *Wildcats Version 3.0*) en getekend door Clement Suave, de laatste van de vier Devil's Due superheldencomics onder de noemer 'Aftermath'. En ja, van deze comic kan wèl een variant-cover worden besteld.

DOOR **OLAV BEEMER**

LINKS - Net op tijd voor de film: *John Constantine*-hardcover.

RECHTS - Lee tekent *X-Men/Fantastic Four*.

ONDER - Ook *Astro City* kiest voor een miniserie.

→ MINI

Begin jaren negentig werd al gespeculeerd dat miniseries de trend van de toekomst zouden worden. De voordelen zijn helder: vooraf is bekend hoeveel nummers de serie telt en het gaat om één verhaal door één team makers. Dus geen frustraties over een tekenaar die plots vertrekt of een schrijver die een dozijn subplots laat slingeren.

Desondanks heeft het lang geduurd voor de miniserie werd gezien als meer dan een tweederangs comic. Pas toen de commerciële voordelen duidelijk werden, vond het fenomeen op grote schaal ingang. Want wat doe je met die ene populaire schrijver die graag een comic over bij voorbeeld *Spider-Man* wil maken maar zich niet voor lange tijd wil binden? Juist, die geef je een miniserie. Tel daarbij op, dat een miniserie automatisch extra verkoop oplevert omdat een nummer 1 nu eenmaal beter loopt dan een nummer 78 en het hek is van de dam.

Zo heeft Marvel Comics mangatekenaar Pat Lee (*Darkminds*) gestrikt voor *X-Men/Fantastic Four*, een vierdelige crossover waarin beide superheldenteams een buitenaards gevaar moeten afwenden. Het eerste deel van deze door Akira Yoshida (*Thor: Son of Asgard*) geschreven miniserie ligt in december in de winkels en kost $3.50. Daarnaast is het in diezelfde maand tijd voor zowel het laatste deel van de miniserie *Ultimate Nightmare* door Warren Ellis en Trevor Hairsine als het eerste nummer van de eveneens door Warren Ellis geschreven vierdelige miniserie *Ultimate Secret*. Marvel weet dat alles met 'Ultimate' in de titel het goed doet, dus daar wordt gretig gebruik van gemaakt.

Concurrent DC ziet de voordelen van een miniserie ook bij comics waarvan de makers soms net even wat meer tijd nodig hebben. Om die reden is het veelgeprezen *Astro City* omgezet tot een reeks miniseries, waarvan *Astro City: The Dark Age* het nieuwste resultaat is. Schrijver Kurt Busiek (*JLA/Avengers*) en tekenaar Brent Anderson keren in vier verhaallijnen van drie nummers terug naar de jaren zeventig met een episch verhaal over de superhelden van toen. Het eerste deel, natuurlijk met een cover van Alex Ross, ligt vlak voor kerst in de winkels.

→ FEESTDAGEN

Het is geen toeval dat de duurste comics zo vlak voor de feestdagen worden uitgebracht. Sommige specials worden zelfs speciaal als 'cadeautip' in de markt gezet. DC Comics doet daar een schepje bovenop, want ze kondigen nu al de pas in januari te verschijnen graphic novel *John Constantine, Hellblazer: All His Engines* aan. Deze door Mike Carey geschreven en Leonardo Manco getekende hardcover haakt listig in op de film *Constantine* die begin 2005 in première gaat. De prijs is overigens al net zo feestelijk: voor $24.95 ligt de honderdachtentwintig pagina's tellende bundel onder tegen die tijd naaldloze kerstboom.

Intussen komt Image Comics ook met een graphic novel van honderd achtentwintig pagina's, maar omdat *Ascend* van de relatief onbekende makers Keith Arem en Scott Cuthbertson geen harde kaft heeft, kost de bundel over drie naar Aarde verbannen engelen tien dollar minder. En omdat deze comic wèl in december verschijnt, kan dit cadeau onder de kerstboom als alle naalden nog gezond en groen zijn.

olav.beemer@stripschrift.nl

■ **VERKOCHT** Alle bedrijfsmiddelen van de noodlijdende uitgeverij CrossGen zijn begin oktober voor $1 miljoen dollar opgekocht door Cal Publishing, wat indirect een dochteronderneming van Disney is. Het ziet ernaar uit, dat dit voorlopig het laatste hoofdstuk is in de soap over de jonge uitgeverij die kwam, zag en zichzelf opblies.

■ **SUPER** Na het vastleggen van Bryan Singer als regisseur voor de nieuwe *Superman* film, raakt het productieproces in een stroomversnelling. Zo heeft Warner Bros. Pictures onlangs bekendgemaakt, dat de relatief onbekende acteur Brandon Routh is gecast voor de hoofdrol. De première van *Superman* staat gepland voor zomer 2006.

■ **BETON** Eind december verschijnt bij Dark Horse het eerste nummer van de zesdelige miniserie *Concrete: The Human Dilemma*, geschreven en getekend door Paul Chadwick. Het is voor het eerst in zes jaar dat nieuw materiaal verschijnt over het hoofdpersonage met een lichaam van beton maar met een hart van puur goud.

■ **COMEBACK** Schrijver Neil Gaiman (*The Sandman*) heeft laten doorschemeren, dat hard wordt gewerkt aan het gladstrijken van de resterende juridische obstakels en dat de comic *Miracleman* binnen achttien maanden een nieuw thuis zal vinden bij Marvel Comics. De auteursrechten op het personage Miracleman werden lange tijd bestreden door Todd McFarlane (*Spawn*).

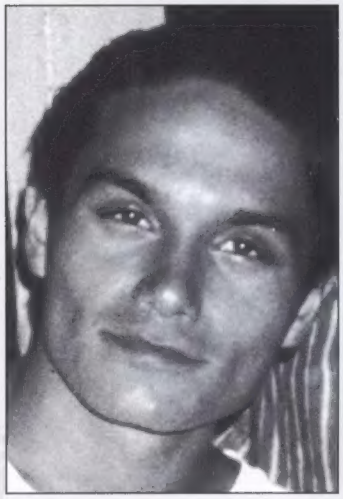

Peter van Dongen

'Brave blauwe luchten gaan er uit'

Zes jaar na *Rampokan: Java*, het boek waarmee Peter van Dongen zijn naam als belangrijk stripauteur definitief vestigde, is dan eindelijk *Rampokan: Celebes* verschenen.

DOOR PETER BREEDVELD

BOVEN - Peter van Dongen in Makassar in 1992.
ERNAAST - Henri Johannes Kneefel, Van Dongens grootvader.

Op 16 augustus 1945, één dag na de capitulatie van Japan, werd de grootvader van striptekenaar Peter van Dongen door de Japanners onthoofd. 'Mijn opa was officier in het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger (KNIL)', vertelt Van Dongen. 'Hij was Indo-Europeaan, zat in Menado, in Noord-Celebes, stond pal voor Koningin en vaderland en voor de Nederlandse driekleur. Hij moest zijn wapens inleveren aan de Japanners, dan zou hij verder ongemoeid worden gelaten. Dat weigerde hij, uit loyaliteit. Daarom is hij onthoofd.'

Van Dongen is een pezige, niet onknappe dertiger met een getinte huid, sluik zwart haar en een stoppeltjesbaard. Zijn ogen lachen altijd. Hij zit in de huiskamer van zijn appartement in Amsterdam-Zuid, waar het naar Indische kruiden ruikt. Een Javaans houten beeldje en een donkerbruine kast in art deco-stijl roepen herinneringen op aan de Nederlands-Indische kolonie. Op de kast staat het beeldje uit het *Kuifje*-verhaal *Het gebroken oor*. Eén van de wanden van een belendende kamer is behangen met foto's van de families van Van Dongen en zijn vrouw. Foto's van Aziatisch ogende mensen die volgens de mode van de jaren dertig zijn gekleed, en van mensen met rossig, golvend haar. 'Door hun kleine, amandelvormige ogen hebben de familieleden van mijn vriendin ook wel iets Chinees', meent Van Dongen. Op één foto poseren zijn Indische oudtante en haar man in Volendamse klederdracht voor een oer-Hollandse schouw.

Boot naar Nederland

Toen Van Dongen klein was, was hem wel eens verteld dat zijn opa was gesneuveld in de oorlog, maar het fijne wist hij er niet van. 'Mijn oma kon daar nooit over praten, dan begon ze meteen te huilen. Dan stel je dus maar geen vragen meer, je wilt je oma natuurlijk niet zien huilen. Maar één keer heeft ze toch alles verteld.' Het heeft Van Dongen altijd beziggehouden. 'Dan denk je: 'Als het bericht van de capitulatie net iets eerder was binnengekomen, dan had hij misschien nog geleefd'.'

Het kamppak dat Van Dongens grootvader droeg in het Jappenkamp, werd eens tentoongesteld in het Indische Huis in Den Haag. 'Zie je daar dat pakje van je opa op zo'n pop. Er zaten roodbruine vlekken op. Kan ook roest zijn, natuurlijk. Maar het is toch wel heftig. Door zo'n pak wordt alles opeens tastbaar. Je gaat fantaseren... Hij is veertig geworden, twee jaar ouder dan ik nu ben.'

'Hij was gewoon stom', zegt hij plots op hardere toon. 'Hij had gewoon zijn wapens moeten inleveren. Wat nou, driekleur en Oranje? Wat heb je nou met Nederland? Mijn oma kwam in 1950 naar Nederland met haar drie dochters en heeft een heleboel moeite moeten doen om überhaupt op de boot naar Nederland te mogen. De Nederlandse regering had natuurlijk het liefst dat al die padjakkers in Indië bleven. Als ik dan bedenk dat mijn opa voor die regering is gestorven...'

In *Celebes*, het langverwachte tweede deel van Van Dongens

LINKSONDER - Van Dongens moeder (rechts vooraan) met haar zusters, kort na de oorlog, in Makassar.

RECHTSONDER - De onthoofding van Peters opa heeft een plek gekregen in *Rampokan: Celebes*.

LINKS - Van Dongens oudtante An en haar eerste, jonggestorven man in Ternate, Noord-Molukken, rond 1928.

Nederlands-Indische epos *Rampokan*, komt ook een onthoofding voor. Die houdt direct verband met de dood van zijn grootvader, vertelt Van Dongen. 'Ik probeer die dingen een plaats te geven in mijn verhaal.'
Rampokan speelt zich af aan de vooravond van de Politionele Acties, de koloniale oorlog die Nederland vlak na de Tweede Wereldoorlog voerde tegen de Indonesische onafhankelijkheidsstrijders. Dat de onthoofding mede daardoor ook associaties oproept met de onthoofdingen van gijzelaars in Irak die tegenwoordig het nieuws beheersen, is volgens van Dongen puur toeval, want het scenario voor *Celebes* had hij al vier jaar geleden geschreven.

Terroristen mag je slaan

Frappant is het wel, net als de scène waarin een Indonesische vrijheidsstrijder wordt mishandeld door Nederlandse militairen. 'Terroristen mag je slaan', zegt één van hen. Alsof Van Dongen commentaar heeft willen geven op de mishandeling van Irakese gevangenen in de Abu Ghraib-gevangenis.
'Ik wil niet pretenderen dat ik een vooruitziende blik heb', zegt Van Dongen, 'maar die misvatting van de Amerikanen, dat de terroristen maar een kleine groep vormen, dat de bevolking van Afghanistan en Irak achter Amerika staat, ook dàt zit in mijn boek. Zo werd in Nederlands-Indië door de Nederlandse officieren namelijk ook gepraat tegen hun ondergeschikten. Totdat ze erachter kwamen dat het niet om een kleine groep terroristen ging, dat de bevolking hen óók als bezetters zag.'
En daar gaat *Rampokan* voor een belangrijk deel over: misverstanden en vooroordelen. De hoofdpersoon is een Nederlandse militair die in Indië op zoek is naar zijn vroegere kindermeisje en naar een Indië dat hij uit zijn jeugd kent maar dat niet meer bestaat. Zelf is hij ook niet wie hij lijkt te zijn. De verhoudingen tussen verschillende bevolkingsgroepen die in Rampokan worden opgevoerd, zijn allemaal verstoord door de vooroordelen van mensen jegens elkaar. Nederlanders discrimineren Indonesiërs, Indonesiërs discrimineren Chinezen. 'Maar ik wil vaak teveel in *Rampokan* proppen. Ik moet ook gewoon een verhaal vertellen', aldus Van Dongen.
Een recensent van het opinieblad *HP/De Tijd* noemde *Rampokan* een maatschappelijk geëngageerd stripboek, een kwalificatie die bij Van Dongen voor lichte irritatie lijkt te zorgen. 'Ik moet dan meteen aan de jaren tachtig denken, 'Ban de Bom' en zo. Daar hoor ik voor mijn gevoel niet zo bij.'
De gedachte aan de jaren tachtig brengt Van Dongen blijkbaar op zijn jeugd. 'Die racistische moord op Kerwin Duinmeijer door die *skinhead*, ik weet gewoon wie de dader is', begint hij opeens te vertellen. 'Ik was drummer in een skabandje, die *skinheads* vormden ons publiek. *Skins* zijn van oorsprong niet racistisch, hoor. Je had toen racistische skins, die hebben het voor de rest verbruid. In de jaren tachtig werd je trouwens nogal snel voor racist uitgemaakt als je kritische opmerkingen maakte. Nu is dat juist weer helemaal doorgeslagen naar de andere kant. Maar goed, we moesten een keer in de jeugdgevangenis spelen, daar zat de moordenaar van Kerwin Duinmeijer ook. Er gingen verhalen dat die jongen elke dag door negers in elkaar werd geslagen, maar dat bleek helemaal niet waar te zijn. Hij was daar gewoon de getapte jongen.'
'Laatst zag ik trouwens nog iemand anders uit die tijd. Iemand die een jongen had doodgestoken omdat hij lang haar had. Een hele familie heeft hij kapotgemaakt, en daar was hij, alsof er nooit iets is gebeurd. Hij had een iets

ONDER - Plaat 7 uit *Rampokan: Celebes*, Molukse KNIL militairen in actie.

RECHTS - *Rampokan: Java*, keer op keer zijn Chinezen bij onrust het slachtoffer van geweld.

SCHIET TOCH OP, MAN! HET IS HELEMAAL MIS OP DE PASAR!
DAAR! DE TOKO VAN ONG... WAT IS DAAR AAN DE HAND?
PLUNDERAARS! RAMPOKKERS!
PRAAT JIJ MET ZE! IK GA..!!

bollere kop gekregen, maar verder zag hij er nog hetzelfde uit. Hij vermaakte zich prima. Maar ik dacht: 'Toch heb je iemand vermoord, man. Je hebt de familie van die jongen geruïneerd'.

Noord-Molukkers, Zuid-Molukkers en Indo's

Van Dongen moet niks hebben van groepsgedrag. 'In de kroeg hoorde ik eens een jongen aan iemand vragen of hij Indo was. Die ander meteen verbolgen, 'Nee! Ik ben Zuid-Molukker'. Ik mengde me in het gesprek, ik zei: 'Dat is toch hetzelfde?' Die gozer, meteen: 'Dat is helemaal niet hetzelfde!'. Zo wordt dat ervaren, maar ik vind dat onzin. Indo's en Molukkers hebben een vergelijkbare achtergrond maar blijkbaar moeten ze zich toch per se als aparte groep profileren. Mijn familie komt van de Noord-Molukken, maar ik word door Zuid-Molukkers voor Indo aangezien terwijl mijn broer, die sessiemuzikant is – hij speelt bij Trijntje Ooster-huis en Marco Borsato en zo - door Zuid-Molukkers wordt aangezien als één van hen. Ik bedoel: het is maar net wat je wilt. Mij kennen ze niet, maar hij is één van de beste gitaristen van Nederland en dan wil zo'n groep zich zo'n jongen blijkbaar toe-eigenen.'

'Je hebt nu zelfs onder Indo's een trend om T-shirts te dragen met opschriften als 'Ik ben en blijf een Indo'. Ik zou dat nooit doen, die trots uitdragen dat je bij een bepaalde groep hoort. Waar ben je dan eigenlijk trots op? Ik ben trots op wat ik maak. Natuurlijk heb ik ook wel chauvinistische gevoelens als ik het werk van Jan Toorop zie, die ook een Indo was. Maar dat is toch meer gericht op de prestaties van iemand, niet op zijn Indo-zijn. Pure trots op dat je Indo bent... Ik ben Indo, nou en?'

Vieze gezichten

'Op televisie zag ik een zigeunermeisje dat werd gevraagd of ze wel eens iets zagen in een Hollandse jongen. Zùlke vieze gezichten! Nee, nee, zeiden ze. Dat ging in tegen de traditie en al die onzin. Maar dat moet een Nederlander eens zeggen over een Surinamer, dan is-ie meteen een racist! Waarom is er bij dat meisje zo'n weerzin bij de gedachte aan een relatie met een Nederlandse jongen? Daar zit de gedachte achter dat soort bij soort moet blijven. Hoe kijkt dat meisje dan tegen mij aan? Ik ben een mengvorm, een bastaard in hun ogen.'

Is er een moment in je leven dat je je specifiek bent gaan interesseren voor je Indische achtergrond?

ONDER - Vanaf zijn tiende ging Van Dongen twee jaar lang wekelijks naar het Rijksmuseum om schilderijen na te tekenen. Vooral Rembrandt was een favoriet. In het Rijks verkocht hij ook zijn eerste tekening... aan een Duitse toerist.

'Van jongs af aan merk je natuurlijk wel dat je een andere achtergrond hebt dan je blonde vriendjes. Het feit dat je altijd wordt uitgescholden voor 'poepchinees' of 'pinda'. Zeker in die tijd viel ik meer op. Surinaamse jongetjes waren er nog nauwelijks, die kwamen pas na 1975 naar Nederland. Marokkanen waren er ook nog niet zoveel.'

Je werd er dus meteen uitgepikt op het schoolplein.
'Ja, dan was het van vieze Chinees, of pinda. Maar de eerste keer dat ik het me echt aantrok was toen ik een jaar of negen was, ten tijde van die treinkaping door Zuid-Molukse jongeren. Toen werd ik voor vuile Zuid-Molukker uitgescholden. Dàt was gewoon gemeend, dat raakte me. Ik dacht: 'O, nu ben ik opeens een vuile Zuid-Molukker. Blijkbaar hoor ik toch niet bij die blonde jongens'. Terwijl mijn moeder zei – ook weer een rare gedachte, natuurlijk: 'Als ze dat nou tegen je zeggen, zeg dan maar dat je van de Nòòrd-Molukken komt.'
'Er stonden eens twee jongens voor ons huis te etteren. Op een gegeven moment zeiden ze tegen mijn moeder: 'Ga naar je eigen land'. Eentje pakte een steen en gooide dat zo naar mijn moeder. Die ging rakelings langs haar hoofd, dwars door de ruit. Dan raak je op een bepaalde manier bewust... Je gaat er rekening mee houden dat dit soort dingen kunnen gebeuren. Ik heb ook Molukse vrienden, die werden door hun onderwijzers – volwassen mensen! – gepest, uitgemaakt voor van alles en nog wat.'

Misschien te vergelijken met de huidige situatie waarin alle moslims verantwoordelijk worden gehouden voor de daden van extremisten.
'Nu zijn het de Marokkaanse kids en tien jaar geleden de Surinamers en Turken, in de jaren tachtig had je Tamils, en de Indo-jongeren waren in de jaren vijftig ook nog onbekend en dús gevaarlijk. Je zult maar worden gestigmatiseerd omdat je toevallig net het uiterlijk hebt van een Arabier. En dan hoef je niet eens Arabisch te zijn. Ik sprak een andere tekenaar, Michael Sewnarain, die is Hindoestaan. Die heeft zo'n cirkelbaardje en heeft een donkere huid. Sinds die aanslagen in 2001 merkt hij dat mensen opeens met een andere blik naar hem kijken. Maar toch is het nu wel anders. Die Zuid-Molukkers zijn altijd nog christenen, net als de Nederlanders. Nu gaat het over geloof en dan vind ik het pas écht gevaarlijk worden. Nu gaan die jongens, juist omdat ze gestigmatiseerd worden, zich ook radicaler opstellen.'

Je hebt racisme aan den lijve ondervonden. Speelt het in *Rampokan* daarom zo'n grote rol?
'Nederlands-Indië was sterk op klasse en kleur gestoeld. Nederlanders stonden bovenaan, dan kwamen de Indo's, de halfbloeden, Japanners waren gelijkgesteld aan Europeanen, Chinezen, dan kreeg je de vreemde oosterlingen zoals Arabieren, en de onderste sport van de ladder, dat waren de inlanders. Dus als ik een strip maak over die periode, zit dat er gewoon in. Zo dachten mensen gewoon in die tijd.'

Je hebt dus gewoon sec de werkelijkheid willen weergeven, zonder bepaalde sociale misstanden aan de kaak te stellen?
'Natuurlijk zit er wel een sociaal commentaar in *Rampokan*. Als blanken hebben wij een schuldbesef omdat we toen die volken hebben mishandeld. Maar het zou te makkelijk zijn om alleen die Nederlanders als schurken af te schilderen. Er zijn natuurlijk wel Nederlandse schurken in *Rampokan*, maar het moet niet te zwart/wit worden. Om de dertig jaar leggen de Indonesiërs zelf ook hele Chinese wijken plat. Als er weer eens iets is, een economische crisis bij voorbeeld, zijn het altijd de Chinezen die het eerst worden gepakt.

BOVEN – Paginaopzet voor plaat 28 van *Rampokan: Celebes*. Op de middelste strook staat sociëteit De Harmonie, een gezichtsbepalend gebouw in Makassar. Zijn collega's Joost Swarte en Joost Veerkamp stelden vast dat het gebouw scheef stond, toen zij onder meer deze pagina te zien kregen...

Ik heb daar met Indonesiërs over gepraat en al wonen die Chinezen daar al driehonderd jaar, het blijven in hun ogen gewoon buitenlanders. Dat wilde ik ook vertellen in *Rampokan*. Toen het boek uitkwam in 1998 viel dat toevallig samen met de val van de Indonesische president Soeharto en prompt werd er weer een hele Chinese wijk in Jakarta in de as gelegd. Jan-Maarten de Winter van de beeldredactie van *Elsevier's Weekblad* zei toen: 'Goh, wat heb jij toch een mazzel'. Ik dacht: 'Mazzel? Dit gebeurt al jaren! Dit zijn verhalen die ik al van jongs af aan ken!...'

Je bent naar aanleiding van *Rampokan* zelf door mensen beschuldigd van racisme.
'Dat ging om een fragment van een pagina uit het boek dat was gepubliceerd op de cover van een blad. Mensen die het verhaal van *Rampokan* helemaal niet kenden, zagen een tekstballon waarin Gurka's, Nepalese militairen in dienst van het Britse leger, werden uitgemaakt voor beesten. Maar dat was 'beesten' in de zin van 'bikkels'. Gurka's vormen namelijk de militaire elite-eenheden, ook nu nog. Daar keken ook de Nederlanders geweldig tegen op. Ergens anders in *Rampokan* zegt een Nederlander: 'Aziaten moet je kort houden'. Zo werd er nou eenmaal over mensen gepraat in Nederlands-Indië. Dat is trouwens nog niks veranderd. Mijn Chinese oom in Indonesië praat op precies dezelfde manier over Indonesiërs: dat ze onbetrouwbaar zijn, wel aardig, maar dieven, te lui om te werken, enzovoorts.
Het is maar net wie *Rampokan* leest. Sommige mensen voelen zich aangesproken wanneer ik een slechte Nederlander opvoer. Dan krijg ik boze brieven. Veel mensen die zelf in

RECHTS - Foto van De Harmonie, door Van Dongen genomen toen hij in 1992 in Makassar was. Het gebouw is nauwelijks veranderd sinds de jaren dertig.

Nederlands-Indië zijn geweest, lezen mijn boek vanuit dat perspectief. Die kunnen moeilijk afstand nemen. Laatst stond er in het Indische tijdschrift *Moesson* een artikel over een Japanner die in Amerika was geboren en die in de Tweede Wereldoorlog in het Amerikaanse leger heeft gevochten, in Normandië. Hij woont nu in Nederland, heeft gevochten voor de goede zaak, maar in het volgende nummer stonden brieven in van boze lezers die blijkbaar nog steeds niet gediend waren van dit soort 'Jappengedoe'. Veroordelen kan ik het niet, die mensen hebben veel meegemaakt, in Jappenkampen opgesloten gezeten. Zulke gegevens ga ik echter ook niet censureren. Ik wil dat kunnen gebruiken in mijn verhaal.'

ONDER - Scenarioschets van plaat 1 van *Rampokan: Celebes*. Uiteindelijk zijn de eerste drie platen flink omgegooid voordat Van Dongen tevreden was over de proloog.

MAKASSAR, 5 AUGUSTUS 1950... HET 'PARADIJS' IS NIET MEER VAN ONS...
TONG TONG TONG TONG TONG
TONG TONG TONG TONG TONG
... VOOR VELEN TOCH ANG MOEILIJK TE AANVAARDEN NA DRIE HONDERD JAAR HEER EN MEESTER TE ZIJN GEWEEST...
TONG TONG TONG...
AH!
we zijn er...
Permissie, nonna... En is mag 'n dame voor U...
adoet, het loopt storm, zeg.

Een genuanceerde discussie over de politionele acties in Nederland is nog steeds nauwelijks mogelijk.
'Nou, die is er wel, hoor. Je hebt altijd groepen mensen, veteranen, die het vervelend vinden om herinnerd te worden aan de verschrikkingen van die oorlog. 'Dat zijn excessen', zeggen ze dan. Of: 'Dat waren de Ambonezen'.'

Poncke Princen, de Nederlandse militair die tijdens de Politionele Acties overliep naar de Indonesiërs, heeft nooit het land meer in gemogen...
'Dan worden er oude wonden opengereten. Maar hij heeft toen een principiële keus gemaakt, en later is hij ook altijd voor dezelfde principes is blijven staan. Onder het bewind van Soeharto heeft hij daarvoor zelfs in de gevangenis gezeten. Maar voor veel militairen blijft hij een landverrader, terwijl meer militairen met dezelfde gedachten als Princen hebben rondgelopen. Maar dan krijg je weer dat groepsgedrag, mensen zonderen zich gewoon niet makkelijk af van de groep. Dat is een hele grote stap. Princen heeft zijn keuze uiteindelijk ook laten afhangen van het opgooien van een doosje lucifers. Viel het doosje naar rechts, dan zou hij bij de Nederlanders blijven, viel het naar links, dan ging hij naar de Javanen. Het is een enorme beslissing. Hij gooide zijn hele leven om. Hij kon nooit meer terug naar zijn familie.'
In Nederland hebben we het trouwens over de Politionele Acties, in Indonesië heet het gewoon militaire agressie. De term 'Politionele Acties' suggereert dat het om een soort politieoptreden ging, maar er werden hele dorpen platgeschoten als de Nederlanders dachten dat daar terroristen zaten. Alles wat er tussen het Nederlandse leger en die terroristen stond werd ook kapotgeschoten. Het was gewoon oorlog, echt geen ME met de wapenstok, hoor. Nederland lag op z'n gat, had Marshallhulp nodig, maar toch werden er in een jaar tijd honderdduizend man naar Indië verscheept. Op zich is het militair gezien een mooie logistieke prestatie.'

Een Australische afgevaardigde van de VN-Veiligheidsraad noemde het militaire optreden van de Nederland *'worse than Hitler did to the Netherlands in 1940'*.
'De associaties met de Duitse bezetting zijn er, maar zelf vergelijk ik het liever met de Vietnam-oorlog. Nederlandse soldaten uit de polder die in een snikheet Java worden gedropt, wat doe je dan? Je wordt aangevallen, je weet niet meer wie de vijand is... De terroristen zijn niet de onderscheiden van de bevolking. Dat zie je nu ook in Irak.'

SINDS DIE SPECIALE EENHEID ER IS, HEBBEN WE EIGENLIJK WEINIG LAST MEER.
HARDE JONGENS, HÈ?
ACH, MENEER BOON. DAT IS OOK WEL NODIG. DIE INLANDERS ZIJN NET BEESTEN!
ZE MOORDEN EN MARTELEN, EN DAN DIE AANSLAGEN...

Jij hebt het over 'terroristen'.
'Nee, ik gebruik de benaming die de Nederlanders bezigden. De Indonesiërs waren vrijheidsstrijders. Maar er zaten natuurlijk ook een boel ratten tussen, die gebruik maakten van de situatie om te kunnen terroriseren en te plunderen. Het is heel gecompliceerd.'

Jij maakt dat in *Rampokan* nog gecompliceerder door ieder personage zijn eigen agenda te geven.
'Ja, ieder personage heeft zijn eigen leven. Het gaat uiteindelijk om die personages en niet om de historische achtergrond. Ik wilde nooit een geschiedenisboek maken. Dat stoorde me aan de film *De gordel van smaragd*. Op zich een mooie film, maar hij is gelardeerd met allerlei historisch materiaal en dat stoort me. De makers wilden er teveel een geschiedenisles van maken. Bij mij draait het om mensen die elkaar tegenkomen en dan interesseert mij hoe ze stand houden in de situatie waarin ze zijn terechtgekomen. Zo af en toe komt er wel iets van de historische achtergrond naar voren.'

De Nederlanders in *Rampokan* zijn net ietsje schurkachtiger dan de rest van de personages...
'Een beetje wel, ja. Laatst had ik het met een Indo van Makkassar, in Zuid-Celebes over Westerling, de Nederlandse officier die nogal huis heeft gehouden. Hij vond Westerling een goed soldaat, de eerste die ik dat heb horen zeggen. Westerling staat vooral te boek als een oorlogsmisdadiger. Wat hij deed met dorpen, hij dreef de bevolking bijeen en las dan een lijst op met namen van vermeende terroristen. Die werden voor het oog van de bevolking gewoon doodgeschoten. Daar zijn ook een heleboel onschuldige slachtoffers bij gevallen. Dat mag dus niet, dat is een overtreding van het verdrag van Genève. Nederland is nooit veroordeeld, maar in Vietnam vond een slachting door Amerikaanse militairen plaats in My Lai, waar veel meer ruchtbaarheid aan is gegeven. Wat de Nederlanders hebben gedaan is toch een beetje in de doofpot gestopt.'

Heb jij de behoefte om dat verhaal wereldkundig te maken?
'Ik heb niet de behoefte om betweterig de schoolmeester uit te hangen, maar toen ik daar rond mijn drieëntwintigste achterkwam... Op school heb ik het nooit gehad. Toen ik dat voor de eerste keer las, was het allemaal nieuw voor me. Onontgonnen gebied, een mooi thema voor een verhaal. Maar kijk, op zich zijn de handelingen van individuele Nederlandse militairen niet goed, maar aan de andere kant, de steden in Indonesië, Jakarta of Bandung, dat is allemaal Nederlandse architectuur, daar zit ook een heleboel liefde bij. De Nederlanders hebben ook goede dingen gedaan. Dat wil ik ook laten zien.'

Daar is iets moois verricht...
'Dat is ook gewoon zo. Het is niet zwart/wit. Ik heb contact met Indonesische tekenaars die me vertelden dat ze die gebouwen uit de koloniale tijd willen conserveren, want in die tropische hitte vergaan die natuurlijk veel sneller dan hier. Indonesiërs erkennen nu ook dat die gebouwen deel uitmaken van de Indonesische geschiedenis. Het probleem is dat er weinig geld is, en dan gaat zo'n gebouw toch tegen de vlakte. Die tekenaars maken zich sterk om dat te bewaren. Tekeningen die ik van die gebouwen heb gemaakt, het station van Jakarta en zo, die worden daar op T-shirts verkocht om geld in te zamelen. Een Indonesisch meisje zei tegen me dat de Nederlanders Bandung waren vergeten af te maken, want allerlei stedenbouwkundige plannen zijn vanwege de oorlog nooit uitgevoerd. Dat meisje had graag gezien dat het nog verder was afgebouwd. Dat is toch leuk? Dat is toch mooi? Het is niet alleen maar slecht en zwart. Je moet ook lol hebben.'

Waarom heeft het zolang geduurd voordat het tweede deel van *Rampokan* uitkwam?
'Ik ben gewoon langzaam. Aan de andere kant... Met het daadwerkelijke tekenwerk ben ik begonnen in 2001. Dus op zich – we zijn nu in 2004 – vind ik het nog wel meevallen. Het is maar drieënhalf jaar. Maar daarvoor ben ik twee jaar bezig geweest met het schrijven van het scenario. Allemaal tussen de bedrijven door, want ik moet ook nog leven, dus ik moest allerlei commerciële opdrachten aannemen. Uiteindelijk heb ik een subsidie gekregen van het Fonds voor de Beeldende Kunst, Vormgeving en Bouwkunst. Dat is belangrijk, want daardoor hoefde ik een tijdje geen werk meer aan te nemen, zodat ik *fulltime* kon werken aan *Rampokan*. Uiteindelijk heeft het bij elkaar zes jaar geduurd en voor een vervolgverhaal is dat inderdaad te lang. Toch zal het ook weer zeker zes jaar duren voor mijn volgende stripboek uitkomt.'

Rampokan verschijnt in zwart/wit met een steunkleur, maar de eerste twintig pagina's van *Rampokan: Celebes* zijn in kleur gepubliceerd in het blad *Myx*. Door de sepia-achtige kleuren en de gelige tinten wordt heel sterk het Indië van oude foto's gesuggereerd.
'Dit is natuurlijk het Indië dat ik nooit heb gekend. Ik ben echt op de plekken geweest die als decor van het verhaal dienen. Alleen de kleuren zijn anders, want de werkelijkheid kan je toch nooit exact weergeven, het blijft altijd een benadering. Je moet er iets extra's mee doen, anders wordt

BOVEN - Voor *Rampokan: Celebes* heeft Van Dongen sociëteit De Harmonie 'op maat gemaakt': het perspectief is aangepast en alles staat nu recht. De afgebeelde bomen stonden er in 1938 nog wel, maar in de tijd dat het verhaal speelt niet meer. Dat blijkt uit documenten en fotomateriaal dat in het bezit is van het Koninklijk Instituut voor de Tropen, maar die kreeg Van Dongen pas onder ogen toen hij het album had afgerond.

BOVEN - Detailtekening van de Boroboedoer op Java uit 1992. ONDER - Na zijn Rembrandt-periode werd Hergé Peters inspiratiebron. *Diamanten-smokkel* maakte hij toen hij twaalf was, Buddy Hollie was 20 jaar dood. Na acht pagina's vatte hij het plan op voor de verstripping van *Kuifje en het geheim van het Gulden Vlies* nadat hij op tv deze Hergé live actionfilm had gezien. Dit moet beter kunnen dacht hij toen hij het album van de film zag.

het gewoon te saai. Brave blauwe luchten gaan er bij mij bij voorbeeld uit.'

Maar het Indië dat jij verbeeldt heeft nooit echt bestaan.
'Het is een beeld dat ik heb gevormd op basis van foto's en uit boeken. Allemaal vanuit Nederlands perspectief, natuurlijk. Doordesemd van nostalgie over de wereld die we hebben verloren.'

Dat heb je opzettelijk in je verhaal verwerkt?
'De mensen die die tijd hebben meegemaakt hebben daadwerkelijk iets verloren. Dat leeft, dat hoor je vaak bij Indische mensen, dat ze geen vaderland meer hebben waar ze naar terug kunnen. Ze kunnen wel terug, maar als toeristen, ook al zijn ze daar geboren.'

Heb je iets meegekregen van dat nostalgische verlangen, als telg van een Indische familie?
'Van huis uit kreeg ik verhalen mee over Ternate in de Noord-Molukken. Daar komt mijn familie van moederskant vandaan. Mijn vader was half-Duits, half-Nederlands. Als kind hoorde ik over de witte stranden en de palmen en daar maakte ik dan voorstellingen van. Toen ik daar in 1992 was, zag ik echter een zwart strand, dat was al een stuk minder exotisch. Door de jaren heen wordt dat allemaal geromantiseerd. De mensen die hier wonen hebben herinneringen aan hun jeugd. Op een bepaalde manier ben ik daar wel door beïnvloed. Maar Tante Lien, het Indische typetje van Wieteke van Dort uit de *Late Late Lien Show*, vond ik verschrikkelijk. Ik herkende er zo mijn oma in, met dat taalgebruik en zo. Ik vond dat Indische mensen er mee belachelijk werden gemaakt. Al was ik toen nog niet echt bezig met het Indisch-zijn. Mijn moeder zag blauw van het lachen bij dat programma. Een paar jaar geleden werden er een aantal afleveringen herhaald en nu begrijp ik het wel. Het was een uurtje televisie per week voor een kleine groep mensen, met Indische Nederlanders als Willem Nijholt en zo. Ik vond dat wel mooi. Omdat ik meegegroeid ben, misschien.'

Jouw heldere tekenstijl lijkt een tegenwicht te zijn voor de vrij ingewikkelde plot van *Rampokan*.
'Dat is geen bewuste keuze geweest. Dat is mijn manier van tekenen, die ik van *Suske en Wiske* en *Kuifje* heb afgekeken. Die stijl uit de Belgische School, zo teken ik. Maar ik realiseer me wel dat die lichte *Kuifje*-stijl mensen op het verkeerde been kan zetten. Dan denken ze 'Ha, *Kuifje*!' en dan krijgen ze opeens zo'n zwaar verhaal voor de kiezen. Ik vind dan dat ik juist goed bezig ben, want dan overstijg je het verwachtingspatroon.
In *HP/De Tijd* stond een stuk over *graphic novels*, daarin werden Peter Pontiac, Guido van Driel en ik aangehaald als de Nederlandse vertegenwoordigers van dat genre, en volgens die schrijver maak ik dan een maatschappelijk geëngageerde strip. Hij verwondert zich er echter over dat ik, in tegenstelling tot Pontiac en Van Driel, een traditionele stripvorm hanteer. Maar dat is juist goed, want dan heb je een breder bereik. Gelikte tekeningen in combinatie met een goed verhaal, dat kan toch? Ik laat voor *Rampokan* het dogma van de klare lijn trouwens regelmatig los, hoor. Soms komt een bepaald effect me beter uit, dat is dan niet 'des klare lijns', *so what?* Ik gebruik bij voorbeeld wel eens arceringen om een bepaald schaduweffect te krijgen. Er zijn mensen die dan zeggen dat dat een stijlbreuk is. Nou en?'

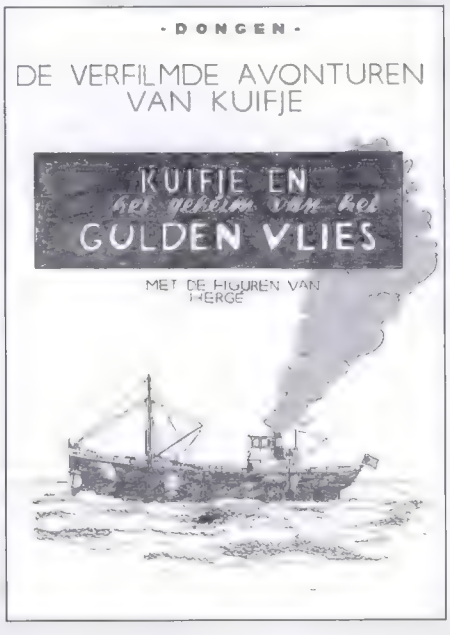

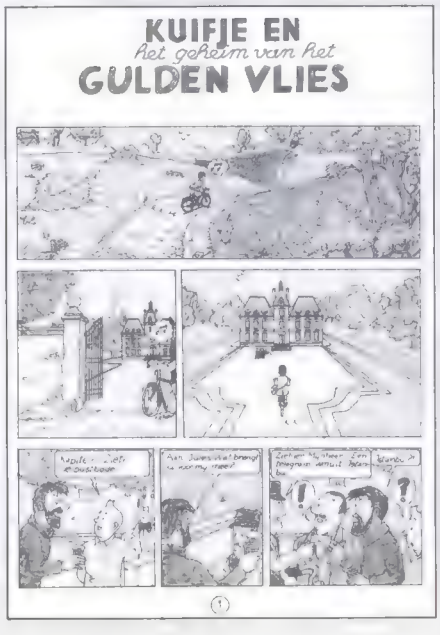

Oorspronkelijk zou *Rampokan*, dat bij Oog & Blik en De Harmonie verschijnt, door uitgeverij Casterman worden uitgebracht.

Klopt, maar het duurde ze te lang. Casterman vond het ook niet interessant voor de Franse markt. Inmiddels is het eerste deel door uitgeverij Vertige Graphic toch in Frankrijk uitgebracht, in een oplage van 2500 exemplaren, waarvan de helft binnen een halfjaar is verkocht. Daar wordt weinig ruchtbaarheid aan gegeven, alsof het niets is. Ik heb met Fransen gesproken die in Algerije hebben gevochten, die vinden het echt heel goed dat ik dit verhaal vertel. Het gaat over een ander land, maar ook Frankrijk is in koloniale oorlogen verwikkeld geweest. In Franse recensies stond dat het decor van *Rampokan* aan de Franse kolonie Indo-China deed denken en de gruwelen aan Algerije. Casterman had het dus mis toen ze zei dat *Rampokan* vanwege het onderwerp onverkoopbaar is in het buitenland.

RECHTS - Aquarel uit 1992 van een Palindo megalith in de Badavallei op Sulawesi. De herkomst van deze 4 meter hoge beelden is onbekend.

ONDER - In *Rampokan: Celebes* duikt zo'n beeld op in het decor.

Er komt binnenkort een Italiaanse uitgave bij Coconino Press en in Charleroi wordt mijn werk in februari volgend jaar samen met het werk van Jean-Philippe Stassen, Hugo Pratt en Jacques Ferrandez tentoongesteld in een expositie over kolonialisme.

Rampokan heeft gewoon een veel ruimer bereik dan mensen dachten. Ook op de Pasar Malam sprak ik mensen die zeiden dat dit alleen maar interessant was voor mensen die de geschiedenis van Nederlands-Indië kennen. Daar ben ik altijd tegenin gegaan. Maar ja, toen had ik nog geen gelijk. Het feit dat een Italiaanse uitgever toch ineens ziet van: 'Hé, dat is interessant'. Nou, wat lul je dan, dat het alleen voor de Nederlandse markt interessant is?'

Wordt jouw volgende boek een verstripping van Louis Couperus' roman *De stille kracht*?

'Weet ik nog niet. Daar ga ik wel over denken. Maar ik kan er beter mijn mond over houden, want nu wordt er op het internet al over gepraat. Er was een voorstel van uitgeverij De Bezige Bij om *Max Havelaar* te doen en toen heb ik *De stille kracht* als tegenvoorstel gedaan. Maar ik moet daar nog over denken. Misschien ga ik verder met personages uit *Rampokan*. Het wordt in elk geval een Indische strip, want dat blijft boeien.'

peter.breedveld@stripschrift.nl

LINKSONDER - *Biebob in Leh* maakte Peter van Dongen nadat hij op z'n veertiende Willem Vleeschouwer leerde kennen. Vleeschouwer speelde er ook een rol in. Gerrit de Jager leverde met Han Gewetensvim in de tweede strook nog een bijdrage.

RECHTSONDER - Voor eigen plezier tekende Van Dongen in 1985 de eerste plaat van *Kuifje en de Alfa-Kunst* na.

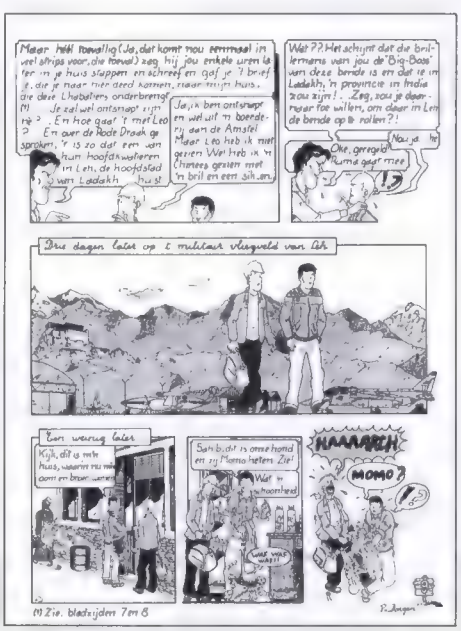

HALLO, APELDOORN HIER...

In deze artikelenreeks laat Ger Apeldoorn zijn licht schijnen over dikke standaardwerken, obscure studies en andere interessante stripuitgaven die in het buitenland verschijnen.

RECHTS - Scène uit Dick Matena's versie van *A Christmas Carol*, die ook gebruikt is als omslagbeeld voor het betreffende boek. Tal van personages erin zijn gebaseerd op figuren uit de literaire wereld, zoals hier Gerrit Komrij als Scrooge.

GEHEEL RECHTSBOVEN - De welhaast verplichte eindscène van Scrooge met Tiny Tim op de schouders siert de cover van *Classics Illustrated 53*.
ERNAAST EN ONDER - Een groep Spaanse tekenaars die voor Marvels geïllustreerde classics werkte, vond het zo leuk om te doen, dat ze er voor zichzelf mee doorgingen. Deze reeks, die in Amerika verscheen via uitgeverij King, werd hier gepubliceerd onder de serienaam *Toppers in strip*.

A Christmas Carol

DOOR GER APELDOORN

Deze maand verschijnt bij *De Bezige Bij* een stripversie van Charles Dickens' *A Christmas Carol* door Dick Matena. Voor hij van *De avonden* in de wereld van Jan Wolkers' *Kort Amerikaans* duikt, heeft hij een kleine zijstap gemaakt naar deze kerstklassieker. Het is niet de eerste verstripping van dit sfeervolle boek en zeker ook niet de laatste. Maar wel de eerste die gebruik maakt van de integrale tekst. De eerste die ook echt wordt uitgegeven, tenminste...

De eerste druk van Charles Dickens' novelle *A Christmas Carol* verscheen op 18 december 1843. Het was een onmiddellijk succes. De eerste druk van 6000 exemplaren was voor Kerstmis al uitverkocht. Een tweede druk van nog eens 2000 exemplaren was op 6 januari 1844 alweer nergens te krijgen. Drie maanden na het verschijnen waren er al acht verschillende uitvoeringen te zien op de planken van de diverse theaters in Londen. De dramatische mogelijkheden van deze morele fabel met z'n scherp gedefinieerde karakters waren te groot om te laten liggen. En ook de inhoud liet zich gemakkelijk naar de hand zetten. Voor de één was het een sentimenteel drama, voor de ander een socialistisch traktaat over de werkverhoudingen in Victoriaans Engeland en voor de derde gewoon een spannend spookverhaal. Sindsdien is het waarschijnlijk één van de meest heropgevoerde, herbewerkte, opnieuw geïllustreerde, verfilmde en gemoderniseerde verhalen uit de geschiedenis van de mensheid, als we tenminste dat dikke boek uit het Midden-Oosten buiten beschouwing laten. En die hadden nog een apart deel nodig voor het kerstverhaal.

Wie de filmboeken erop naslaat, ziet dat er vanaf de jaren vijftig waarschijnlijk ieder jaar wel weer een nieuwe verfilming of bewerking is gemaakt. Legendarisch zijn de versie met Alastair Sim uit 1951, de musicalversie met Albert Finney uit 1970 en de tv-film uit 1999 met Captain Picard, eh... Patrick Stewart. En tekenfilms zijn er nog meer. Bijna alle grote tekenfilmfiguren hebben wel eens de rol van Ebenezer Scrooge gespeeld: Mr. Magoo, the Flintstones, de honden van Don Bluth uit *All Dogs Go To Heaven* en natuurlijk Dagobert Duck in *Mickey's Christmas Carol*. En dan heb ik het nog niet over de versies van *Blackadder* of *The Muppets*. Ook op stripgebied is Dickens' verhaal niet met rust gelaten, hoewel het aantal volledige bewerkingen niet het tsunami-gehalte heeft van de vloedgolf in de andere media.

Geïllustreerde Classics

De eerste echte stripbewerking verscheen in 1948 in de beroemde reeks *Classics Illustrated*. Het verhaal telde 48 pagina's en werd getekend door Henry Kiefer, één van de meest bekende en gebruikte tekenaars van die reeks. Hiervoor had hij ook al een versie gemaakt van Dickens' *David Copperfield*. Op de cover zien we Tiny Tim op de schouders van Scrooge zitten, terwijl op de achtergrond de kerstklokken luiden. Voor wie het verhaal nog niet kent, wordt de afloop daarmee dus lelijk weggegeven. In 1976 nam Marvel het stokje over met een eigen reeks geïllustreerde classics. Voor het tekenwerk werd gebruik gemaakt van het leger Filippijnse tekenaars dat aan het begin van de jaren zeventig als goedkope arbeiders was overgekomen naar Amerika. De in onze ogen Spaans aandoende tekenstijl is indrukwekkend, maar vaak onnodig druk voor een simpel verteld verhaal. In 1977 liet het krantenstripsyndicaat King een serie geïllustreerde klassieke verhalen tekenen in Spanje. De Dickens-adept moet op zoek gaan naar nummertje 9. De cover, met een geketende Marley aan het voeteneind van Scrooge, heeft echter meer weg van een gekuiste versie van een bondagestrip dan een hoogwaardige bewerking. Over de tekenaar is weinig meer bekend dan dat hij waarschijnlijk goedkoop was.

In 1989 deed Joe Staton het nog een keer over voor nummer 16 van de *Classics Illustrated Revival* van First Comics waarin alle rollen gespeeld worden door dieren. Wat ik heb van de First-Comicsreeks is vrij goed geslaagd, dus het deeltje van Staton zou best nog wel eens de moeite waard kunnen zijn. Deze versie werd in 1997 heruitgegeven in paperback-formaat en is nog steeds te verkrijgen.

De krantenversies

Een andere versie van het kerstverhaal verscheen in 1954 in een beperkt aantal kranten. Tekenaar Walt Scott was al een ouwe rot in het vak toen hij doorbrak met *The Little People*. Hij werkte eerder jarenlang als *staff artist* voor syndicaat NEA en als assistent van tekenaar Lesley Turner voor de naoorlogse versie van NEA's *Captain Easy*. *The Little People* is een grappige avonturenstrip over kleine mannetjes die met z'n allen in een bos wonen. Een soort Smurfen, maar dan niet blauw. *The Little People* was in 1950 begonnen als 'kerststrip' van drie weken die door het syndicaat gratis aangeboden werd aan de kranten in de aanloop naar de kerst.

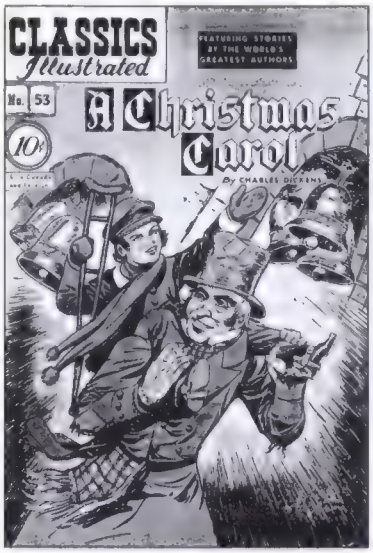

Ik heb 'n lange weg afgelegd...
... om je te vertellen dat je nog een kans hebt...
om je ziel rust te geven. Die kans heb ik helaas verspeeld
Maar je krijgt de mogelijkheid om tijdig tot inkeer te komen. Ik stuur je nog drie geesten. De eerste zal zich bij je melden om één uur 's nachts
Vierentwintig uur later, weer om één uur, komt de tweede. En de laatste in de nacht daarop om twaalf uur. Luister naar ze voor je bestwil!
De geest verdween en ...
Spoken, allemaal spoken die op mij lijken. Ze worden naar de grond getrokken door hun kasboeken: de bankier Woolf, de woekeraar Wallace.
Scrooge ging naar bed. Hij sliep niet.
Uh
Twaalf uur
De eerste geest zou om één uur komen, zei Marley
Zestig minuten lang zat Scrooge in spanning.
Jo, nu is het één uur!
Plotseling
Ah!
Ik ben de geest van uw kerstverleden. Ik kom voor uw bestwil!

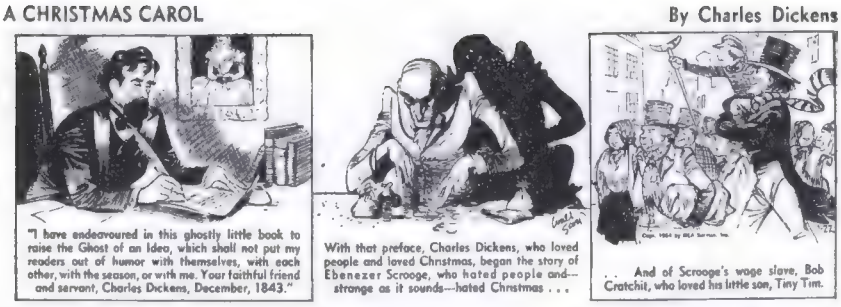
A CHRISTMAS CAROL
By Charles Dickens
"I have endeavoured in this ghostly little book to raise the Ghost of an Idea, which shall not put my readers out of humor with themselves, with each other, with the season, or with me. Your faithful friend and servant, Charles Dickens, December, 1843."
With that preface, Charles Dickens, who loved people and loved Christmas, began the story of Ebenezer Scrooge, who hated people and—strange as it sounds—hated Christmas . . .
. . . And of Scrooge's wage slave, Bob Cratchit, who loved his little son, Tiny Tim.

A CHRISTMAS CAROL
By Charles Dickens
The place, a street in London. The time, the afternoon of Christmas Eve, 1843. The prevailing greeting, "Merry Christmas!"
But there was no sound of "Merry Christmas" at Scrooge and Marley's counting-house.
Although the firm kept the old name, Jacob Marley had been dead seven years this day. The surviving partner, Ebenezer Scrooge, had a heart unsullied by the milk of human kindness.

deze versie. Dickens begint zo: *'Marley was dead: to begin with. There is no doubt whatever about that. The register of his burial was signed by the clergyman, the clerk, the undertaker, and the chief mourner. Scrooge signed it. And Scrooge's name was good upon Change, for anything he chose to put his hand to. Old Marley was as dead as a doornail.'* Waarop hij een zijstraat inschiet en zich uitgebreid afvraagt of een *'coffin-nail'* niet veel dooier is dan een *'doornail'*. Comedy-schrijven op hoog niveau. De bewerking van Scott begint zo: *'The place, a street in London. The time, the afternoon of Christmas Eve, 1843. The prevailing greeting, 'Merry Christmas!'*' Sorry, maar het boek is beter.

Boy's Life

Twee andere versies duiken op in het Amerikaanse clubblad voor padvinders *Boy's Life*. De eerste versie van *Boy's Life* verscheen in januari 1911 onder de naam *Boys and Boy Scouts Magazine*. In juli 1912 werd het blad overgenomen door een andere uitgever en veranderde de naam in *Boy's Life*. Het wordt nu nog steeds iedere maand uitgegeven. Het blad is van het begin af aan goed geïllustreerd. Zo leverde Norman Rockwell met enige regelmaat de covers en aan het eind van de jaren vijftig behoorde Bernie Krigstein tot de vaste illustratoren. Na de oorlog verscheen er ook een aantal strips in. In 1952 kwam daar een acht pagina's tellend katern op krantenpapier bij, dat mede door het grote formaat van *Boy's Life* deed denken aan een *tabloid* krantenkatern. De strips in dat katern werden verzorgd door een groep tekenaars die voornamelijk actief was met reclamestrips. (Vanaf het midden van de jaren dertig tot ver in de jaren zestig, waren strips een veel en graag gebruikt middel om reclame mee te maken. Vooral in het wekelijkse krantenstripkatern werden producten van koffie tot sigaretten in stripvorm aan de man gebracht. Bekend uit die periode is het productiehuis Johnstone & Cushing. Omdat het reclamewerk goed betaalde, trok het veel goede tekenaars aan. Zelfs Milton Caniff en

BOVEN - Walt Scotts kerstcadeautje.

ONDER - Uit *Boy's Life*. Creig Flessel tekende de eerste cover van de latere *Batman*-titel *Detective Comics*, had een eigen stripuitgeverij in de jaren veertig, deed bijbelvertellingen voor *Boy's Life* en tekende na z'n pensionering voor *Playboy*.

Scott had een charmante tekenstijl, die een klein beetje deed denken aan die van Walt Kelly, net als Scott een veteraan uit de Disney Studio's. Deze actie was een zodanig succes dat deze het jaar daarna werd herhaald. In 1952 werd *The Little People* gepromoveerd tot *'sunday only'* en liep als zodanig door tot Scotts dood in 1969. In 1954 wilde NEA wel weer eens wat anders proberen en ze vroegen Walt Scott om in een serieuzere stijl *A Christmas Carol* van Dickens te interpreteren. Het werd een geïllustreerd verhaal van 29 stroken in wat ze in Amerika de 'Prince Valiant-stijl' noemen: zonder tekstballonnen maar met blokken tekst in het plaatje. Net als bij de *De avonden*-bewerking van Dick Matena, staat hier ook de dialoog gewoon tussen aanhalingstekens. Het verhaal is tot z'n essentie teruggebracht en er is weinig ruimte voor kleur. Vergelijk de geweldige opening van Dickens maar eens met

A CHRISTMAS CAROL
By Charles Dickens
CHRISTMAS! BAH, HUMBUG! I SUPPOSE YOU'LL WANT THE WHOLE DAY OFF TOMORROW?
CHRISTMAS ONLY COMES ONCE A YEAR, MISTER SCROOGE!
COMES BUT ONCE A YEAR! A POOR EXCUSE FOR PICKING A MAN'S POCKET EVERY 25TH OF DECEMBER! IF I HELD BACK A HALF CROWN IN WAGES, HE'D FEEL MIGHTY ILL USED!
OOH! LOOK AT THAT PINE PUDDING...HERBS! A MERRY CHRISTMAS TO US ALL, AND TO MR. SCROOGE, THE FOUNDER OF THIS FEAST!
OOH! THAT MEAN OLD BEAR!
HE SAID CHRISTMAS WAS A HUMBUG!
A DISTANT BELL STRIKES TWELVE.
THE GHOST DISAPPEARS. SCROOGE, ALONE, SEES A BECKONING PHANTOM APPROACHING TOWARD HIM.
I DON'T KNOW MUCH ABOUT IT. I ONLY KNOW SCROOGE IS DEAD!
LAST NIGHT, YOU SAY? HMMM, WHAT HAS HE DONE WITH HIS MONEY?
THEN NOT IS HAVING PAST AND IT IS PRECIOUS TIME TO ME. LEAD ON, O SPIRIT OF CHRISTMAS YET TO COME!
TRIED TO TAKE IT WITH HIM, I'LL WARRANT!
AFTER EATING HIS MELANCHOLY DINNER IN HIS USUAL MELANCHOLY TAVERN, SCROOGE GOES TO HIS LONELY GLOOMY ROOMS AND PREPARES FOR BED. SUDDENLY
OH, WHAT'S THAT NOISE...SOUNDS LIKE CHAINS BEING DRAGGED OVER THE FLOOR!
MARLEY, MY PARTNER THESE SEVEN YEARS DEAD! WHY DOES YOUR SPIRIT COME TO ME?
TO WARN YOU, SCROOGE, YOU MAY ESCAPE MY FATE, THESE CHAINS THAT I MUST CARRY FOR ETERNITY ARE THE PRICE I PAY FOR LACK OF COMPASSION, TO WHICH I WAS ALIVE
TONIGHT YOU WILL BE HAUNTED BY THREE SPIRITS. MARK WELL THEIR MESSAGE, OH UNHAPPY MORTAL!
WHAT ODDS? HE WAS A WICKED OLD SKINFLINT IF HE HADN'T BEEN, HE'D HAVE HAD SOMEONE TO LOOK AFTER HIM WHEN HE WAS DYING
WHAT HAVE WE TO SELL?
THESE WILL HIS BLANKETS. HELL NOT TAKE COLD WITHOUT 'EM!
SPIRIT, I SEE, I SEE...THE CASE OF THIS UNHAPPY MAN MIGHT BE MY OWN! NO SPIRIT, NO. I AM NOT THE MAN I WAS! AM I PAST ALL HOPE? ASSURE ME THAT I MIGHT YET CHANGE THESE SHADOWS YOU HAVE SHOWN ME!
SCROOGE APPEALED TO THE GHOST, HE SUDDENLY FOUND HIMSELF BACK IN HIS OWN ROOM. IT WAS MORNING. HE STILL HAD TIME TO MAKE AMENDS...
CHRISTMAS MORNING! IT'S NOT TOO LATE, I MUST HURRY!
ARE YOU THE SPIRIT, SIR, WHOSE COMING WAS FORETOLD TO ME?
AYE, I AM THE GHOST OF CHRISTMAS PAST. RISE AND WALK WITH ME!
I KNOW YOU WHERE WE NOW ARE?
WHY 'TIS OLD FEZZIWIG! AND THERE AM I, AN APPRENTICE. I REMEMBER THAT CHRISTMAS. CELEBRATION WELL!
HE HAS SPENT BUT A FEW POUNDS OF HIS MORTAL MONEY. A SMALL MATTER TO MAKE THESE SILLY PEOPLE SO FULL OF PRAISE FOR HIM!
SAY NOT SO, SPIRIT. THEIR HAPPINESS IS AS GREAT AS THOUGH IT COST A FORTUNE!
A MERRY CHRISTMAS TO YOU, BOY! DO YOU KNOW IF THE PRIZE TURKEY IS STILL HANGING IN THE POULTERER'S?
I SHOULD HOPE I DO! 'TIS THERE NOW!
HERE! BUY THE BIRD AND BRING IT TO ME AT ONCE, BOY. HERE'S A HALF CROWN FOR YOUR TROUBLE. RUN, NOW, THAT'S A GOOD LAD!
AH, WHAT A BIRD! IT'S TWICE THE SIZE OF TINY TIM. DELIVER IT TO BOB CRATCHIT'S, BUT DON'T TELL HIM WHO SENT IT
'TIS A PRIZE TURKEY, SIR.
COME IN, COME IN, IN MY OWN HOME YE I AM THE GHOST OF CHRISTMAS PRESENT! BE ME TO ENTER? SPIRIT, CONDUCT ME WHERE ELSE WILL!
WHY DO YOU TAKE ME TO MY CLERK, BOB CRATCHIT'S HOUSE, OH SPIRIT?
YOU WILL SEE
HERE'S FATHER AND TINY TIM HOME FROM CHURCH, MOTHER
MERRY CHRISTMAS, BOB!
AH, THAT GOOSE! IT SMELLS DELICIOUS!
YOU'RE JUST IN TIME, THE DINNER IS ALL READY
I WOULD LOVE TO SEE BOB CRATCHIT'S FACE WHEN HE GETS THAT TURKEY! HA! I'LL GO THERE
IT'S MISTER SCROOGE! COME IN, SIR, COME IN
WHY BLESS MY SOUL!
I HAVE COME TO WISH YOU A MERRY CHRISTMAS, BOB!
AND I'LL RAISE YOUR SALARY, BOB, SO A MERRY CHRISTMAS, MY BOY, AND A MERRY CHRISTMAS TO YOU ALL!
GOD BLESS US, EVERY ONE!

Noel Sickles vonden tijd om naast *Terry And The Pirates* en *Scorchy Smith* samen een lange reeks prachtig getekende reclamestrips te maken. Voor jonge tekenaars en voor comic-artists die de overstap naar de wereld van de krantenstrip wilden maken was het ook een goede leerschool. Je stond toch maar mooi tussen de grote jongens in de zondagskrant. In *Boy's Life* zien we dezelfde mengeling aan tekenaars, zoals de EC-artiest Gray Morow, *Hi and Lois*-tekenaar Dik Browne, *Batman*-tekenaar Irv Novick en Lou Fine, de door alle tekenaars van zijn generatie bewonderde artiest die in de oorlogsjaren *The Spirit* van Will Eisner had voortgezet.) Aan het hoofd stond tekenaar en entrepreneur Creig Flessel. Aan het eind van de jaren dertig had hij als tekenaar en redacteur gewerkt voor DC en als zodanig zelfs de eerste cover van de latere *Batman*-comic *Detective Comics* getekend. Aan het eind van de jaren veertig was hij in de richting van de reclamestrips afgedreven en *Boy's Life* was voor hem een grote opdrachtgever waar hij veel energie in stak. In de eerste nummers startte hij een langdurige reeks geïllustreerde verhalen uit de bijbel met een prachtig getekende versie van het verhaal van Adam en Eva. In het vierde nummer, dat net als de krantenstrip van Walt Scott verscheen in december 1952, trakteerde hij de lezer op een twee pagina's tellende verkorte versie van *A Christmas Carol*. Veel te kort natuurlijk om het verhaal recht te doen, maar Flessels illustratieve tekenstijl laat alle hoogtepunten langskomen: de geketende Marley, Scrooge die met een nachtlampje door de gang loopt en aan het eind het feestmaal met Tiny Tim. Vijf jaar later doet hij het nog een keer over. Hoewel in de tussenliggende periode de eerste versie al een keer herdrukt is in *Boy's Life*, doet Flessel in 1957 nog een poging. De uitwerking is soberder en zwartgalliger. De geest van de huidige kerst is een vrouw en de geest van de toekomst een soort wandelend lijk. Aan het eind van het verhaal zit Tiny Tim weer op de schouders van Scrooge, waar hij in de Amerikaanse traditie blijkbaar hoort.

'Bah, Humbug'

Maar de prijs voor de meeste verstrippingen van *A Christmas Carol* gaat naar *Harvey Kurtzman*. Nadat hij van *Mad* een succesvol tijdschrift had gemaakt, kreeg hij een aanbod van *Playboy*-magnaat Hugh Hefner om een satirisch full color tijdschrift te maken voor zijn uitgeverij. Kurtzman maakte ruzie met *Mad*-eigenaar Bill Gaines en verliet op hoge poten met zijn vaste tekenaars de uitgeverij waar hij groot was geworden. Helaas werd het *Playboy*-tijdschrift *Trump* na twee prachtige nummers opgegeven. Kurtzman en zijn gevolg zaten zonder werk en besloten dan zelf maar iets moois te maken. Maar omdat ze bijna geen geld hadden, werd het een klein flodderig blaadje met enkel zwart/wit strips. Voor de naam van het blad grepen ze naar de beroemde kreet van Scrooge over kerstmis: *Humbug*. *Humbug* was een schitterend doch geen succesvol blad. Tekenaars Jack Davis, Bill Elder, Arnold Roth en Al Jaffee leverden misschien wel het beste werk van hun leven. Gek genoeg duurde het tot nummer 6 in januari 1958 voordat het beroemde kerstverhaal werd geschreven. Op de cover van dat nummer zien we een chagrijnige Scrooge, die de krant leest vol met dreigend wereldnieuws met problemen in Arabië en slechte beursberichten. De clerk Crachitt komt binnen en wenst z'n oom een zalig kerstfeest. Scrooge zijn antwoord is uit het hart van de lezer gegrepen: 'Humbug'. Binnenin is een zes pagina's tellende bewerking getekend

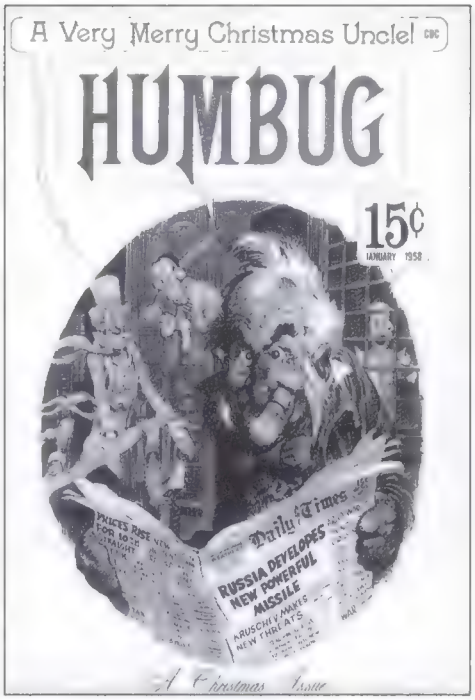

BOVEN - *Humbug*, Jack Davis mocht van Kurtzman niet met penseel tekenen.

ONDER - Kijk en vergelijk. Creig Flessel probeert het nog een keer.

door Arnold Roth. Het verhaal wordt hierin vrij getrouw gevolgd, alleen sterft Tiny Tim aan het eind omdat Scrooge gezegd heeft dat hij z'n krukken weg kan gooien. Het verhaal sluit af met een kerstgroet van Kurtzman en z'n staf verkleed als Victoriaanse notabelen. Maar Kurtzman was nog niet klaar met Scrooge. In 1961 maakte hij samen met cartoonist David Levine een vijf pagina's tellend verhaal genaamd: *The Return Of A Christmas Carol*. Dit prachtige zwart/wit verhaal werd herdrukt in *Stripschrift 142*. Helaas is dat nummer niet meer verkrijgbaar, waarschijnlijk omdat *Star Wars* op de cover staat. Of omdat er een nieuw vier pagina's tellend kerstverhaal van A. den Dooier/Dick Matena in staat! In dit verhaal is Scrooge directeur van een televisiestation en Bob Crachitt zijn hardwerkende programmadirecteur. Iedere gelijkenis met de latere Bill Murray-film *Scrooged* is volkomen toevallig.

ONDER - **Vier pagina's uit *Marley's Ghost*, Kurtzmans titel voor zijn bewerking. Zijn manier van werken kennende, waren dit nog maar de schetsen.**

Baanbrekend

Maar de mooiste en meest getrouwe stripbewerking van het Scrooge-verhaal maakte Kurtzman een paar jaar eerder, in 1959. In datzelfde jaar was zijn eerste solo-pocket *Harvey Kurtzman's Jungle Book* verschenen, waarin hij vier moderne satirische verhalen had geschreven en getekend. In de jaren ervoor had Kurtzman zijn eigen tekenstijl verborgen onder het werk van anderen, maar met zijn werk voor de diverse tijdschriften en het *Jungle Book* was hij weer gaan geloven in het commerciële succes van zijn eigen tekenwerk. Hij besloot zijn volgende project groot aan te pakken en begon aan de bewerking van *A Christmas Carol*. En dit keer zou het geen hervertelling van het verhaal worden, maar een volledige verstripping met handhaving van alle oorspronkelijke tekst. Hij deelde het hele verhaal in in 65 pagina's en schilderde er een stuk of tien als voorbeeld. Met dat pakket ging hij langs alle grote uitgeverijen in New York en... kreeg overal nul op het rekest. Niemand was geïnteresseerd. Welke argumenten daarbij golden, weet geen mens maar hij heeft het zich persoonlijk erg aangetrokken. Het was in feite de laatste keer dat hij een groot project in z'n eentje deed. Vanaf dat moment liet hij al zijn strips alleen nog maar door anderen tekenen. Hij liet zelfs van zijn eigen geld één van de

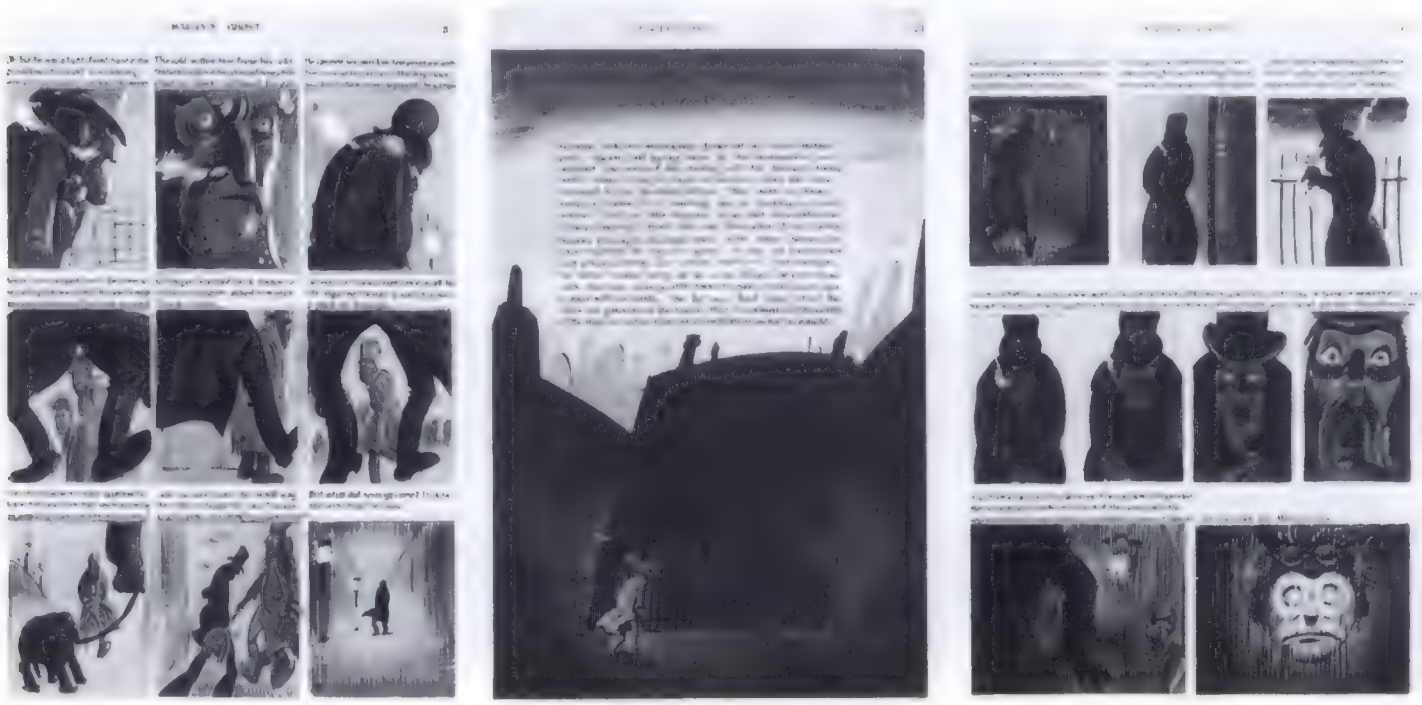

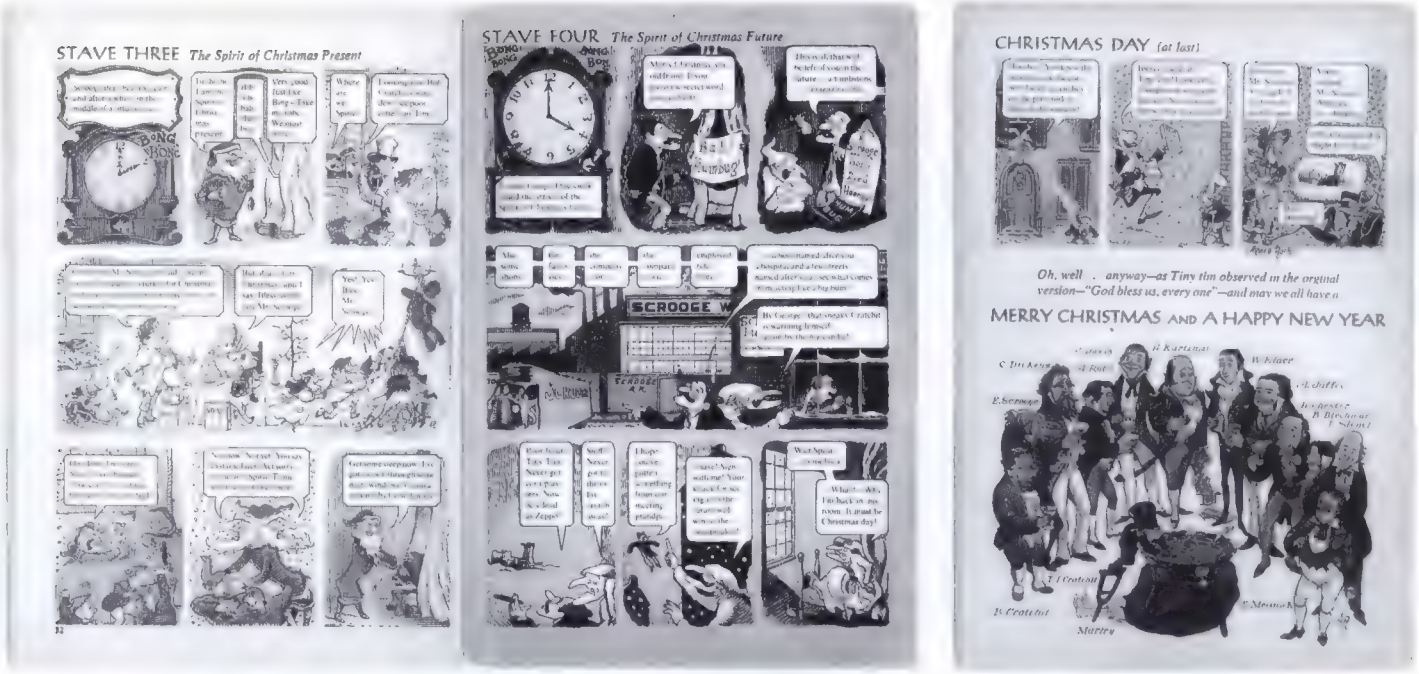
STAVE THREE The Spirit of Christmas Present
STAVE FOUR The Spirit of Christmas Future
CHRISTMAS DAY (at last)
Oh, well . . anyway—as Tiny Tim observed in the orginal version—"God bless us, every one"—and may we all have a
MERRY CHRISTMAS AND A HAPPY NEW YEAR

pagina's uitwerken door Jack Davis, wiens populariteit sinds *Mad* alleen maar gestegen was. Maar de toon van Kurtzmans bewerking was veel te zwartgallig voor Davis' komische tekenstijl en ook dat liep op niets uit. De schetsen en de uitgewerkte pagina's verdwenen in de la en kwamen er pas weer uit toen ze in december 1991, precies een week voor kerst, door Sotheby werden geveild. In de bijbehorende catalogus werden een velletje van de 11 pagina's tellende opdeling en de uitwerking van pagina 5 en 23 tot en met 29 veel te klein afgedrukt. Mijn oog viel er op toen pagina 26 in de Kurtzman- èn Davis-versie samen op de internet-veilingsite E-bay werden aangeboden. Ik heb nog meegeboden op de Kurtzman-pagina, maar ben bij $1200 opgehouden. Uiteindelijk ging die voor ongeveer $3000 weg! Naar later bleek naar Art Spiegelman, die de voor veel geld schoongemaakte pagina trots aan de wereld toonde in nummer 5 van het Amerikaanse striptijdschrift *Comic Art*.

Toen werd het heel lang stil rond Charles Dickens en z'n held Scrooge. Tot aan het begin van dit jaar Dick Matena de tekenpen oppakte om zijn eigen versie te maken. De eerste vrijgegeven prenten zien er veelbelovend uit. Na de donkere wereld van *De avonden* is het fijn om te zien dat Matena nog steeds niet verleerd is hoe je met kleur moet werken. Dat de mede door hem bewonderde Harvey Kurtzman een eigen versie van het verhaal heeft gemaakt, heeft hij waarschijnlijk niet geweten. En dat hij net als Kurtzman op een totaal van 65 pagina's uitkomt, geeft aan dat grote geesten soms gelijke gedachten kunnen hebben.

ger.apeldoorn@stripschrift.nl

BOVEN - Uit *Humbug 6*, tekenaar Arnold Roth werd voornamelijk bekend van z'n werk voor *Punch*. Kurtzman schreef trouwens niet alles voor *Humbug*. Veel werd ook bedacht door de latere *Mad*-schrijver Frank Jacobs. Maar de strips deed hij wel altijd. Meestal werkte hij ook de schetsen voor z'n tekenaars uit. Of hij dit hier ook deed, is niet bekend.

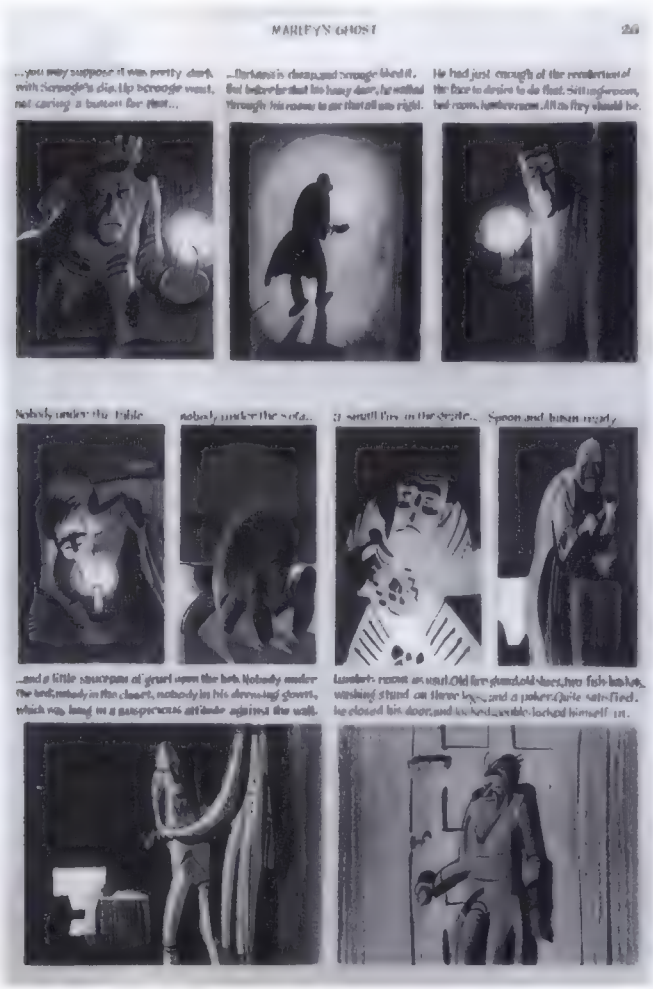

LINKS - Een pagina van Kurtman, met ernaast de helaas veel mindere versie van Jack Davis, ongeveer het laatste serieus bedoelde werk dat hij ooit heeft gedaan.

Met de stripversie van *A Christmas Carol* brengt Dick Matena een ode aan Charles Dickens. Net als bij *De avonden* is ook in dit beeldverhaal de tekst integraal opgenomen, in de vertaling van Else Hoog. Tal van personages in dit beroemdste kerstverhaal aller tijden heeft Matena gebaseerd op figuren uit de vaderlandse literaire wereld, zoals *Stripschrift* laat zien in dit archief. Kijk en geniet!

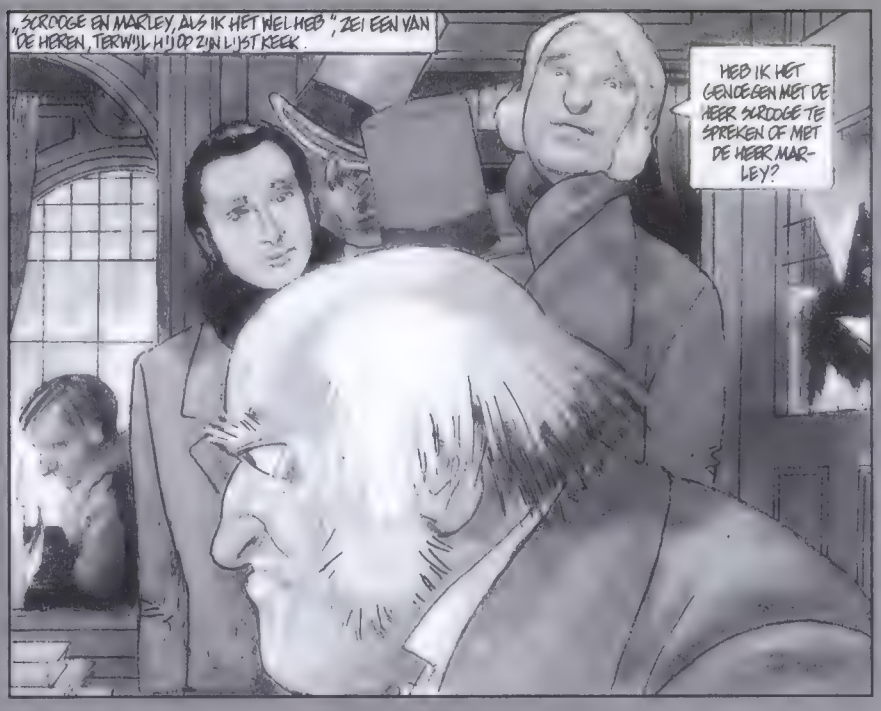
„SCROOGE EN MARLEY, ALS IK HET WEL HEB", ZEI EEN VAN DE HEREN, TERWIJL HIJ OP ZIJN LIJST KEEK.
HEB IK HET GENOEGEN MET DE HEER SCROOGE TE SPREKEN OF MET DE HEER MARLEY?

BOVEN - Scrooge krijgt bezoek van twee heren van de liefdadigheid in wie we Hafid Bouazza – bekend van ondermeer *Paravion* – en Allard Schröder – winnaar met *De hydrograaf* van de Ako Literatuurprijs 2002 – herkennen.
LINKS - Bij de Geest van dit kerstfeest had Matena onmiskenbaar A. F. Th. van der Heijden voor ogen, de auteur van *De tandeloze tijd*.
ONDER - De klerk op het kantoor van Scrooge vraagt of hij de middag voor kerstavond vrij kan krijgen. Marc Zwartjes, marketing manager bij De Bezige Bij, zal zich hier ongetwijfeld in herkennen.
RECHTS - Ook in *Christmas Carol*, zoals de uitgave gaat heten, is Matena er weer wonderwel in geslaagd om veel sfeer op te roepen. In de inzet onderaan is te zien dat de neef van Scrooge een grote gelijkenis vertoont met Peter van Straaten.
RECHTSBOVEN - Jacob Marley komt als verschijning op kerstavond bij de oude gierigaard op bezoek. Onmiskenbaar moet Matena bij het op papier zetten van deze overleden compagnon van Scrooge aan Jan Wolkers hebben gedacht. Wolkers is de auteur van *Kort Amerikaans*, Matena's volgende megaproject bij De Bezige Bij.
RECHTSMIDDEN - Ook Robert Ammerlaan, directeur en uitgever van De Bezige Bij, komt zeer herkenbaar in het verhaal voor.

„HET KOMT ME HELEMAAL NIET UIT", ZEI SCROOGE,
EN HET IS NIET EERLIJK.
ALS IK EEN HALVE KROON OP JE LOON ZOU INHOUDEN ZOU JE JE ZEKER BENADEELD VOELEN.
DE KLERK GLIMLACHTE FLAUW.

TOCH IS HET ONZIN!" ZEI SCROOGE.
IK GELOOF HET GEWOON NIET.

MENEER SCROOGE?
INDERDAAD, MENEER SCROOGE. IK LIEP LANGS HET RAAM VAN ZIJN KANTOOR EN OMDAT DE LUIKEN NIET DICHT WAREN EN ER BINNEN EEN KAARS BRANDDE, MOEST IK HEM WEL ZIEN. ZIJN COMPAGNON LIGT OP STERVEN, HEB IK GEHOORD, EN HIJ ZAT DAAR ALLEEN. MOEDERZIEL ALLEEN OP DE WERELD, GELOOF IK.

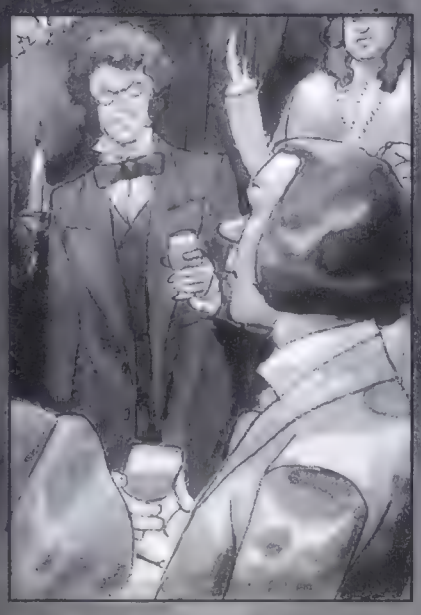

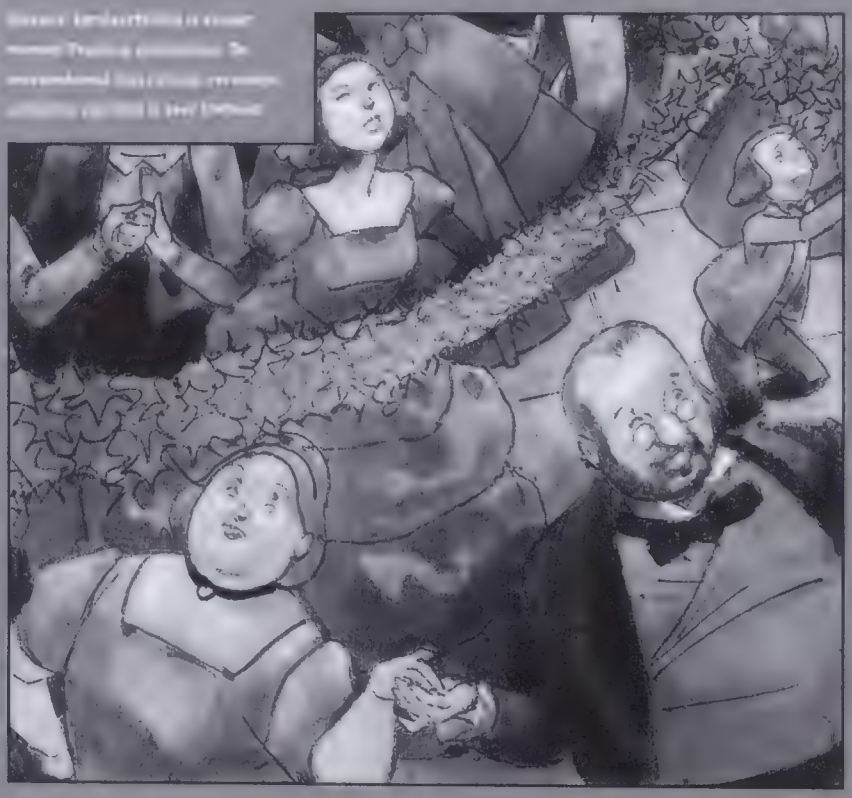

‘Mijn werk bestaat uit mozaïekjes’

DOOR **MICHEL VAN MERRIËNBOER**

De Belg Jean Dufaux (Ninove, 1949) studeert begin jaren zeventig aan het Institut des Arts et Diffusion in Brussel en specialiseert zich in cinematografie. Hij vindt daarna werk als journalist bij het filmblad *Ciné-Presse*. Begin jaren tachtig besluit hij stripscenario’s te gaan schrijven. Sindsdien is hij niet meer te stoppen. Hij absorbeert alles wat hij ziet en leest. In de afgelopen twee decennia heeft hij meer dan dertig series geschreven voor twintig verschillende tekenaars. Niets is Dufaux te gek. Hij schrijft net zo makkelijk sprookjes als detectives en over de Romeinse tijd tot aan de verre toekomst. Magie, mythes en mystiek zijn alom in zijn scenario’s aanwezig. Een gesprek met deze veelschrijver, in de wandelgangen ‘Jean de Productieve’ genoemd.

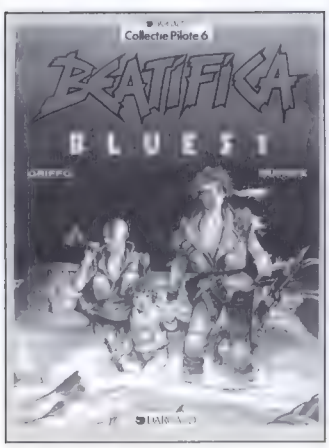

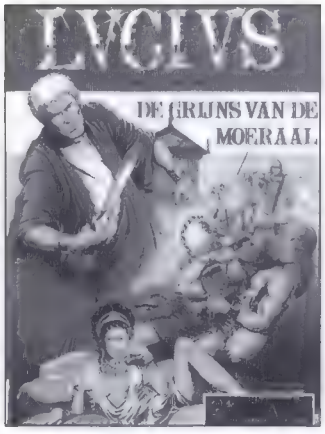

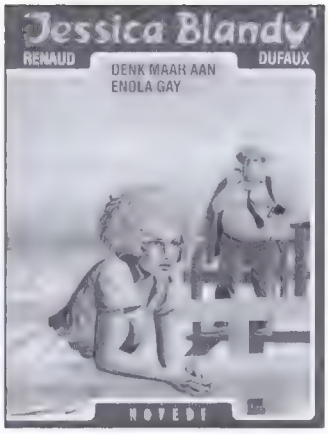

Op een culturele bijeenkomst 1983 raakt Jean Dufaux aan de praat met een paar striptekenaars. Hij wordt enthousiast gemaakt om stripscenario's te schrijven. Dufaux levert bij de Kuifje*-redactie een voorstel in en wordt gecontracteerd. Het geeft hem een entree in de stripwereld. 'In het begin schreef ik korte verhalen op bestelling van Jean-Luc Vernal, de toenmalige hoofdredacteur van* Kuifje*. Ik werkte bij voorbeeld met hem samen aan* Pokervrouw*, met tekenwerk van Renaud. Al gauw kreeg ik daar genoeg van en wilde ik vanuit mijn eigen belevingswereld schrijven. Ik heb dat* Kuifje*-werk opgezegd en vaar sindsdien mijn eigen koers.'*

Je bent al vrij snel gaan werken met diverse tekenaars: naast Renaud waren dat Musquera (*De avonturen van Melly Brown*), Aidans (*Andreas de Florentijn*) en Griffo (*Beatifica Blues*). In de jaren negentig kwamen daar bij voorbeeld Eric Joris (*Chelsy*), Jean-François Charles (*Fox*), Grzegorz Rosinksi (*De klaagzang van de verloren gewesten*) en Oliver Grenson (*Niklos Koda*) bij. Ga je met alle tekenaars op dezelfde manier om?

Jean Dufaux: Ik kies een tekenaar uit die mij wat doet. Of hij 10.000 albums verkoopt of 100.000, dat maakt mij niets uit. Maar het moet wel klikken, anders valt er niet samen te werken. Daarom voer ik eerst een aantal kennismakingsgesprekken. Ik zou nooit kunnen samenwerken met iemand die kortzichtig is of vooroordelen heeft. Het liefst werk ik met een tekenaar die een bepaalde spiritualiteit bezit.

Wanneer het klikt, maak ik een kant-en-klaar scenario voor hem of haar. Een tekenaar mag een persoonlijk stempel op het verhaal drukken, maar over het aanbrengen van veranderingen wil ik van te voren overleg. Ik sta open voor kritiek, maar ik bekijk wel of een aanpassing gevolgen heeft voor de loop van het verhaal. Want vergeet niet, de scenarist heeft een voorsprong op de tekenaar en overziet het geheel beter. Neem de serie *Murena*: stel dat Philippe Delaby iets in een verhaal wil veranderen, ik heb wel vier albums van *Murena* in mijn hoofd zitten. En omdat de scenario's zo sterk uitgewerkt zijn, is het net een dominospel. Als er één steentje valt, valt alles om. Eén aangetast deel kan de hele serie verpesten. Vooraf maak ik, net als bij film, een enscenering. Ik doe net alsof zich in elk kader een denkbeeldige camera bevindt. Die 'cameraposities' neem ik met de tekenaar door. Voor de rest bemoei ik me weinig met het tekenwerk. De meeste tekenaars hoef ik niets te leren. Zeker de helft van wat zij doen is in één keer goed. Een echte favoriet heb ik niet. Ik zou nog graag een keer willen samenwerken met André Juillard, Christian Rossi of Vittorio Giardino, maar ja, de tijd ontbreekt... wij zijn allen drukbezette mensen met volle agenda's.

Fox is de enige serie waaraan abrupt een einde is gekomen. Wat was daar de reden van?

Jean-François Charles en ik waren teleurgesteld over de ontvangst van *Fox*, ondanks de redelijke verkoop. We hadden er beiden meer van verwacht. Uiteindelijk zijn we allebei andere dingen gaan doen en scheidden onze wegen. De opzet ervan was niet slecht, dus wie weet pak ik de serie nog wel eens op.

Dwangmatige fantasieën

Hoe bouw je een scenario op?

Ik maak eerst een bouwplan, waarin ik een verhaal kort uiteenzet. Ik houd altijd rekening met aanpassingen tijdens de uitwerking. In een scenario voor *Giacomo C.* bij voorbeeld, had ik een kamer ingedeeld, met een deur om binnen te komen, en één om er weer uit te gaan. Giacomo zou door de linkerdeur uit de kamer gaan, want links van die kamer lag een tuin, en daar werd hij verwacht. Ik schreef per ongeluk rechts in plaats van links en Giacomo heeft uiteindelijk de rechterdeur genomen. Ik wist niet wat er achter die deur zou zitten, dus ik moest iets anders verzinnen.

Het werk van een scenarist moet niet onderschat worden. Als ik de details van een verhaallijn van *Murena* heb uit-

BOVEN, VAN LINKS NAAR RECHTS -

- ***Pokervrouw*, 1986, met Jean-Luc Vernal/Renaud**
- ***Lucius*, 1986, met Xavier Musquera**
- ***Jessica Blandy*, 1987, met Renaud**
- ***Melly Brown*, 1987, met Xavier Musquera**

ONDER, VAN LINKS NAAR RECHTS -

- ***Beatifica blues*, 1987, met Griffo**
- ***De tombe van de Hardwoods*, 1988, met Eddy Paape/J.C. Sohier**
- ***De kinderen van de salamander*, 1988, met Renaud**
- ***Andreas de Florentijn*, 1989, met Edouard Aidans**
- ***De terugkeer van Lady Mongo*, 1989, met Eddy Paape/J.C. Sohier**
- ***Gotcha*, 1990, met Jean-Louis Humblet**
- ***Giacomo C.*, 1990, met Griffo**
- ***Fox*, 1991, met Jean-François Charles**

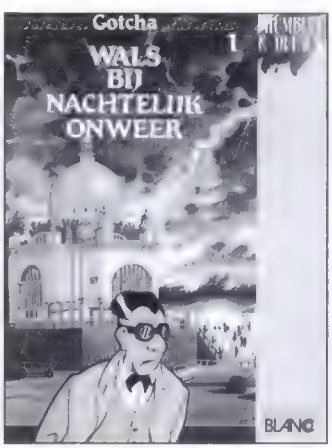

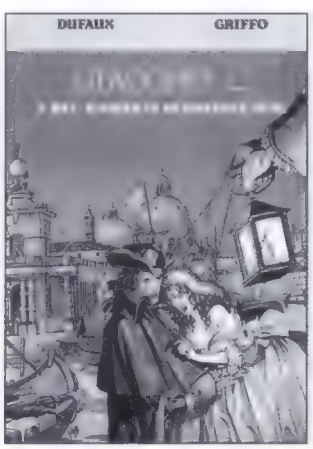

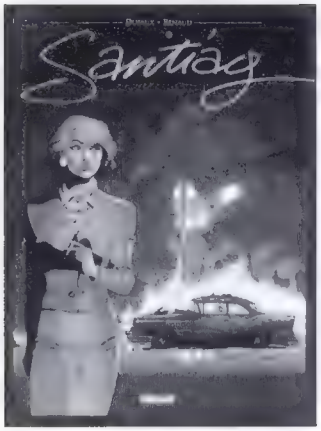

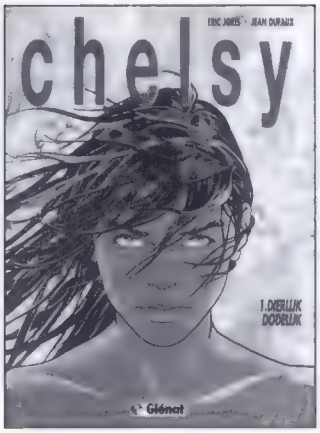

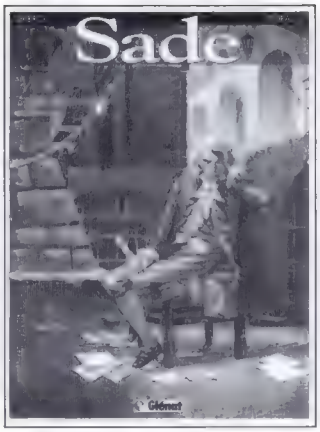

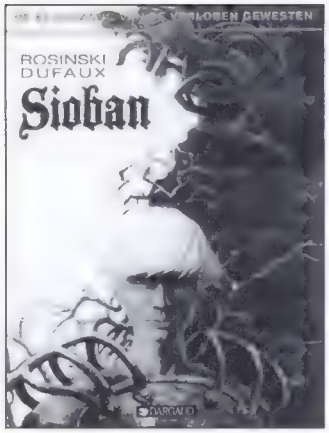

ONDER - In Frankijk zijn bij Glénat twee series verschenen die (nog) niet in het Nederlands zijn gepubliceerd.
Een wat oudere reeks is het drieluik *Les Révoltés* (1998-2000) met tekenaar Marc Malès. Het is een thriller die zich afspeelt in de Verenigde Staten in de jaren dertig en vijftig.
De andere serie is *Avel*, waarvan onlangs het vierde deel verscheen. Tekenaar van deze spionagestrip is Christian Durieux. De hierbij afgedrukte schets is van het omslag voor het derde deel.

gewerkt en bepaald heb hoeveel pagina's en delen er nodig zijn om het verhaal te vertellen, dan zeggen ze allemaal: 'Wauw, hij doet enorm veel, die Dufaux.' Dat klopt! Maar dan geef ik het aan Delaby, en die moet heel Rome tekenen: de kleding, de hofhouding, de gezichtsuitdrukkingen van personages, het marmer en de rest van het interieur. Dat is ook een enorm werk!

Zelf begin ik 's morgens met schrijven tot de lunchtijd. Soms hou ik daarna een korte siësta, omdat mijn ogen vermoeid raken. Vervolgens ga ik verder tot in de avond, met een aantal pauzes om bij mijn gezin te zijn. Jammer is dat de zakelijke beslommeringen de afgelopen paar jaar veel tijd in beslag nemen. Dat gaat ten koste van het schrijven en van mijn humeur. Want als ik schrijf ben ik een gelukkig mens! Ik heb laatst een ringband uit mijn jeugd teruggevonden. Daarin staan mijn eerste verhalen die handelen over de Griekse mythologie, Achilles en de Trojaanse oorlog in het bijzonder. Dat soort verhalen vormden in mijn jeugd een belangrijke vlucht uit het alledaagse leven. Aan tekenen heb ik me nooit gewaagd. Daar was ik veel te onhandig in. Ik kan nog niet eens een ei tekenen.

Je hebt een cinematografische manier van vertellen: was je niet liever regisseur geworden?
Ik heb tijdens mijn opleiding voornamelijk les gehad in monteren en regisseren. Ik hield van films, maar ik schreef ook graag. Filmscenario's schrijven, dat leek mij wel wat. Het viel echter niet mee opdrachten te krijgen. Toen merkte ik dat ik tevens goed uit de voeten kon met het stripgenre. Het grote voordeel is dat het veel minder om geld draait. Het is zoveel gemakkelijker een product af te leveren in stripformaat dan in een filmversie. Sinds een paar jaar heb ik weer allerlei contacten in de film- en televisiewereld, dus uiteindelijk komt het allemaal weer bij elkaar.

Voor welk publiek schrijf je je verhalen?
Mijn imaginaire wereld is beslist niet voor kinderen bedoeld. Meer voor adolescenten en volwassenen. Om eerlijk te zijn hou ik me niet bezig waar de lezer van houdt. Ik ga van mijn eigen standpunt uit en maak een verhaal dat mij raakt. Het is natuurlijk prettig te merken dat het daarna bij lezers aanslaat.
Mijn doel is niet een boodschap over te brengen. Ik stop er wel een bepaalde visie op politiek, macht en vrijheid in. Uit veel strips spreekt een voorliefde voor diegenen die in de marge van het bestaan leven, buiten de maatschappij dreigen te vallen. Ik laat graag mensen zien die zich afzonderen en verzetten tegen de gevestigde orde. Daarnaast is 'macht' een thema dat mij intrigeert, en dan met name de plaats van het individu en de vrijheid ten opzichte van een totalitaire macht.
Natuurlijk zijn er persoonlijke invloeden terug te vinden in mijn strips. Ik breng bij voorbeeld een bepaalde gewelddadigheid die in mij zit, op papier tot uiting. In het dagelijkse leven ben ik overigens een aardige vent! (*lacht*)

Is televisie een inspiratiebron voor je?
Ik kijk heel weinig televisie, op een enkele serie na, zoals *The Sopranos*. Ik gebruik mijn tv vooral als kijkkast voor m'n filmverzameling op dvd. Ik hou meer van romans en muziek. Ik kijk ook bijna nooit naar documentaires. Ik documenteer me vrijwel uitsluitend aan de hand van boeken en via reizen. Verder ontmoet ik graag andere schrijvers om met hen te discussiëren over waar zij allemaal mee bezig zijn. Dit inspireert mij en geeft me energie.

Je oeuvre bestaat uit circa dertig series en ruim honderdtwintig verhalen, verdeeld over een twintigtal tekenaars. Vandaag de dag lopen er zo'n tien series; onlangs kwam het eerste deel van alweer een nieuwe reeks uit: de geheimzinnige Napoleon-strip *Dubbelmasker* met tekenaar Jamar. Ook is het eerste album van de tweede reeks van *De klaagzang van de verloren gewesten* verschenen (*Moriganen*, met tekenwerk van Delaby. Red.) en heb ik begrepen dat je de derde cyclus reeds op

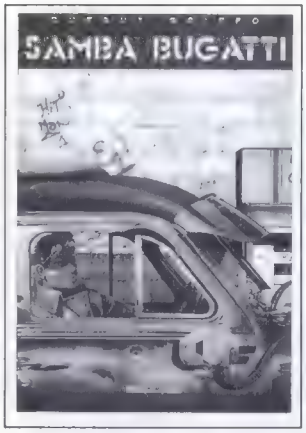

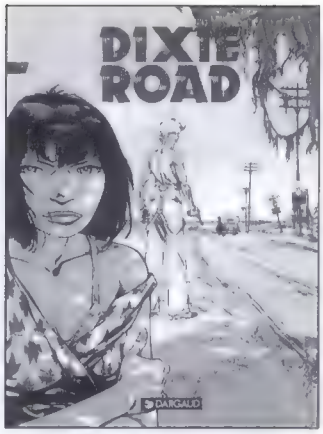

papier heb staan. Ben je nooit bang om zonder inspiratie te zitten of in herhaling te vallen?
Ik ben een voorstander van herhaling. Ik heb zelf veel fantasieën die steeds terugkomen. Het is dwangmatig, maar het stoort me niet. Integendeel, ik heb er juist behoefte aan om overal in mijn werk die gedachten terug te vinden. Ik wil niet origineel zijn omwille van de originaliteit. Ik heb mijn eigen ideeën, die heus niet altijd uniek zijn, maar het gaat mij om de invalshoek waarmee ik ze uitwerk.
Dromen is voor mij essentieel. Als klein kind al kon ik dromen onthouden, vooral die terugkeren, als een soort vervolgverhaal. Bij mij maakt de droom deel uit van de werkelijkheid en de werkelijkheid deel uit van de droom. En naar mate ik ouder word, loopt dat steeds meer in elkaar over. Ik kan daardoor vrij makkelijk een voorstelling maken van iets wat ik niet kan zien, wat alleen in mijn hoofd zit. Een stad in de dichte jungle, bij voorbeeld. Dat laatste gegeven heb in *Jaguar* uitgewerkt, om aan te geven dat overleven in de stad hetzelfde proces is als in de jungle. Die strip heb ik speciaal voor Jan Bosschaert geschreven. Ik heb hem ontmoet en hij wilde een keer iets totaal anders doen. Het is geen gemakkelijke strip geworden. Ik voorzie dat er nog een vervolg op het derde deel komt, omdat nog niet alles uit de doeken is gedaan.

Wat vind je van de kritiek dat *De klaagzang van de verloren gewesten* nijgt naar het werk van Tolkien en *De aasgieren* elementen bevat uit de comic *Blade*?
De aasgieren kwam uit voordat *Blade* werd gepubliceerd. Ik kende die strip niet. Neem de rode cape in *De aasgieren*, een vondst van Marini. Na het uitbrengen van de eerste *Blade* riep hij direct: 'Dat hebben ze van mij overgenomen'. Ik zie dat niet zo. Dat er in beide verhalen gemeenschappelijke elementen voorkomen verklaar ik door het feit dat generaties vergelijkbare invallen krijgen omdat men dezelfde boeken leest, films ziet, muziek beluistert, enzovoorts.
Wat *De klaagzang* betreft, ik meen dat de westerse vertelcultuur is beïnvloed door klassieke mythologieën en Noorse en Keltsiche sagen. Dat geldt voor mij, maar ook voor Tolkien, of George Lucas met zijn *Star Wars*. Wat ik bij deze strip wilde voorkomen, is de creatie van een *Thorgal*-kloon. Het grote verschil, en dat heb ik ook aan Rosinski uitgelegd, is dat bij *Thorgal* de vijand van buitenaf komt – een monster of een strijder die iedereen wil verslaan – en bij *De klaagzang* de vijand binnenin zit. Het goed en het kwaad zit in iedereen en er moet een interne strijd worden geleverd om het kwaad tegen te gaan.

De spier 'verbeeldingskracht'
Is het doenlijk om aan diverse albums tegelijk te werken?
Ja! Ik ben geen uitzondering. Er zijn veel schrijvers die zo werken. De Balzac schreef bij voorbeeld 's morgens aan één werk, en in de namiddag aan een ander. Ik ben niet het type schrijver dat één geniaal boek schrijft. Mijn werk bestaat uit allemaal mozaïekjes, kleine deeltjes. Pas als je die samenvoegt, ontstaat mijn oeuvre. Dat verklaart mijn werkwijze.
Het komt geregeld voor dat ik, werkend aan een album, plotseling een ingeving krijg voor een ander. Dat overkomt me in de auto, onder een etentje, vlak voor het slapen gaan of wanneer ik wakker word. De verbeeldingskracht laat zich vergelijken met een spier. Ik gebruik die spier nu al bijna vijftig jaar, dus die is bij mij goed ontwikkeld. Vergelijk het met een vampier, die regelmatig bloed moet komen halen. Ik ben een grote ideeëndief, ik steel ideeën, beelden en emoties.
Soms krijg ik, wanneer ik met een vervolgserie bezig ben, een idee waardoor het verhaal een totaal andere wending zou krijgen. Dan hou ik dat idee apart. Het is net zoals bij een songwriter die voor verschillende muzikanten schrijft. Zij hebben altijd muzikale schema's in hun hoofd, ik stripschema's.
Ik zou nog een keer willen werken aan een liefdesverhaal tussen een robot en een mens. Ik heb geen haast. Het uitwerken van een thema kan wel twee tot drie jaar in beslag nemen. Als ik de eerste zin van een verhaal opschrijf, spookt

BOVEN, VAN LINKS NAAR RECHTS -
- ***Santiag*, 1991, met Renaud**
- ***Chelsy*, 1992, met Eric Joris**
- ***Sade*, 1992, met Griffo**
- ***De klaagzang van de verloren gewesten*, 1993, met Grzegorz Rosinski**
- ***Hemingway*, 1993, met Marc Males**
- ***Samba Bugatti*, 1994, met Griffo**
- ***Mister Black*, 1995, met Griffo**
- ***Dixie Road*, 1997, met Hugues Labiano**

ONDER, VAN LINKS NAAR RECHTS -
- ***De rovers van keizerrijken*, 1997, met Martin Jamar**
- ***Maanbloed*, 1997, met Viviane Nicaise**
- ***Murena*, 1997, met Philippe Delaby**
- ***De aasgieren*, 1998, met Enrico Marini**

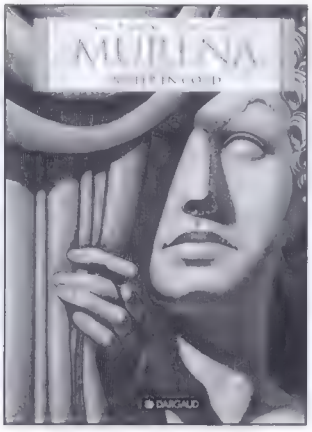

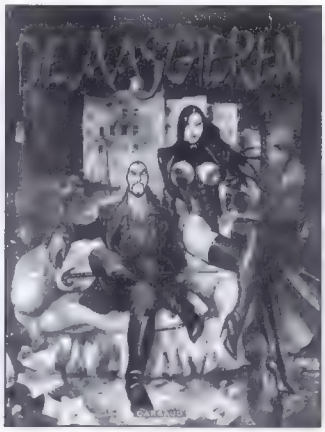

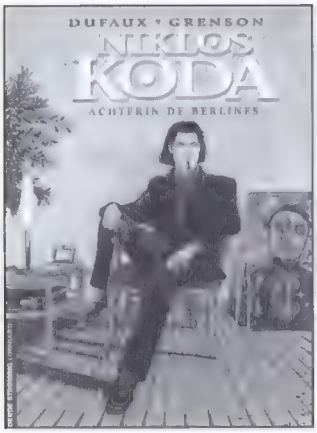

BOVEN, VAN LINKS NAAR RECHTS -
- ***Niklos Koda*, 1999, met Olivier Grenson**
- ***De rode keizerin*, 1999, met Philippe Adamov**
- ***Schimmenspel*, 1999, met Lucien Rollin**
- ***Djinn*, 2001, met Ana Miralles**

het idee al langere tijd in mijn hoofd. Dan heb ik er boeken over gelezen en reizen gemaakt naar bestemmingen die er verband mee houden. Op een gegeven moment valt alles op zijn plaats en begin ik met de uitwerking van het scenario.

Beschouw je het als een compliment dat jij de Stephen King van het beeldverhaal wordt genoemd?
Ja, ik ken het werk van Stephen King en ik hou van het genre. Er bestaan overeenkomsten tussen ons in het creëren van werelden waarin macht en demonen een grote rol spelen. Wat ik interessant vind in zijn werk, is de tegenstelling tussen de vroege jeugd en de puberteit van kinderen, in verhouding tot hoe ze later worden. Boeiend om te zien hoe het kwaad dat hen in hun jeugd is aangedaan, hun doen en laten bepaalt als ze volwassen zijn.

Je albums zijn soms moeilijk toegankelijk door alle wendingen, symboliek en dimensies die je er in stopt. Doe je dat expres?
Als scenarist heb ik de controle over zo'n tachtig procent van mijn verhalen. Bij die andere twintig procent word ik lezer van mijn eigen verhaal en spelen fantasie en emotie een belangrijke rol. Ik vind het van valse trots getuigen om steeds alles te willen begrijpen. Laat ik een voorbeeld geven: bij *Jaguar* heb ik het verhaal in een complexe vorm gegoten. Ik breng bepaalde punten bij elkaar, die eigenlijk geen raakvlakken zouden moeten hebben. De vraag is dan: 'Wat gebeurt er als die elementen samenkomen'. Met mijn verbeeldingskracht kan ik een gedeelte ervan voorspellen of verklaren, maar niet alles. Dat houdt het schrijven van een stripscenario spannend.

Ik vind je personages doorgaans afwachtend.
De mensen die ik beschrijf zijn personen die iets zien gebeuren en daarop reageren. Er zijn in het dagelijks leven nu eenmaal weinig superhelden, behalve dan in de Amerikaanse series. Maar we kunnen wel allemaal een held worden, door te reageren op iets.
Mijn personages kennen twijfels. Dat vind ik belangrijk, dat gegeven komt overal terug. Natuurlijk is iemand met een onverwerkt verleden commercieel minder interessant dan een superheld die nergens bang voor is, altijd wint, veel geld heeft en er aantrekkelijk uitziet. Aan dat soort types denk ik nooit als ik werk. Ik gebruik liever iemand die kwetsbaar is. Dat zijn de sterkste karakters: mensen die zich moeten verweren, omdat zij in het nauw gedreven zijn.

Goed en kwaad
Je grijpt vaak op het *Doornroosje*-thema terug. Vind je het belangrijk om de strijd tussen het goede en het kwade te vertellen?
Het thema spreekt mij aan. Ik schijf graag variaties op *Doornroosje*, zoals *De klaagzang van de verloren gewesten*. Het kwade is vaak aantrekkelijk, vooral in de fantasie. Zoals Walt Disney al door had: een verhaal beklijft indien de slechterik een sterk karakter heeft. Het is een bekend gegeven dat de grootste schurken mensen zijn met veel charme. De schoonheid van het kwaad, dat spreekt mij aan. Dat is ook de rode draad in *Mr. Black*.
Mensen dienen te beseffen dat het kwade vele vormen aanneemt. Als het onder de oppervlakte blijft sluimeren en niet wordt herkend dan wint het kwaad. Het moet daarom een duidelijk gezicht krijgen en angst aanjagen. Want als het kwaad angstaanjagend is, dan moet de mens wel reageren.
Mensen hebben allemaal wel iets dat hen angst inboezemt. Dat verbergen ze achter hun bezigheden of hun glimlach. Het beroep van striptekenaar maakt het mogelijk om die angst zichtbaar te maken. Dat is ons voorrecht. Overigens doen sprookjes en mythes iets soortgelijks: die maken mensen ook bewust van het gevaar in het dagelijkse leven. Angst is dus een nuttige ervaring.

Vicky Lenor, de vrouwelijke rechercheur uit *De aasgieren*, is in deel 3 geschokt als ze zichzelf terugziet als jong meisje lopend in een dierentuin, waarbij mensen de plek in hebben genomen van de dieren in hun hokken. Is dit metaforisch bedoeld?
In die serie realiseren de vampiers, de heersende macht op aarde, zich dat het menselijke ras aan het uitsterven is, net zoals zoveel diersoorten in de huidige wereld. De specie mens zou dus beschermd moeten worden, zoals wij bepaalde diersoorten behoren te beschermen. Maar om ze te beschermen worden de mensen in kooien gestopt. Dat angstbeeld van de mens heb ik in die strip willen weergeven. Een lezer is vrij, net zo vrij als de scenarist. Het is niet aan mij als schrijver om aan de lezer op te leggen wat hij moet denken. Ik reik de lezer een fictieve belevingswereld aan of die nu goed is of slecht. Het is aan de lezer te bepalen of die

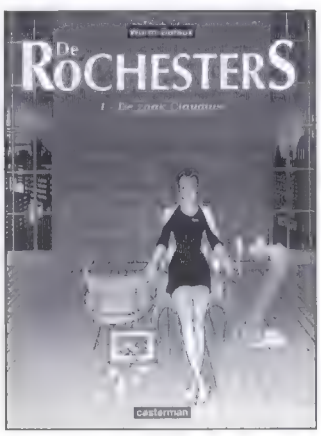

RECHTS, VAN LINKS NAAR RECHTS -
- ***Jaguar*, 2001, met Jan Bosschaert**
- ***De Rochesters*, 2002, met Philippe Wurm**
- ***Dubbelmasker*, 2004, met Martin Jamar**

van de wereld wil houden of niet.
Ik hou ook niet van censuur. Het klopt dat de werelden die ik beschrijf behoorlijk gewelddadig zijn, maar ik wil het weergeven zoals het is. Pas in een onbegrensde vrijheid kom je tot de beste resultaten.

Je zet vaak sterke, geëmancipeerde vrouwen neer die toch niet opgewassen lijken te zijn tegen de wereld waarin zij zich bewegen. In series als *Jessica Blandy*, *Djinn* en *De aasgieren* worden ze vaak seksueel onderworpen en zijn seks en geweld onlosmakelijk met elkaar verbonden. Waarom laat je je vrouwelijke figuren zo vernederen?
De realiteit blijft dat hoe geëmancipeerd vrouwen ook zijn, wij in een mannenwereld leven. De vrouw heeft nog steeds geen gelijkwaardige positie verworven, wat vernedering in de hand werkt. Zij heeft moeite dit gevecht te winnen. Daarnaast vind ik het interessant weer te geven wat er kan gebeuren als iemand een ander wil redden, namelijk zelf diep in de shit terecht komen, zoals Jessica Blandy.
Bij *Djinn* gaat het weer om een jonge geëmancipeerde vrouw die in een harem gaat werken. Zij vervalt in slavernij om een sterke vrouw te worden. Naderhand komt ze de liefde weer tegen en wordt ze opnieuw een geëmancipeerde vrouw. Ze wil niet meer bij een man horen, zelfs niet bij de man die van haar houdt. Dat raakvlak interesseert me. Of neem Giacomo C. uit de gelijknamige strip, een zedenloze man. Of Niklos Koda, een personage dat uitdrukt: 'Vrouwen zijn dom en slecht, ik respecteer hen niet'. Zoiets geeft niet mijn eigen gevoelens weer. Een schrijver treedt namelijk ook op als andersmans stem. Ik beschrijf situaties en dingen die ik zelf als vreselijk beoordeel, maar die bestaan en waar anderen achter kunnen staan. Zulke mensen voer ik op als personages, zelfs als het ontzettende schoften zijn. Ik noem *Jessica Blandy* altijd één van mijn meest optimistisch getinte series, een uitspraak die bij lezers verbazing wekt. Ik bedoel ermee dat Jessica ondanks alle narigheid toch overeind blijft in een verloren wereld.

Herlees je je verhalen vaak?
Nee, doorgaans niet. Ik ben soms jaren bezig met een verhaal. Ik kan het daarna niet meer zien, ook niet voor mijn plezier, omdat stripmaken mijn beroep is geworden. Als een album net uit is, kijk ik wel wat het resultaat is geworden. Ik heb laatst een *Blandy* herlezen, die ik had geschreven op achttienjarige leeftijd, om het verhaal te bewerken voor een heruitgave. Maar voor de rest... laat mij maar lekker schrijven!

michel.van.merrienboer@stripschrift.nl

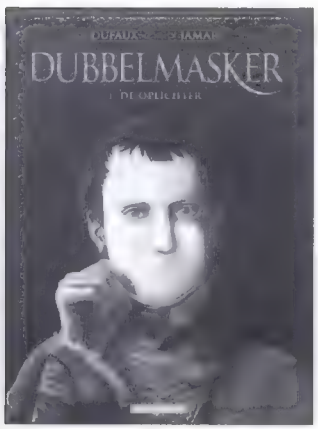

[BITS & PIECES → ORANGE]

Het is een gure zondagmiddag in november. De open haard snort. Buiten valt de hagel in bakken op je dak. Kan er ook nog bij. Je zit net in een dipje als stripmaker. Graag zou je een beetje zonlicht zien. Je laatste strip is al een tijdje geleden geplaatst. En met de ideeën wil het niet vlotten. Vooruit, nog maar een blok hout erbij. Je zakt weg in gepeins.
Voor een stripserie moet je iets hebben met een breed verhaal, is de eerste gedachte die passeert. Met veel ingangen en variaties. Anders ben je na deel één klaar. Een hoofdpersoon met flinke diepgang. Of een kleurrijk leven. Van alle markten thuis. 'Reve', veer je plotseling op vanuit je droom. Tegelijk val je weer terug want *De Avonden* zijn al keurig verstript. En een strip met zijn matroos is niet interessant genoeg.
Terwijl de duisternis buiten invalt, tuimelen de laatste blaadjes van de bomen. 'In Vietnam hadden ze daar nog het ontbladeringsmiddel Agent Orange voor nodig', mijmer je voor jezelf. Ineens ben je klaarwakker. Dat is het. De Agent van Oranje. Prins Bernhard. De schatbewaarder van de koninklijke familie. De penningmeester van het huis van Oranje. Kleurrijk. Meer dan vijftig operaties achter de rug. Crashes met sportwagens. Mooi Nederlands accentje in de taal. Zo nu en dan verwikkeld in een maatschappelijk schandaal. Prachtig. Dit wordt een kaskraker. Jubelend loopt de stripmaker naar zijn zolderkamertje en pakt zijn potlood.
Waar gaan we beginnen? Of beter, waar gaan we in hemelsnaam aan beginnen? Wordt het een serieus levensverhaal? Verzinnen we alles wat los en vast zit? Ja, wat wordt het.
De jeugd. De jonge jaren van onze Prins. Logisch begin. Niets op tegen maar wel saai en traditioneel. Van achter naar voren werken is veel dynamischer. Dan heb je sneller wat rumoer in je verhaal. Lockheed-sponsoring. Uniform van de strijdkrachten inleveren. De baard als senioriteitskenmerk. Maar de jeugd als start, het kan.
Uiteraard is de Prins niet als scenarist gevraagd. Hoewel hij de uitgelezen persoon zou zijn. In zo'n geval wordt het jaren wikken en wegen. Politieke correctheid voert dan de boventoon. 'De Prins reed bij de crash met hoge snelheid zijn auto total loss' wordt zeker veranderd in 'door een ongelukkige manoeuvre belandde de Prins in de berm'. Het scenario wordt dus duimzuigen en speculeren. Wetenschappelijke verhandelingen zijn niet wenselijk. Net zo min als controle door de RVD. Satire. De overlevingsvorm bij uitstek voor dit gevoelige strip-object. 'True Fiction' vermeldt de kaft van deel één van *Agent Orange* heel geestig. De Jeugd van Prins Bernhard lijkt een mooie eerste stap voor een serie. Geen slecht idee voor een regenachtige najaarsmiddag. Totdat. Het boek is een jaar later af. Weer is het najaar en de Prins is ten tijde van het verschijnen al een tijdje niet meer buiten gezien. Roddelbladen melden een kwakkelende gezondheid. Je uitgever bereidt zich voor op de aankondiging. Alles moet uit de kast. Het onderwerp is publiek bezit. Met een beetje geluk wil iedereen het album hebben.
De publiciteitsmachine draait op volle toeren. Op Prime Time krijgt je album aandacht in *Netwerk*. Wow! Wat een start voor dit stripalbum. Samen met de kleine Bits ga ik de volgende dag de gure kou in. *Agent Orange* kopen. De dichtstbijzijnde stripspeciaalzaak zit op veertig kilometer. Maar dit is een mega-album dus snel naar de Ako. Pardon... *Agent Orange*? Nooit van gehoord. Naar de Bruna. Willem van Oranje, zegt u? Nee hoor. Naar Paagman. Nee, wel iets over Un Jus d'Orange. Naar V&D. Hema. Bijenkorf. Naar sigarenboeren en andere stapelaars van popi-albums. Nergens te koop!
Wat een afgang. Zo'n kanjer van een publiciteit en dan is het album niet te krijgen. En tot overmaat van ramp blijkt de echte Prins nu onherstelbaar ziek. Volgens mij hangt deel twee al aan een zijden draadje.

ben.bits@stripschrift.nl

OPVOEDEN MET STRIPS

Zo'n vijftig jaar geleden startten de moralistische vertelsels van Oom Wim, standaard getooid met hoed en pijp. Doel: te laten zien dat je ook wat van strips kon opsteken. Een flinke club gerenommeerde of getalenteerde tekenaars brachten verhalen in beeld die via de mond van ons aller Oom Wim tot de tere kinderoortjes en -oogjes werden gebracht. Verhalen die waar gebeurd waren, doch ernstig geromantiseerd werden. Je mocht een kwajongen of een schavuit heten, als het hart maar op de goede plek zat. Het verre westen, de oorlogsjaren, de piraterij en allerlei wereldse gebeurtenissen werden opgevoerd als achtergrond voor deze opvoedkundige stripreeks die werd voorgepubliceerd in het weekblad *Robbedoes*.

Michel Vaillant stelt voor: Onuitgegeven toppers 9: Jean Graton tekent Oom Wim 1

Graton & Joly & Attanasio
Graton 2004
ISBN 978-90-70816-74-2
Prijs €4,60
52 pagina's
kleur (sk)

Jean Graton, de vader van de serie *Michel Vaillant*, was één van die tekenaars. In vrijwel elk album van Oom Wim staat wel een verhaal van deze klassiek tekenende (toen nog) jongeman. Deze bijdragen uit de verhalentrommel van Oom Wim komen nu gebundeld in drie opnieuw ingekleurde delen uit in de reeks *Michel Vaillant stelt voor*. In de hedendaagse *revival of the oldies* (*Dick Bos*, *Bulletje en Boonestaak* en de *Eric de Noorman* strijden al om het hardst om de gunsten van de nostalgische lezer) is de lancering van nog meer goud van oud wel op zijn plaats. Om twee redenen is deze reeks bijzonder: ten eerste zijn de oude delen van *Oom Wim* echt moeilijk verkrijgbaar in tegenstelling tot andere oudjes die al eerder herdrukt zijn, en ten tweede is een aantal verhalen nooit in het Nederlands verschenen.

In deel 1 van *Oom Wim* gaat het dan om vier korte verhalen die alleen een Franstalige albumuitvoering kennen. De acht overige zijn wel in een Nederlandstalig album bij Dupuis verschenen. De schrijvers van de twaalf vier-paginaverhalen zijn Octave Joly die verreweg de meeste scenario's schreef en **Dino Attanasio** die met onder meer *Spaghetti* en *De Macaroni's* ook stevig aan de stripweg timmerde. In vergelijk met de oude reeks zijn alle pagina's opnieuw van kleur voorzien wat een eerste oubollige uitstraling enigszins wegneemt; als je gaat lezen weet je al snel beter. TdK

→ VALREEP

◆ Bij Meulenhoff is *Kuifje in de echte wereld* uitgekomen. Het is een bundel met essays van liefhebbers die zich hebben gewaagd aan een beschouwing vanuit hun eigen vakgebied op het fenomeen Kuifje, ter ere van zijn 75e verjaardag. Met bijdragen van onder meer Maarten van Rossem, Midas Dekkers, Roger van Boxtel, Seth Gaaikema en Theo van den Boogaard.

Aantrekkelijke strip voor jeugd van vroeger

We leven in nostalgische tijden. Zijn we allemaal op zoek naar onze verloren jeugd? Je zou het wel zeggen, als je ziet hoeveel elementen van de populaire jeugdcultuur van de vorige eeuw voor hergebruik worden klaargestoomd. Er is al bijna geen jaren-zeventig-televisieserie meer te noemen, waar geen recente verfilming van is gemaakt. In dat licht is een stripversie van de ooit razend populaire jongensboekenreeks *Bob Evers* van **Willy van der Heide** helemaal geen slecht idee. De strip, door tekenaar **Hans van Oudenaarden** en scenarist **Frank Jonker**, kreeg een geestdriftige ontvangst in *Algemeen Dagblad*, en inmiddels is de eerste boekuitgave verschenen bij Arboris.

De makers zijn dicht bij het origineel gebleven. Het plot is wat gestroomlijnd, maar niet gemoderniseerd; het verhaal speelt zich af in de tijd waarin het oorspronkelijk verscheen, de jaren vijftig. De sfeer van dat tijdperk is goed getroffen: in de tekeningen, waarin een realistisch beeld van Nederland in die tijd wordt opgeroepen, in de dialogen en de manier waarop de personages zich tot elkaar verhouden en met elkaar communiceren. Ook het verhaal zelf is typerend: twee vlotte hbs-ers doen in hun vakantie bij toeval een koffer op, gevuld met papieren waar allerlei lieden die niet willen deugen belang bij hebben. Dit leidt tot reizen en achtervolgingen kriskras door Nederland, en na veel lotgevallen weten onze jonge helden uiteraard alles op z'n pootjes terecht te laten komen, van logeerpartijtjes bij tante tot pistolen in Giethoorn.

Het verhaal is degelijk 'verstript', met een logische opbouw, een goede spanningsboog en een heldere verhaallijn. Het heeft daarmee dezelfde aantrekkelijkheid als de romanreeks. De tekeningen zijn in een losse, dynamische stijl, die goed aansluit bij het verhaal en de jaren-vijftig-sfeer, al worden door die losheid de personages niet altijd consequent vormgegeven. Maar dat kan alleen maar beter worden, want gezien de lengte van de oorspronkelijke reeks, kunnen de heren nog wel even vooruit.

Het valt te betwijfelen of de jeugd van vandaag massaal voor de *Bob Evers*-strip zal vallen, maar de jeugd van toen kan er veel genoegen aan beleven. JL

Uit de serie Bob Evers 1: Kabaal om een varkensleren koffer

Van Oudenaarden & Jonker, naar Van der Heide
Arboris 2004
ISBN 90-343-0131-1 (sk)
ISBN 90-343-0132-X (hk)
Prijs € 7,50 (sk)
€14,95 (hk)
48 pagina's
kleur (sk+hk)

Een garantie voor succes

Lady S. 1: Na zdorovje, Shanjoeska!

Aymond & Van Hamme
Dupuis 2004
ISBN 90-314-2650-4
Prijs €4.50
48 pagina's
kleur (sk)

Koning Midas begon er ooit mee: alles wat hij aanraakte, veranderde in goud. Hoewel hij dit als een vloek ervoer, stond het nadien synoniem voor repeterend succes. **Jean van Hamme** lijkt zich die kunst ook eigen te hebben gemaakt. *Largo Winch* (met Philippe Francq) en *XIII* (met William Vance) zijn nog redelijk recente verkooptoppers maar eerder wist hij met *Thorgal* en one-shot *De Chninkel* (beide met Grzegorz Rosinski) en *De meesters van de gerst* (met Vallès) al behoorlijk te imponeren in stripminnend Nederland. Van Hamme heeft het talent om aantrekkelijke scenario's over vele albums te kunnen uitsmeren zonder dat dit ten koste gaat van de vaart in het verhaal. Daarnaast bezit hij de gave om samenwerkingsverbanden met tekenaars aan te gaan die in staat zijn om zijn hersenspinsels ultiem uit te beelden. Een stripalbum of reeks met de signatuur van Van Hamme zorgt dan ook altijd voor hooggespannen verwachtingen. En hoewel het heet moeilijker aan de top te blijven dan er te komen, lijkt hij er opnieuw moeiteloos in te slagen om beide talenten in zijn nieuwste project te presenteren.

Lady S. voldoet aan een intrigerend storyboard en heeft met tekenaar **Philippe Aymond** (*Apocalypsemania*) de juiste man op de juiste plaats. Aymond tekent met een routineuze stijl die inmiddels als prototype kan dienen voor de gemiddelde nieuwe detective-reeks, zoals bij voorbeeld *Niklos Koda* en *Alfa*. Ook het verhaal speelt zich traditiegetrouw af in de wereld van de hooggeplaatsten; de ambassadeurs, afgevaardigden en excellenties worden weer veelvuldig opgevoerd. Dit doet echter allemaal niets af aan het boeiende dubbelleven van Suzie alias Shanjoeska en in beide gevallen Lady S. Zij, Russisch van geboorte en als kind gevlucht voor de dictatuur in haar vaderland, belandt na de nodige omwegen, als dochter van een Amerikaanse diplomaat, in de hoogste kringen. Daar wordt zij opnieuw geconfronteerd met haar dubieuze verleden. Kortom, een veelbelovende serie.

TdK

Vooral voer voor striphistorici

Topsland

Peters
Beedee 2004
ISBN 90-77331-14-X
Prijs €14.95
48 pagina's
zwart-wit (sk)

In de film *The Gods Must Be Crazy* valt een colaflesje in een Afrikaanse woestijn. Een groepje Bosjesmannen vindt de fles en daarna zal hun leven nooit meer hetzelfde zijn. Iets dergelijks gebeurt in de strip *Topsland* van **Rob Peters**.

Topsland is een vergeten land, waar de middeleeuwen nog niet zijn afgelopen. De bewoners zijn pikneuzen of bolneuzen die elkaar voortdurend in de haren vliegen. Zo hebben ze wel iets weg van de onoverwinnelijke Galliërs Dan vindt de hofuitvinder Berthold het buskruit uit. De omringende landen, verenigd in Wereldveiligheidsraad en wel voorzien van modern wapentuig, raken gealarmeerd. Dan vindt het flesjesincident plaats. Een bewapeningswedloop lijkt fataal af te lopen, maar gelukkig voor de Topslanders weet hoofdpersoon Simon, een troubadour, met een culinaire list redding te brengen.

De strip dateert uit de late jaren zestig, is gepubliceerd in onder andere *Aloha* en verschijnt nu voor het eerst in albumvorm. Het leukst laat het album zich genieten als historisch document. Simon verwijst naar de hippiebard Vinkenoog. De eerste vraag over het net uitgevonden buskruit is, of je het ook kunt roken. Peters tekende het verhaal op Ibiza, waar toen meer hashdampen dan regenwolken hingen. De koude oorlog is op de achtergrond voelbaar: 'vandaag buskruit betekent morgen de atoombom'. En de openingsprent over de oprukkende veramerikanisering is veelbelovend.

Aanvankelijk zou de strip in *Robbedoes* verschijnen. De inleiding suggereert dat het verhaal daarvoor te ruig was. Maar er mankeert meer aan het verhaal, moet de moderne lezer erkennen. Het tempo is te traag, de humor en de woordspelingen zijn te flauw geworden. Verhaallijnen verdwijnen en niet alle spelfouten kunnen we aan de alternatieve tijdgeest toeschrijven: 'de verwachtte troebadour' en 'de gewondde soldaten' missen nog wel 'ns een lidwoord.

Ook de inleiding van **Pieter van Oudheusden** stelt ietwat teleur, in vergelijking met zijn inleidingen bij Peters' strips *Amber en Akka* en *Professor Hilarius*, op scenario van Jules Deelder en verschenen in 1985 bij uitgeverij De Lijn. Juist omdat de koper van *Topsland* waarschijnlijk geïnteresseerd is in de achtergronden van de strip, was een foto van de afwijzingsbrief van Dupuis, die nota bene wel in *Amber en Akka* staat, prima illustratiemateriaal geweest. Wetenswaardigheden over Peters' tekenfilmprojecten krijgen we niet te lezen. Overigens is de samenwerking tussen Deelder en Peters hernieuwd: ze maakten in 1995 het fraaie prentenboek *De bevrijding van Koos Spook*.

WM

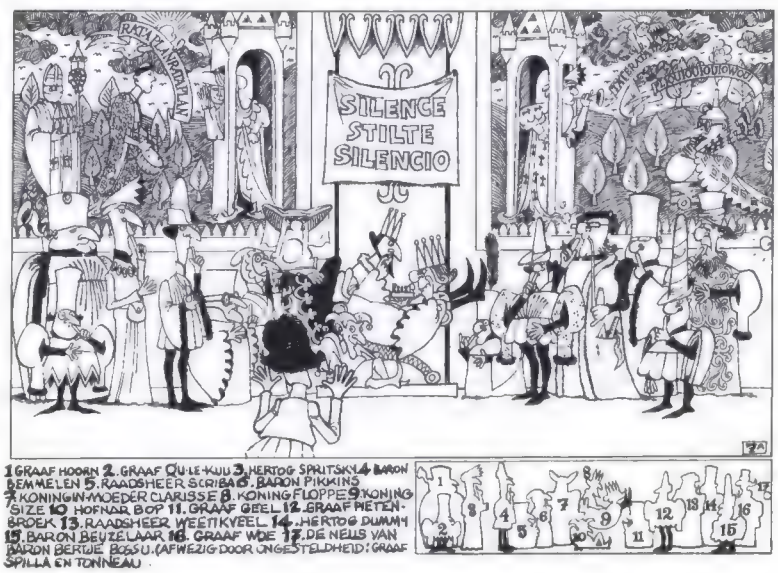
SILENCE
STILTE
SILENCIO
1 GRAAF HOORN 2. GRAAF QUILE-KUU 3. HERTOG SPRITSKY 4. BARON BEMMELEN 5. RAADSHEER SCRIBAS 6. BARON PIKKINS 7. KONINGIN-MOEDER CLARISSE 8. KONING FLOPPE 9. KONING SIZE 10. HOFNAR BOP 11. GRAAF GEEL 12. GRAAF PIETENBROEK 13. RAADSHEER WEETIKVEEL 14. HERTOG DUMMY 15. BARON BEUZELAAR 16. GRAAF WDE 17. DE NEUS VAN BARON BERWE BOSSU. (AFWEZIG DOOR ONGESTELDHEID: GRAAF SPILLA EN TONNEAU

Clarke neemt Mister President op de korrel

Nog last van een George W. Bush-kater? Er is een remedie! Schaf *Mister President* van **Clarke** aan. Dit album staat vol bijtende grappen over de rol van een Amerikaanse president. Clarke (pseudoniem van de Luikenaar Frédéric Seron) ergerde zich mateloos aan George Bush. Toen bij hem het idee ontstond dat Bush eigenlijk een ideaal stripfiguur is – het cliché van een dommige Amerikaanse president – was de stap naar pen en papier snel gemaakt. Geïnspireerd door het werk van de populistische documentairemaker Michael Moore maakt Clarke in overdrijvende vorm gehakt van het icoon 'de Amerikaanse president'. De uitgesponnen grappen gaan niet alleen over Bush, maar ook over de strapatsen van voorgangers als Nixon, Reagan en Clinton en de uitwassen van het Amerikaanse systeem in het algemeen.

Mister President 1

Clarke
Lombard 2004
ISBN 90-5581-554-3
Prijs €5,25
48 pagina's
kleur (sk)

Uit Clarke's eerdere humorstrips als *De tentoonstelling blijft open tijdens de verbouwingen* en *De wonderen van het leven* blijkt zijn voorkeur voor wrange humor. Ook *Mister President* sluit hier naadloos op aan, met onder meer een keiharde grap over Dr. Mengele. Het enige minpunt van deze strip is de uitbeelding van de Amerikaanse president. Met zijn stekeltjeshaar houdt die het midden tussen een autoverkoper en iemand die werkzaam is in de ict-industrie. Daar had bij de uitwerking wat meer uitstraling in gemogen.

Het album is aangekondigd als het eerste deel van een serie. Clarke had vast anders gewild, maar hij zit na het bijtekenen van George W. junior eigenlijk nog vier jaar aan deze reeks vast. Maar daar zal bijna geen lezer in Europa rouwig om zijn. Het houdt die herverkiezing nog een beetje draaglijk. RS

Dick Bos revisited?

Boot & Van Dijk 1: Belcanto

Sparreboom
Fortmedia 2004
ISBN 90-77219-07-2
Prijs €10
224 pagina's
zwart/wit (sk)

Nostalgie is een niet te onderschatten fenomeen in kringen van stripliefhebbers. Herdrukken van decennia oude strips – *Tom Poes*, *Eric de Noorman* en meer recentelijk *Bulletje & Boonestaak* en *Kick Wilstra* – vormen het bewijs. Ook *Dick Bos* lijkt, met een boek, een documentaire en kostbare hardcoverbundelingen, aan een *revival* begonnen. Bovendien is speurder en jiu-jitsu-beoefenaar Bos in dit album van **Kees Sparreboom** nu gereïncarneerd in Boot, een eigentijdse stripheld wiens eerste avontuur onlangs is verschenen in het ouderwets kleine pocketformaat met een enkele tekening per bladzijde. Het getrouw aan de traditie als 'Detective Beeldverhaal' aangeduide verhaal speelt zich af in Rotterdam waar de rivaliteit tussen aanhangers van twee operazangers een spoor van bomontploffingen en schietpartijen achterlaat. Boot en diens metgezel Van Dijk zijn er de eerste slachtoffers van. In een tekenstijl die meer doet denken aan Jaap Vegter dan aan Alfred Mazure worden hun ervaringen neergezet in een verhaal met een aardig maar niet bijster origineel plot. Leuk voor de liefhebber die er het grote voorbeeld in herkent maar vermoedelijk weinig aansprekend voor wie het zonder de benodigde historische voorkennis ter hand neemt. KR

[EN VERDER]

Alles van W. Vance 8: Ringo integraal 1 (Vance/Acar, Lombard). Weinig nieuws onder de zon in dit deel. Twee bekende *Ringo*-delen, een advertentie en wat omslagafbeeldingen waarmee de toegevoegde waarde voor de Vance-verzamelaar minimaal is. TdK

Alles van W. Vance 9: Ringo integraal 2 (Vance/Acar/Duval/Duchâteau, Lombard). Na regen komt zonneschijn. Dit deel bevat een lang verhaal, drie korte avonturen plus wat additioneel tekenwerk. Wat meer toegevoegde waarde dus voor de Vance-verzamelaar. RS

Barbara Wolf 1: Moord zonder motief (Maingoval/Marivain, Arboris). Houterige pulpstrip in een veel te duur jasje. In Italië verschijnen dit soort strips in pocketformaat, gedrukt op goedkoop papier. Dat heeft wel iets. Het zou voor het kleurloze Arboris een goede vorm zijn om zich te onderscheiden. Nu blijft het een raadsel waarom deze middelmaat in Nederland uitkomt. RS

De avonturen van Blake en Mortimer 17: De sarcofagen van het 6e Continent 2: Het duel der geesten (Juillard/Sente, Blake en Mortimer). Sterk dramatisch einde van dit over twee delen verspreid verhaal. Ook de pseudo-wetenschappelijke onderbouwing steekt geramd in elkaar. Met als hoogtepunt het vanaf Antarctica gestarte gevecht tussen de virtuele breinen van Mortimer en Olrik (in 1958!). Leuk ingrediënt is de Subglacior: een duikboot die met behulp van stoom door de ijslaag van het zesde continent kan schieten. Dat voertuig doet gelijk denken aan de Stalen Mol uit Suske en Wiske's *Groene Splinter*. RS

De wereldreis van Bulletje en Boonestaak 11: De onderwerping van de menseneter (1925-1926) (Van Raemdonck/De Jong, Boumaar). Voor de ouder wordende stripliefhebber een genot om weer te kunnen lezen. Boumaar bedient zeker een markt. TdK

Casper en Hobbes: Een lange warme winteravond (Watterson, Big

Nachtmerrie op de tekentafel

De nieuwe reeks *De heer Vastenavond van As* verdient eigenlijk de prijs voor de meest commercieel onaantrekkelijke naam die er ooit voor een stripserie is bedacht. Gelukkig illustreren de tekeningen op de omslagen van deze eerste twee albums heel wat beter dan de titel, wat de lezer van deze serie mag verwachten: skeletten, duisternis en een heroische zoektocht naar koffie. Wanneer je de albums (*Welkom!* en *De telescoop van Charon*) openslaat, stap je namelijk rechtstreeks een duistere wereld binnen, bevolkt door skeletten, die het hiernamaals van ons aardse bestaan blijkt te zijn. Wat vooral in het eerste album fascineert is die visie die **Eric Liberge** op het hiernamaals geeft en die nogal extreem afwijkt van wat de verschillende wereldgodsdiensten ons aardse stervelingen proberen voor te spiegelen. Zijn tekenwerk en inkleuring sluiten perfect aan bij de sinistere sfeer van het verhaal over Vastenavond van As, de cartograaf die het hiernamaals in kaart moet brengen.

Toch slaagt Liberge er niet in de 128 pagina's van deze eerste twee albums overtuigend te vullen met een boeiend verhaal. Op den duur is de vreemde mix van science-fiction, morbide humor en pseudo-theologisch geneuzel van personages, samen met de vele, soms nauwelijks te volgen sprongen in het verhaal, eerder verwarrend dan onderhoudend en begin je je als lezer af te vragen: Wat wil de maker in godsnaam met deze serie?

Hoe verder ik las, hoe meer mij het gevoel bekroop dat deze serie, in het laatste album, even slap als realistisch, op maar één manier af kan lopen: met de tekenaar/scenarist die wakker schrikt uit zijn nachtmerrie... en vervolgens opstaat, naar zijn tekentafel loopt en zonder verder na te denken, zijn complete onbegrijpelijke nachtmerrie, verspreid over een hele reeks albums, begint neer te tekenen. Welkom in de nachtmerrie van Eric Liberge! RdH

De heer Vastenavond van As 1: Welkom
De heer Vastenavond van As 2: De telescoop van Charon

Liberge
Dupuis 2004
ISBN 90-314-2604-0 (deel 1)
ISBN 90-314-2605-9 (deel 2)
Prijs €6,95
64 pagina's
kleur (sk)

Balloon). Merkwaardig. Met *Het beste van Casper en Hobbes* – een selectie zondagafleveringen met commentaar van Watterson – leek Big Balloon de serie te hebben afgesloten. Nu komt er plots een vertaling van *Lazy Sunday Book* uit 1989. De cover is overigens dezelfde als het allereerste album van Casper en Hobbes in Nederland. Symbolisch voor een definitief einde? RS

Charly 11: Een eeuwig leven (Magda/Lapière, Dupuis). In diepe coma raakt de hedendaagse puber Charly verwikkeld in een denkbeeldig avontuur dat zich afspeelt in het oude Egypte. Ondanks het bovennatuurlijke karakter en het stijve tekenwerk is dit verhaal best boeiend. HW

Claire 16: In vorm (Van der Kroft/Van Die/Geradts, Divo). Evert Geradts vervangt Wilbert Plijnaar. Claire blijft gelukkig onveranderd en *Cocktail* blijft gepland. TdK

Djinn 4: De schat (Miralles/Dufaux, Dargaud). Harem-strip met bovennatuurlijke, esoterische en gewelddadige trekjes. Kortom, Dufaux voelt zich hierbij als een vis in het water en Miralles weet deze onzin smakelijk in beeld te brengen. RS

De fotograaf 2 (Guibert/Lefèvre/Lemercier, Dupuis). In het tweede deel van deze serie arriveert een expeditie van Artsen zonder Grenzen in Afghanistan. Er zitten gruwelijke scènes in het boek, bij voorbeeld een foto van een kind wiens gezicht half is weggerukt door een granaat. Zulke dingen kunnen we niet vaak genoeg onder ogen krijgen, om goed te beseffen wat oorlog werkelijk is. Maar of dit stripboek de juiste manier is, dat betwijfel ik. Het grootste deel van het verhaal bestaat uit de onderkoelde, droge beschrijvingen waaraan ik me in deel 1 ook al ergerde. Er zijn geen spanningsbogen, de reis is saai en het verslag daarvan ook. PB

De geverniste vernepelingskes 3 (Bosschaert/Urbanus, Standaard). Onderbroekenlol zonder onderbroek van de hoogste plank. TdK

Kak maakt ongemakkelijk

Dit fraai uitgevoerde boekwerkje is het uitvloeisel van de striptheatervoorstelling *Kak* die in 2002 in Vlaanderen en Nederland te zien was. Striptekenaar **Pieter de Poortere** – bekend van zijn *Boerke*-albums – trad samen met auteur Han Coucke, componist Joris Schoenmaeckers en de muzikanten Wouter Berlaen en Nico Manssens toe tot het collectief *De Broedbloeders*. Hun voorstelling ging over de lichtbruine mentaliteit van de doorsnee Vlaming, zo valt te lezen in het boekje. Tijdens de vakantie van een gezinnetje vindt een ontmoeting plaats tussen oma en een illegaal en dat loopt voor beiden niet goed af.

De stripuitgave van *Kak* is de woordeloze uitwerking van deze voorstelling. Het verhaal is een teken des tijds. Het ongemakkelijke gevoel dat je na lezing overhoudt past bij het huidige intolerante klimaat dat in Nederland en Vlaanderen aan het ontstaan is, waarin kritische (moslim)parlementariërs moeten onderduiken en latent aanwezige vreemdelingenhaat steeds vaker bloot komt te liggen.

In *Kak* is tevens een knip- en vouwspel opgenomen: een variant op Memory waarin bekende personen uit de moderne wereldgeschiedenis figureren om uiteindelijk George Bush op te sporen. RS

Kak

De Poortere
Bries 2004
ISBN 90-76708-27-4
Prijs €7,50
32 pagina's
kleur (sk)

Zoek de dubbele grap

Handenarbeid

Kamagurka
Harmonie/Van Halewijck
2004
ISBN 90-5617-574-2
Prijs €19,95
240 pagina's
zwart/wit (sk)

Het heeft even geduurd eer er weer een nieuwe bundel van **Kamagurka** het licht zag: *Handenarbeid*, vier jaar na de vorige bundeling *Precisieblunders*. De omvang en het formaat doen denken aan een telefoongids. Dat maakt deze 'stille' periode meer dan goed. Want stil zit Kamagurka eigenlijk nooit en zeker niet in de afgelopen jaren. De Belgische koning van de absurde cartoon publiceert uit de losse pols aan de lopende band, onder meer in *NRC Handelsblad*, *Humo*, *The New Yorker* en de wekelijkse pagina *Kamagurkistan* in *Vrij Nederland*. De hoeveelheid grappen waaruit gekozen kon worden, moet de samenstellers van de bundel hebben doen duizelen. Er staan namelijk een paar dubbele grappen in deze bloemlezing, waaronder één van *Paniekman*, een stripje dat Kamagurka samen met **Muzo** (tekenaar) maakt.

In *Handenarbeid* werkt Kama zijn grappen – absurd en grof, maar ook hard, schrijnend en treffend wanneer het om actuele zaken gaat – op allerlei manieren uit: via losse cartoons en vaste personages (zoals Bert, Raketman, Chris/Kris de Crash Test Dummy, Zombie de Griek, Pipo de Whiskyclown of de Man zonder hoofd) tot aan gedichten, fotostrips en korte verhalen. Niet alle grappen zijn even geslaagd, en een zekere dosering is zeker aan te bevelen, maar zijn gedachtenspinsels blijven onnavolgbaar. Het boek is overigens opgedragen aan de dit jaar overleden Franse absurdistische tekenaar Gébé (Georges Blondeau). Ook unieke humoristen voelen zich verwant. RS

[EN VERDER]

De huurling 13: De opstand (Segrelles, Arboris). Hoe lang zou de 64-jarige Spanjaard Segrelles het nog volhouden? Eerlijk gezegd viel dit dertiende deel tegen: nogal zouteloos en een afgeraffeld einde. Stuur de huurling nog een keer op pad en geef hem en jezelf dan een verdiend pensioen, Vicente! RS

IAN 2: Les uit de duisternis (Meyer/Vehlmann, Dargaud). IAN, een kunstmatig mens, gaat meer en meer menselijke trekjes vertonen. Zijn diepere geheim geeft hij echter nog niet prijs. TdK

Joris Jofel 3: Joris Jofel en de Voerman des Doods (Brugman/Brandt, Beedee). Het eerste album volgde snel op de voorpublicatie in *Sjors* in 1974, een tweede verhaal werd vijftien jaar later ondergebracht in een *Cartoon Aid*-boek. Beedee leverde twee andere verhalen als luxe hardcovers af om nu dit verhaal, een theater-van-de-lach in stripvorm, in een goedkopere versie op de markt te brengen. TdK

Het land van langvergeten 13: De steencirkel (Makyo/Laval, Arboris). Pre-Keltische tijden herleven in deze mooie liefdesgeschiedenis die zonder tijdcurves zonder meer ontroerender en geloofwaardiger zou zijn geweest, maar ook minder mystiek. HW

Mayam 2: De tranen van de woestijn (Koller/Desberg, Dargaud). Een acceptabele en avontuurlijke sciencefiction-strip met tekenwerk dat aan Enrico Marini doet denken. TdK

Nicky Saxx 4: Complot + Loos (Oosterveer/Ritstier, Boumaar). Leuke reeks met een knap scenario. Het zwart/wit neem je deze maal moeiteloos op de koop toe, net als het colofon dat de copyrights aan René Uilenbroek toebedeelt! TdK

Noortje 17: Steelt de show (Klein/Steeman, Sanoma). Zomer 2005 wordt *Noortje* – de oudste Nederlandse weekstrip – alweer dertig jaar. Het gouden tandem Patty Klein en Jan

Papieren uitgave kent krachtige scènes

Nan Madol

Raven
Boumaar 2004
ISBN 90-77777-04-0
ISBN geen (hk)
Prijs € 6,95
€17,50 (hk)
40 pagina's
zwart/wit (sk+hk)

Erika Raven heeft een moeizame relatie met de stripwereld. Na haar bekroonde *Moessonregens* in 1987 ging het bergafwaarts. Gedurende vele jaren gaf de veelzijdige Raven – naast heel veel meer artistieke activiteiten – strips uit in eigen beheer. Het nu bij uitgever Boumaar verschenen album *Nan Madol* was zelfs enige tijd uitsluitend toegankelijk via haar website. Raven lijkt nu weer voet aan de grond gekregen te hebben en dat is wel zo goed.

Veel van haar albums hebben een semi-documentaire sfeer en *Nan Madol* is niet anders. Raven heeft duidelijk iets met mystieke plekken op aarde zoals de ruïnes van Zimbabwe en Angkor Vat in Cambodja die ze in eerdere albums liet figureren. *Nan Madol* vertelt hoe eeuwenoude legendes plotseling tot leven gewekt kunnen worden als de omstandigheden zich daarvoor lenen. De benodigde antropologische en archeologische informatie verwerkt Raven in op zichzelf staande pagina's die in het verhaal ingepast worden.

De Amerikaanse ambassadeur Basil Owens is met diens vrouw en dochter Anne, wegens diplomatiek wangedrag 'verbannen' naar het eiland Panope in de Stille Zuidzee. Anne is dadelijk gefascineerd door het eiland en verricht in het geheim een archeologisch onderzoek. Dan stort onder mysterieuze omstandigheden een vliegtuigje neer. Het toestel boort zich in een van de wanden van het Nan-Madol-complex waarbij de piloten omkomen. Nan Madol is een raadselachtige plek. Het is een ruïne die bestaat uit 400.000 basaltblokken die keurig zijn opgestapeld. De legende wil dat elke beschadiging van het complex rampzalige gevolgen kan hebben. Elke muur is verbonden aan een district, genoemd naar de eilandjes rondom Ponape. Bij de beschadiging van een muur zal het daarmee verbonden district door ongeluk getroffen worden. Volgens sommige bewoners is het nu dus de beurt aan Panope. Dan sterft Robert, de geheime liefde van Anne op brute wijze. Voordat we Anne hebben leren kennen komt ze op mysterieuze wijze om het leven. Anne en Robert overtraden een ander eilandgebod door de begraafplaats van een groep uitgestorven eilandbewoners te onderzoeken. De dubbele vloek eist uiteindelijk nog meer levens.

Raven neemt letterlijk niet genoeg tijd (het album telt slechts 40 pagina's, waarvan er 34 voor het verhaal worden gebruikt) om de vertelling goed uit te werken. Hierdoor worden haar personages niet voldoende uitgewerkt en blijven vlak en stereotiep. Ondanks de overtuigende documentatie heeft het verhaal iets weg van een invuloefening en daarmee een voorspelbaar karakter. De suspense die nodig is om de spanning op te bouwen komt niet van de grond. Haar realistisch tekenwerk en effectief zwart/wit-gebruik overtuigen daarentegen wel en vergoeden veel. Zo is de vliegtuigscène, waarbij het vliegtuig neerstort, uitgesmeerd over drie pagina's, buitengewoon krachtig. Afgezien van de foeilelijke cover is het dus wel de moeite waard geweest om van de digitale versie nu ook een analoge versie van *Nan Madol* op de markt te brengen. JdL

De uitroeptekens staan voor de volgende waardeoordelen:

!!!!! grote klasse!
!!!! kopen!
!!! middenmoot
!! mwâh
! kastvulling
... door 't putje

Steeman heeft nog geen week overgeslagen in meisjesstripblad *Tina*. Voorwaar een vorstelijke prestatie! Noortje blijft na al die jaren een prima doelgroepstrip. RS

Over de grenzen van de tijd... 2 (Pont/Abolin, Dargaud). Bijna honderd pagina's gebruiken de auteurs om een eind te maken aan dit prachtige epos dat verleden, heden en toekomst moeiteloos aan elkaar verbindt. Terecht genomineerd door de Stripschapprijscommissie. TdK

Paniek op de prairie (Disney, Sanoma). Deze stripbewerking van *Home on the range* staat bol van chaotische slapstick die het misschien goed doet op film, maar in albumvorm de plank finaal mis slaat. De oorspronkelijke film van animators William Finn en John Sanford is de laatste tweedimensionale tekenfilm van de Amerikaanse droomfabriek. De computer heeft daar de toekomst. HW

De paparazzi 10: Nieuws met een staartje (Mazel/Cauvin, Dupuis). Jubileumalbum van deze humorstrip over persmuskieten. Bij vlagen hilarisch, maar het is niet scherp genoeg om echt te overtuigen. Zelfs Cauvin in zijn beste dagen haalt het niet bij Franquin. RS

Piloot Storm 13: Gorda, de wraakzuchtige + Planeet X (Sprenger, Boumaar). 'Foei!, Wat is dat voor een mallepraat, kind! Je laat me blozen!' spotte Arend. TdK

Quark 3 (Van Kooten/Lodewijk, Prestige). Origineel is het wel: Laurel & Hardy opvoeren in een Europese mangastrip, maar daarmee is ook het meest positieve wel geschreven. *Quark* is klaar en dat is maar goed ook. TdK

Ravian 19: Aan de rand van het grote niets (Mézières/Christin, Dargaud). *Good old* Ravian sneeuwt in de hedendaagse stortvloed aan strips een beetje onder. Het blijft echter een

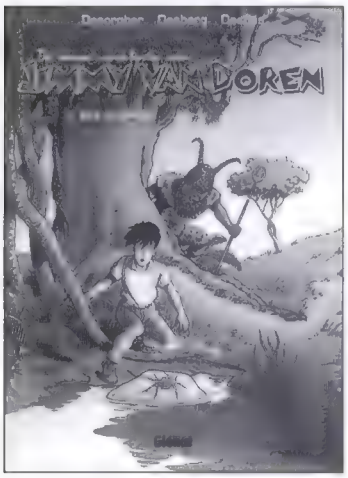

JAHOEOEOE! Terug in Afrika!

Dupuis gaf in 2000 *Tot ziens, Jimmy* uit. Het was het laatste deel van de kwaliteitsreeks *De avonturen van Jimmy van Doren*. Het verhaal leek op een afsluiting, maar de titel suggereerde dat Jimmy nog wel een comeback zou maken. Vier jaar moesten we wachten. De uitgeverij is veranderd, het boek is iets kleiner, de cover heeft een minder gelikte vormgeving en het papier is gladder zodat de kleuren beter tot hun recht komen. Verder is alles hetzelfde. Dat blijkt het duidelijkst als Jimmy op het nieuwe landgoed van Schatzy uitroept: 'JAHOEOEOE! Terug in Afrika! En al die beeldschone meisjes die ernaar hunkeren om in m'n armen te vallen! Ik ben in het paradijs!'

Tekenaar **Daniel Desorgher** en scenarist **Stephen Desberg** kregen versterking van **Benoît Despas**. Dit heeft inhoudelijk geen veranderingen tot gevolg gehad, want als vanouds biedt dit album kalverliefde, avontuur en schitterende Afrikaanse decors vol wilde dieren en betoverende rituelen. Jimmy loopt weer op tegen de culturele tegenstellingen tussen blank en zwart en er is zelfs een tovenaar die de jongen met behulp van voodoo en riten zwart wil maken om hem een kans te geven zijn vriendinnetje Suzy te redden.

Zo'n feest van herkenning is natuurlijk een prettige gewaarwording. Toch knaagt er iets. Het is het gevoel dat de makers nu de knop voor de automatische piloot gaan indrukken en dat er bij Glénat een tiental boeken zal verschijnen volgens beproefd concept. De heruitgave van de eerste twaalf delen vormt een solide basis voor het commercieel uitmelken van wat eens een creatieve en vernieuwende reeks was. Als dat zo is heb ik als fan van het eerste uur met terugwerkende kracht toch liever geen *comeback*. Of een reis van Jimmy naar de Noordpool. Of een einde van Jimmy als drugsverslaafde in een Europese hoofdstad. Alsjeblieft... Geen eindeloze reeks van hetzelfde! HW

De nieuwe avonturen van Jimmy van Doren 1: Wit en zwart

Desorgher & Desberg & Despas
Glénat 2004
ISBN 90-6969-388-7
Prijs €5,95
48 pagina's
kleur (sk)

Zomer, herfst, winter, lente

Nu het einde van 2004 nadert en er kan worden teruggeblikt op de strips die dit jaar zijn verschenen, duiken er altijd een paar op die ten onrechte over het hoofd zijn gezien. Zo ook dit veertiende deel van de reeks *Jojo* van **André Geerts**. De serie staat al bekend als een fijngevoelige jeugdstrip over het lagere-schooljongetje Jojo dat door zijn oma wordt opgevoed, nadat zijn moeder is overleden. Zijn vader is veel van huis en tracht met hard werken het hoofd boven water te houden. Maar dit *Ballade van de vier seizoenen* is een prachtalbum dat oudere lezers eveneens zal aanspreken.

Deel 14 volgt een schooljaar van Jojo. Het begint wanneer de zomer bijna ten einde is en het jongetje weer naar school moet. Het eindigt bij de vakantie van Jojo en zijn vader aan het begin van de zomer. André Geerts gebruikt het ritme van de vier jaargetijden om het gevoelsleven van een jongetje als Jojo uit te tekenen. Dat levert tedere momenten, subtiele grappen en vette slapstick op, waarbij het verzorgde tekenwerk gloedvol aandoet. Geerts lijkt door deze gekozen jaargetijden-invalshoek extra op dreef te zijn geweest.

Jojo is in 1983 begonnen als gagstrip voor het stripblad *Robbedoes*. Geerts heeft daarna gekozen voor een meer verhalende lijn in plaats van de losse grap. Dat heeft goed uitgepakt, waardoor deze reeks tot de top van het Dupuis-fonds is gaan horen. RS

Jojo 14: Ballade van de vier seizoenen

Geerts
Dupuis 2004
ISBN 90-314-2623-7
Prijs €4,20
48 pagina's
kleur (sk)

[EN VERDER]

van de weinige, zich in de toekomst afspelende strips die ook voor de niet sf-liefhebber aangenaam leesvoer betekenen. RS

Sam Bracken 1: De grens van de stilte (Jarbinet, Arboris). De Amerikaan Sam Bracken runt een advocatenkantoor in België, maar interpreteert het wetboek van strafrecht op geheel eigen manier. Jarbinet weet deze misdaadthriller met veel vaart uit te beelden, maar een tikkeltje ongeloofwaardig is het allemaal wel. RS

De schilderleraar 2: De onverklaarbare gave (Faure/Richaud/Makyo, Glénat). Morsig liefdesdrama tegen de achtergrond van een door de geheime dienst geregeerd Warschau. TdK

Stanley 2: Kunnen we? (Uilenbroek/Ritstier, Boumaar). Schlemiel Stanley delft steevast het onderspit in deze slapstickstripreeks. Eénpaginagrappen die zo af en toe ook wel op een strookje hadden gepast. TdK

Suus & Sas 2: Eén hunk met (Gleever, Sanoma). Suus (met de lange haren) is verliefd op de jongen uit de friettent. Sas (met de korte haren) jaagt op de rest. Vermakelijk meisjesleesvoer. TdK

Swah? 2 (Van Zanten, Beedee). Originele krantenstrip van Johan van Zanten die werd voorgepubliceerd in *Noordhollands Dagblad*. De humor is soms lichtvoetig, soms bijtend. Van Zanten speelt graag met de vorm van de krantenstrook en weet daar, ook door zijn silhouet-achtige

Familiegeheim achter ijzeren gordijn

Met de nieuwe stripreeks *Geheimen* maakt scenarist **Frank Giroud** een start die qua formule sterk doet denken aan zijn voorgaand project *De Tien Geboden* uit de periode 2001-2003. In deze reeks, die is gepland op drie albums, is het leidend thema familiegeheimen. In het eerste deel van *De slang onder het ijs* wordt vanuit het hier en nu het spoor teruggevolgd naar de jaren veertig van de vorige eeuw toen de wereld werd beheerst door een wapenwedloop, ijzeren en bamboe gordijnen. De wereld sidderde in de Koude Oorlog. De dertigjarige vertaler Valentin Kozlov, opgegroeid in Frankrijk, wordt na de dood van zijn vader geconfronteerd met een tot dan toe onbekend familiedrama. Uit zijn nalatenschap blijkt dat hij in 1948 tijdens een expeditie naar de Noordpool, georganiseerd door het Russische leger, nadrukkelijk in de fout is gegaan en dat door zijn handelen de expeditie bijna was uitgelopen op een drama. Door de Russische autoriteiten is de man doodverklaard. Slechts door het aannemen van een andere identiteit is het hem gelukt zijn falen achter zich te laten. Als de zoon op speurtocht gaat in Moskou anno 2004 blijkt dat de Russische overheid nog steeds de waarheid wil verdoezelen. Na een reeks aanslagen op zijn leven wordt hij opgenomen in een groep van zwervers, waar hij zijn verhaal kwijt kan. Het scenario is, zoals mag worden verwacht van een verteller als Giroud, ijzersterk. De plots zijn zorgvuldig uitgewerkt en boeien van begin tot eind. De karakters zijn overtuigend. De tekenstijl van **Milan Jovanovic** is realistisch en filmisch met naast veel aandacht voor decors een prominente plaats voor de mens in al zijn facetten. RB

Geheimen – De slang onder het ijs 1

Jovanovic & Giroud
Dupuis 2004
ISBN 90-314-2635-0
Prijs €6.95
56 pagina's
kleur (sk)

Het Brugse bier smaakte gelukkig wel goed

Op een vroege zondagmorgen belt commissaris De Kee zijn beste inspecteur, Van In, uit bed. Hij moet onmiddellijk naar het politiebureau komen. Er is een inbraak bij een juwelier gepleegd. 'Een dergelijke delicate en discrete zaak kan het best door een ervaren speurder worden behandeld', krijgt Van In te horen. De inspecteur spoedt zich naar het bureau waar hij vervolgens van dezelfde commissaris te horen krijgt: 'Het is niet noodzakelijk dat de daders worden opgepakt. U besteedt niet teveel aandacht aan de zaak'. Wat krijgen we nou? Neemt Aspe zijn lezers wel serieus?

De Belg **Pieter Aspe** (pseudoniem van Pierre Aspeslag) is auteur van misdaadromans, met als hoofdpersoon de inspecteur Pieter van In. Na een tv-bewerking van zijn boeken, waagt Standaard Uitgeverij zich nu aan een stripbewerking. Het omwerken van een roman tot een beeldverhaal is een zware opgave. Honderden pagina's tekst laten zich niet gemakkelijk tot 48 platen reduceren. Hoewel de achterflap trots vermeldt dat de getekende versie trouw het boekverhaal volgt, is de opgave volledig mislukt. Aspe (die de serie zeer bescheiden naar zichzelf vernoemd heeft) maakt van het scenario een warrig rommeltje. Op onnavolgbare wijze schiet het inconsistente verhaal alle kanten op. Hierboven is daarvan al een voorbeeld gegeven. Daarenboven zijn personages zulke oppervlakkige clichés dat er geen enkele aantrekkingskracht van uit gaat. Ook niet van de officier van justitie Martens wier enige rol het lijkt om bevallig door de pagina's te wandelen en voor de *love interest* te zorgen. Wat alles er niet bepaald beter op maakt is het tekenwerk van Patrick van Oppen. Dat oogt houterig en onbeholpen. Zeker bij *close ups* zijn de personages nauwelijks herkenbaar. Hun motoriek lijkt versteend. De toeristische kiekjes van Brugge zijn aardig, maar Aspe en Van Oppen hebben zich daarbij vermoedelijk wel laten sponsoren door een aantal Brugse horecagelegenheden en een bepaald biermerk dat te pas en te onpas gedronken wordt. Wie een tot strip bewerkte *policier* wil lezen, kan beter het werk van Jacques Tardi ter hand nemen. TB

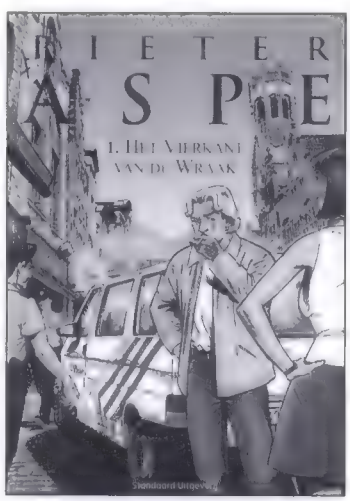

Pieter Aspe 1: Het vierkant van het kwaad

Aspe & Van Oppen
Standaard 2004
ISBN 90-02-21267-4
Prijs €4.99
48 pagina's
kleur (sk)

stijl verrassende resultaten mee te behalen. Zijn aanpak heeft wel iets weg van de animatietekenaar Osvaldo Cavandoli die jaren geleden op tv furore maakte met het schreeuwerige, uit één potloodlijn neergezette mannetje uit *La Linea*. RS

Thorgal 28: Kriss van Valnor (Rosinksi/Van Hamme, Lombard). Na een paar mindere albums valt dit deel niet tegen. Kriss van Valnor offert zich op voor het gezinnetje van Thorgal. Maar of ditmaal wel het doek definitief voor haar valt, valt nog te bezien. RS

Urbanus 108: In de ban van de spin (Linthout/Linthout, Standaard). Urbanus, zijn familie en dorpsgenoten beleven weer bizarre avonturen, die alle kanten opvliegen. De bestudeerde onbeholpenheid van de tekeningen, die soms wel maar vaak ook niet werkt, wordt gecompenseerd door de flair en de brutaliteit van het verhaal. Een strip die op een vriendelijke manier heel ver gaat. JL

W817 5: De wakkere waarzegster (Swerts/Vanas/Leemans, Standaard). Birgit weet een album lang haar vrienden voor te houden dat zij kan waarzeggen. Een vrolijke kinderstrip, ook op tv te volgen. TdK

De wijze mongool (Zaza, Van Halewyck). Zaza is de Belgische geestverwant van Gummbah. Meesterlijke grappen over de treurigheid van het menselijk bestaan. Waar Gummbah zijn anale fixaties botviert op het papier, is Zaza uitblinker in variaties 'op z'n hondjes'. RS

→ AGENDA

AANVULLINGEN? VERTEL HET ONS! STUUR NIEUWS OVER BEURZEN, TENTOONSTELLINGEN OF ANDERE INTERESSANTE STRIPEVENEMENTEN AAN AGENDA@STRIPSCHRIFT.NL OF NAAR POSTBUS 84206, 3009 CE ROTTERDAM

- ***t/m 10 december*** *Expo 'De Vlaamse Loustal', met werk van Jeroen Janssen, Mekanik Strip, St. Jacobsmarkt 73, Antwerpen, België, info: (+32)(0)3-2342347 of www.mekanik-strip.be*
- ***t/m 12 december*** *Expo 'De Codex Boturini, van Aztlan naar Mexico' over de pre-Columbianen van het stripverhaal, Belgisch Centrum van het Beeldverhaal, Zandstraat 20, Brussel, België, info: (+32)(0)2-2100433 of www.stripmuseum.be*
- ***t/m 14 december*** *Expo 'De Inktpot - Utrechts stripmagazine', Centrale Bibliotheek, Oudegracht 167, Utrecht, info: (+31)(0)30-2861800.*
- ***t/m 20 december*** *Expo 'Rampokan: Celebes & andere werken', met werk van Peter van Dongen, Galerie Serieuze Zaken/ Rob Malasch, Elandsstraat 90, Amsterdam, info: (+31)(0)20-4275770 of malasch@hotmail.com*
- ***t/m 9 januari 2005*** *Expo 'Met Kuifje naar de Inca's', Rijksmuseum voor Volkenkunde, Steenstraat 1, Leiden, info: (+31)(0)71-5168800 of www.rmv.nl*
- ***t/m 12 janauri 2005*** *Expo 'Gerrit van Dijk – Animatiefilmer', Filmmuseum, Vondelpark 3, Amsterdam, info: (+31)(0)20-5891400 of www.filmmuseum.nl*
- ***t/m 27 februari 2005*** *Expo 'Verteld en getekend door Piet Broos, met werk van de jeugdboekenschrijver en -illustrator, Gemeentemuseum Weert, De Tiendschuur, Recollectenstraat 5, Weert, info: (+31)(0)495-525610 of www.museumweert.nl of www.pietbroos.nl*
- ***14 december 2004 t/m 6 maart 2005*** *Expo 'Stripverhalen en sprookjes' naar aanleiding van tweehonderd jaar Hans Christiaan Andersen, Belgisch Centrum van het Beeldverhaal, Zandstraat 20, Brussel, België, info: (+32)(0)2-2100433 of www.stripmuseum.be*
- ***21 januari 2005 t/m 20 maart 2005*** *Expo 'Bekijk 't even!', met recente tekeningen van Stefan Verwey, Persmuseum, Zeeburgerkade 10, Amsterdam, info: (+31)(0)20-6928810 of www.persmuseum.nl*
- ***27 t/m 30 januari 2005*** *32e Festival International de la bande dessinée, Angoulême, Frankrijk, info: (+33)5-45978650 of www.bdangouleme.com*
- ***19 en 20 februari 2005*** *Stripboekenbeurs, Evenementenhal (v/h Darling Market), Volmerlaan 12, Rijswijk, info: www.stripbeurs.com*
- ***20 februari 2005*** *Stripbeurs, met onder anderen Marc de Bel, Ivan Adriaenssens, Michael Vincent, Luc Vindent, Steven Dhondt, Patrick van Oppen en Jan Bosschaert, Nijdrop, België, info: (+32)(0)52-356165 of www.nijdrop.be*
- ***8 maart 2005 t/m 12 juni 2005*** *Expo 'De onafhankelijke strip in België', Belgisch Centrum van het Beeldverhaal, Zandstraat 20, Brussel, België, info: (+32)(0)2-2100433 of www.stripmuseum.be*
- ***13 maart 2005*** *19e Leidse Stripdag, met Jan Kruis en Peter van Dongen, Centrale Bibliotheek, Nieuwstraat 4, Leiden, info: (+31)(0)71-5121802 of www.leidsestripshop.nl*
- ***26 maart 2005*** *8e Oost-Nederlandse Stripboekenbeurs, Broerenkerk, Zandstraat 20, Zwolle*
- ***10 april 2005*** *Grote stripruilbeurs, Stripclub Tafelrond, Zaal Het Bad, Martelarenlaan, Kessel-Lo, België, info: (+32)(0)16-236597.*
- ***29 mei 2005*** *3e Stripfestival, Sluis, info: info@stripfestivalsluis.nl*
- ***14 juni 2005 t/m 18 september 2005*** *Expo 'De wereldreis van Jommeke' naar aanleiding van het vijftigjarig jubileum van die strip, Belgisch Centrum van het Beeldverhaal, Zandstraat 20, Brussel, België, info: (+32)(0)2-2100433 of www.stripmuseum.be*
- ***27 en 28 augustus 2005*** *20e Brabants Stripspektakel, Sportcentrum Valkencourt, Heerkensdreef 15, Valkenswaard, info: (+32)(0)11-661473 of johan.gerlings1@pandora.be*
- ***17 en 18 december 2005*** *Strip Turnhout 2005, Turnhout, België*

Piet Broos in Weert

Werk van Piet Broos (1910-1964) is te zien in het Gemeentemuseum van Weert. Broos was een creatieve schrijver èn tekenaar die vele jaren in Weert heeft gewoond. Hoewel Broos veel stripfiguren getekend heeft voor kranten (*De Maas- en Roerbode*) en jeugdbladen als *Sjors*, *De Katholieke Illustratie*, *Okki* en *Taptoe* zijn er maar enkele in boekvorm verschenen. Broos tekende dan ook rondom de barre oorlogsjaren, een periode waarin mensen vaak wel wat anders aan hun hoofd hadden. Drie stripboeken verschijnen in de *Alles in beeld*-serie in 1942 en drie delen *Jan Pierewiet* komen vlak na de oorlog (1947-1948) op de markt. Daarnaast tekende en schreef hij veel jeugdverhalen, illustreerde hij boeken en omslagen voor anderen en was zeer succesvol met een reeks prentenboeken voor uitgeverij Mulder. De stijl van Broos was veelal humoristisch en karikaturaal, de onderwerpen vaak van alledag of specifiek gerelateerd aan het geloofsleven. TdK

Meer info: zie agenda

Suske en Wiske Kindermuseum

Al sinds 1997 is de voormalige woning van Willy Vandersteen in Kalmthout, België ingericht als Suske en Wiske Kindermuseum. Onder begeleiding kunnen groepen kinderen daar hun verjaardag vieren of een leerzame middag doorbrengen. Tijdens de familiedagen zijn ook volwassenen welkom. Medio november is een nieuwe vaste tentoonstelling geopend. Via een afwisselende route worden de bezoekers onder begeleiding van Sus Antigoon door de tentoonstelling geleid. Met behulp van filmpjes, spelletjes en doe-activiteiten kan men divers (beeld) materiaal verzamelen om dit aan het eind te verwerken tot een eigen Sus en Wiscreatie die, opgeborgen in een kleurrijk stripkoffertje, mee naar huis kan. Daarnaast is ook aandacht voor Vandersteen zelf en zijn vele andere strips. En terwijl u en uw kinderen genieten van de wereld van Suske en Wiske werken op de eerste verdieping de medewerkers van Studio Vandersteen aan nog veel meer nieuwe verhalen. Het Provinciaal Suske en Wiske Kindermuseum vindt u aan de Beauvoislaan 98 te Kalmthout, België. TdK

Meer info: info@suskewiske.provant.be

→ HET VAK

DEZE RUBRIEK IS BESTEMD VOOR MUTATIES IN HET ROERIGE STRIPWERELDJE, ALSMEDE VOOR MELDINGEN VAN OVERLIJDEN, FUNCTIEWIJZIGINGEN, WISSELINGEN VAN UITGEVER OF DISTRIBUTEUR, VERHUIZINGEN... HIER LEEST U ER ALLES OVER. STUUR MUTATIES AAN **HETVAK@STRIPSCHRIFT.NL** OF NAAR POSTBUS 84206, 3009 CE ROTTERDAM.

› WAARHEEN?

De Belgische cartoonist **Gal** (pseudoniem van Gerard Alsteens) heeft de BENE-prijs 2004 gewonnen. Deze prijs voor de beste politieke prent uit Nederland en België gaat voor het tweede achtereenvolgende jaar naar een Vlaming, vorig jaar won Zak. De trofee, een ontwerp van Ever Meulen, werd hem in oktober al uitgereikt. Op de tentoonstelling *Politiek in Prent 2004* is het werk van de winnaar èn van alle verliezers te zien. Vanaf 20 januari 2005 in Den Haag en later komend voorjaar in het Persmuseum in Amsterdam.

Lang hebben ze er niet over gedaan: de opvolging van de in juni overleden *Rode Ridder*-tekenaar **Karel Biddeloo** is geregeld. Standaard Uitgeverij maakte vier maanden later al bekend dat **Martin Lodewijk** (*Agent 327, Storm, Johnny Goodbye, Bernard Voorzichtig*) en **Claus Scholz** (assistent van Hec Leemans voor de serie *Bakelandt*) het nieuwe team gaat worden. Het eerste album van dit duo zal eind 2005 in de winkels liggen. Jaarlijks zullen vier albums verschijnen.

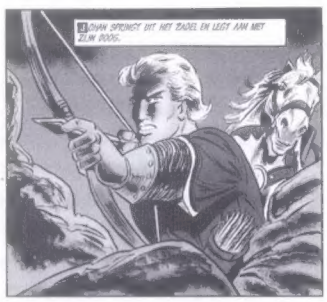

› WAARVOOR?

Op 15 oktober overleed **Irv Novick**. Deze Amerikaanse comictekenaar tekende bijna een leven lang verschillende striphelden voor uitgeverij MLJ Comics en later voor DC. *The Shield* en *Bob Phantom* zijn hier voorbeelden van, maar later tekende hij ook mee aan *Batman, Lois Lane* en *De Flits*. Novick werd 88 jaar.

Christopher Reeve, de man die meerdere malen de rol van Superman vertolkte, is op 10 oktober op 52-jarige leeftijd overleden. Negen jaar geleden raakte hij verlamd door een val van zijn paard. Daarna speelde hij, behalve in enkele tv-producties, alleen nog een opvallende rol in de *remake* van Hitchcocks klassieker *Rear Window*.

Nadat in april Julius Schwarz en in oktober – zie hierboven – Irv Novick hun laatste adem uitbliezen, bereikte ons het bericht dat op 13 november jl. ook de eerste tekenaar van de superheld De Flits, **Harry Lampert** op 88-jarige leeftijd is overleden. Lampert, die in 1940 tien dollar ontving voor vijftien pagina's strip, zag in 1995 de eerste *Flash*-comic voor $40.000 geveild worden.

→ INBOX

COMMENTAAR? KRITIEK? EEN UITGESPROKEN MENING? ALLES IS WELKOM VIA *inbox@stripschrift.nl* OF IN POSTBUS 84206, 3009 CE ROTTERDAM. MAAR... DE REDACTIE BEHOUDT ZICH HET RECHT VOOR OM DE SCHAAR TE HANTEREN, DAT SPREEKT VANZELF.

GROEN EN GEEL

Allereerst de complimenten met het vernieuwde stripblad, met een verfrissende lay-out, nieuwe vormgeving en nieuwe vaste items. Echter, de laatste tijd erger ik me in de bovenstaande kleuren over een tendens die er de afgelopen Stripschriften is in geslopen. De redactie gaat zich nu ook bemoeien met de sores van het zakelijke gedeelte van de stripwereld, en trekt zonder hoor en wederhoor zijn eigen – mijns inziens foute – conclusie. Ik vind dat dit soort dingen niet in uw *Stripschrift* thuis horen. Er staat immers informatie in die de consument niks aangaat.
Voorbeelden?
1. In *Stripschrift 363* stond er een stuk onder de kop: *Stripwinkelier, een vak met toekomst?!*. Het stuk deed overkomen dat stripboeken niet zo goed meer verkochten, en om dat te onderstrepen waren er grotendeels gestopte winkeliers aan het woord die alleen maar klaagden. Ik zeg dan op mijn beurt, laat dan ook de winkeliers aan het woord die prima draaien, want het ligt niet alleen aan de kwaliteit van de strips, maar ook aan de eigenaars. Foute vestigingsplaats, persoonlijk leed, en te weinig startkapitaal waren de echte reden van het stoppen van deze winkeliers.
2. In *Stripschrift 364* begint op bladzijde vier de redactie gelijk te jammeren dat het weer slecht gaat met de strips, want distributeur Het Raadsel gaat dicht en agglomeraties van stripuitgevers dumpen stripboeken. Weer een foute conclusie. Dat Het Raadsel dicht gaat heeft meer te maken met mismanagement van de directie. Als je de rekeningen niet betaalt wordt je op den duur ook niet meer beleverd. Het licht gaat dan vanzelf wel uit. Dat is bij mij zo, bij Appie Hein, en zo ook bij Het Raadsel. Dat heeft wederom niets te maken met strips of de kwaliteit ervan.

Het 'dumpen' van stripboeken heeft ook zijn reden: het gaat om series die al jaren niet meer verkopen, domweg omdat de nieuwe consument een duidelijk andere voorkeur heeft (*Pedro de Neusbeer, Cactusclub* en vele andere... de helpt van mijn nieuwe klanten kent de gedumpte titels niet eens!). Je kunt hier beter spreken van het opschonen van de voorraad, niet meer achteruit kijken en verder gaan met nieuwe series. Uw redactie zou beter kunnen melden welke nieuwe series er voor in de plaats komen. Kortom, schoenmaker blijf bij je leest en schrijf over de mooie dingen van het vak, zoals dat prima interview met François Schuiten in *Stripschrift 364*.
Paul van Dam, gelukkige eigenaar van een stripwinkel met veel toekomst, in het midden van het land

Stripschrift *is een stripinformatieblad dat over alle facetten uit de stripwereld bericht. We beperken ons dus niet tot boekbesprekingen, interviews en de actualiteitenrubriek. Het 'zakelijke gedeelte', zoals Van Dam het noemt, is zo'n facet. Wij denken dat onze lezers, óók afkomstig uit alle hoeken van de stripwereld, hier wel degelijk in geïnteresseerd zijn. Dat de berichtgeving in* Stripschrift *negatief wordt ervaren is niet onze opzet. We willen ontwikkelingen feitelijk doch genuanceerd melden en ja, natuurlijk geven we daarbij regelmatig ook onze mening prijs. Voor wat betreft de reactie op het stripwinkelartikel moet het toch opgevallen zijn dat ook de eigenaren van de stripwinkels Eppo, Lambiek en Haagse Stripshop aan het woord zijn gelaten en zij bleken net als de briefschrijver helemaal niet zo negatief. Ook nieuwe initiatieven van 'verse' stripwinkeliers passeerden in het stuk de revue. En dan de vermelde slechte barometerstand in ons redactioneel van* Stripschrift *364. Natuurlijk zijn er redenen waarom een en ander plaatsvindt, en deze, in onze ogen, zorgelijke ontwikkelingen laten we dus niet onvermeld.*
De redactie

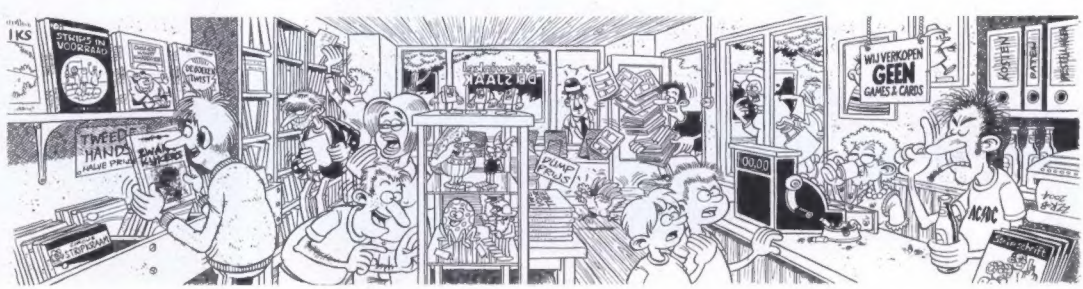

[SERVICE SPREAD]

Brabant Strip Magazine 120
Hugo de Reymaker ofwel Hurey opent dit nummer. Deze Vlaming is verantwoordelijk voor de evenzeer typisch Vlaamse reeksen als *Jan Heibel, Ketje en Co, Pili-Pil* en (een deel van) *De lustige Kapoentjes*. Ook tekende hij mee aan enkele albums van Bercks *Sammy*. Het uitgestelde jaarlijkse cadeautje van de redactie past hier goed bij; het is het nooit eerder in album uitgebrachte laatste deel van *Jan Heibel*. Verder een vernieuwde kennismaking met *Eppo*-tekenaar Uco Egmond in de rubriek 'Tekenaars van toen...'. Aardig daarin is een afgedrukte handgeschreven brief van een zeer jonge Gerard Leever waarin hij Egmond het verzoek tot een (hand)-tekening doet en besluit met: 'Als u er geen zin of tijd voor heeft hoeft u het niet te doen'. TdK
Meer info: Berreweide 34, 1840 Londerzeel, België of *www.brabantstrip.be*

The Comics Journal 261
In dit nummer een *supersize* interview met Phoebe Glockner, waarvan ook binnenkort in het Nederlands meer te lezen valt. Gary Groth, stripman in hart en nieren en mede-oprichter van het blad en uitgeverij Fantagraphics Books, vraagt haar veertig bladzijden lang het hemd van het lijf. Verder nog Eisner en Joden, een uitgebreid interview met Jay Hosler, die als onderwijzer zijn eigen cartoons ziet terugkomen in leerboeken, en veel (Amerikaanse) boekbesprekingen. Europa komt er weinig aan te pas. TdK
Meer info: 7563 Lake City Way, N.E. Seattle, WA 98115, Verenigde Staten of *www.tcj.com*

Duizend bommen 17
Het is een dankbaar jaar voor de makers van dit blad. De 75e verjaardag van de gekuifde stripheld biedt vele aanknopingspunten voor weer een nieuwe beschouwing en een verse invalshoek. Dit nummer bevat onder andere een Bobbiekatern met daarin een 28 jaar oud interview met Hergé, schepper van 'de beroemdste hond ter wereld'; verder de rol van de viervoeter door de albums heen en een verslag van een Bobbie-*look-a-like*-wedstrijd in mei dit jaar. Ook is het dit jaar honderd jaar gelden dat Edgar P. Jacobs werd geboren: aanleiding voor een achtergrondartikel.
Tot slot is het interview met Joost Veerkamp nog vermeldenswaardig, hij vertelt over de invloed van Hergé's klare lijn op zijn werk. TdK
Meer info: Zeewindelaan 28, 2554 HC 's-Gravenhage of *www.kuifje.nl*

Strip! 27
Dit Deense blad bevat een scala aan onderwerpen die aantonen dat ook in Denemarken een podium bestaat voor elke stripstroming. Manga krijgt bij voorbeeld aandacht door een artikel over *Yu-Gi-Oh!*, *Donald Duck*-tekenaar Vicar is representatief voor Disney, superhelden vertonen zich via de oudjes *Spiderman*, *Dare-devil* en *The Hulk* en gevestigde namen komen over het voetlicht via Jacques Tardi en Dave Sims. Scandinavië wordt vertegenwoordigd door Lars Horneman (tekenaar van *Frida*). TdK
Meer info: Bergthorasgade 40, 4.tv. 2300 Kopenhagen, Denemarken

→ WINNEN

Bij uitgeverij De Bezige Bij verschijnt eerdaags *Een kerstvertelling* door Dick Matena naar Charles Dickens.
Stripschrift geeft in samenwerking met de uitgever vijf door Matena gesigneerde exemplaren weg aan inzenders van het antwoord op de volgende vraag:

Welk Disney-personage is naar de hoofdfiguur uit *Christmas Carol* genoemd?

Stuur het antwoord voor 15 januari naar:

Kerst-prijsvraag
Postbus 84206
3009 CE Rotterdam
of naar
winnen@stripschrift.nl

Als we meer dan vijf goede inzendingen ontvangen zal er worden geloot. De winnaars maken we in een volgend nummer bekend. Maximaal één inzending per adres, medewerkers van *Stripschrift* en hun familie zijn uitgesloten van deelname en discussiëren over de uitslag doen we natuurlijk niet.

Uitslag *Donald Duck*-prijsvraag *Stripschrift 363*:
Wij vroegen in welke film Donald Duck zijn debuut maakte. Het juiste antwoord – *The Wise Little Hen* uit 1934 – werd vele malen gegeven zodat er moest worden geloot. De volgende gelukkigen ontvangen een dubbel-dvd met lekker veel ouderwetse Disney-animatie: **Hans Bijman**, Wognum, **Michiel Jongejan**, Nieuwegein, **P. Nauta**, Alblasserdam en **Kees van Schijndel**, Pijnacker.

Hartelijk gefeliciteerd!

Stripnieuws 04/4 en 04/5

Dikker en een nieuwe lay-out meldt het voorwoord van nummer 4. Hein de Kort mag het nummer openen. Aardig om te lezen is de tevredenheid van De Kort na diens overstap van uitgeverij Big Balloon naar uitgeverij M, helemaal als we daarbij in het achterhoofd houden dat M het stripboekenfonds waarschijnlijk niet continueert.

Net als onlangs in *Brabant Strip Magazine* grijpt *Stripnieuws* het tienjarig jubileum van de Belgische strippostzegeluitgaven aan voor een artikel. Ook hier mist men een kans door geen overzichtelijke rangschikking van alle uitgaven inclusief oplagen te plaatsen. Ook de overname van Dupuis door Média-Participations komt aan de orde.

Jeff Broekkx mag nummer 5 openen. De tekenaar van *Klein Suske en Wiske* heeft er inmiddels al 45 jaar opzitten bij uitgeverij Standaard. Behalve Suske en Wiske als peuter en kleuter, tekent hij ook de verhalen van *Musti*, zeg maar Nijntje in poesvorm.

Gerrie Hondius komt twee pagina's lang aan het woord over haar *Ansje Tweedehansje* en Albert Weinberg (*Dan Cooper*), een krasse tachtiger, wordt voor het voetlicht gehaald dankzij zijn gewonnen Gouden Potlood eerder dit jaar.

Verder vertelt René Uilenbroek over zijn strip *Stanley* en de samenwerking met Willem Ritstier.

Achdé en Gerra worden voorgesteld naar aanleiding van hun eerste *Lucky Luke*-album.

Tenslotte is er aandacht voor de stripreeks *Indigo* en de makers Dirk Schulz en Robert Feldhof. TdK

Meer info: Veldweg 13, 6996 DA Drempt of *info@stripnieuws.nl*

→ HARRY'S POSTZEGELHOEKJE

Op buitenstaanders van buiten Finland komt het merkwaardig over dat de posterijen van dit land vorig jaar ter gelegenheid van Valentijnsdag een setje zegels uitgaven waarop een meisje en een varkentje samen allerlei dingen doen die normaal zijn voorbehouden aan mensen die erg verliefd op elkaar zijn; ze rennen hand in hand door een veld vol bloemen, ze dansen, ze zoenen, ze schrijven en ontvangen een liefdesbrief en ze liggen samen in bed. Zoiets doe je hooguit op dierendag zou je zeggen. En dan nog...

Finnen zien dat anders. Zij weten dat het varkentje symbool staat voor het vriendje van een politiek correct en milieubewust meisje dat regelmatig met hem over maatschappelijke kwesties in de clinch ligt. Viivi en Wagner heten ze en het is een strip van de in 1965 geboren Jussi 'Juba' Tuomola. Hij tekent sinds 1991 en publiceerde in verschillende Finse tijdschriften, waaronder de Finse editie van *Mad*. Zijn spontane stijl is functioneel en direct. Die kwaliteit leverde hem ook op internationaal niveau een klein succesje op in 2002 in de vorm van een speciale tentoonstelling in Angoulême.

Finnen met een geliefde in het buitenland konden dat succes vorig jaar vergroten door hun liefdesbrief met deze zegels te frankeren, maar dan moesten ze om misverstanden te voorkomen natuurlijk wel eerst even uitleggen hoe het zat met dat varkentje. HW

Land van herkomst: Finland
Jaar van uitgifte: 2003
Catalogus-waarde: €1,20 per stuk of €7,20 voor de hele set

STRIP SCHRIFT
Jaargang 36
Nummer 8 (365)
December 2004

's Werelds oudste stripinformatieblad verschijnt 8 maal per jaar en wordt samengesteld door een onafhankelijke redactie.

Redactie
Teus de Kruijf, Arco van Os, Rik Sanders

Medewerkers
Ger Apeldoorn, Tijs Bagchus, Olav Beemer, Ben Bits, Ruud Booms, Peter Breedveld, Rob Derks, Rob de Haan, Fred de Heij, Eddie de Jong, Just de Leeuwe, Johan Ligger, Willard Mans, Dick Matena, Hans Matla, Michel van Merriënboer, Kees Ribbens, Reindert Vrij, Rudy Vrooman, Harry Wibier, René Windig

Omslag
Peter van Dongen

Redactie-adres
Postbus 84206
3009 CE Rotterdam
t 010-2201063
f 010-4210608
e redactie@stripschrift.nl

Abonnementen
Administratie Stripschrift
Kleine Beer 467
3067 ZW Rotterdam
e administratie@stripschrift.nl
Een abonnement omvat 8 nummers en wordt daarna telkens stilzwijgend verlengd. Eventueel gemiste nummers zijn te bestellen via onze Back Issue Service.
Maak het juiste bedrag over op girorekening 9347590 ten name van Stichting Uitgeverij Stripstift te Rotterdam.
Nederland €40,50
België €43,00
Other countries €57,00
IBAN NL56 PSTB 0009 3475 90
SWIFT/BIC PSTBNL21
Bedragen zijn inclusief 6% BTW
Opzeggingen schriftelijk richten aan de uitgever, uiterlijk twee nummers voor het aflopen van het abonnement.

Reprorecht
Het overnemen, maar ook het vermenigvuldigen van artikelen en illustraties is slechts geoorloofd na schriftelijke toestemming van de redactie.

Materiaal
Ongevraagd toegestuurd materiaal wordt niet geretourneerd.
De verantwoordelijkheid voor de artikelen berust bij de auteurs.

Advertenties
Voor de opgave van advertenties en het opvragen van de tarieven kunt u contact opnemen met de uitgever, of e-mailen naar adverteren@stripschrift.nl

Druk
Drukpartners, Amsterdam

Uitgever/Distributie
Stichting Uitgeverij Stripstift
Kleine Beer 467
3067 ZW Rotterdam
t 010-2201063
f 010-4210608
e uitgever@stripschrift.nl
w www.stripschrift.nl
KvK Rotterdam 24335843

Stripschrift wordt uitgegeven in opdracht van Het Stripschap. Leden van Het Stripschap krijgen € 1,25 korting op de abonnementsprijs.

ISSN 0165-845X

IN VOORBEREIDING

MET PRIJSANNOTATIE

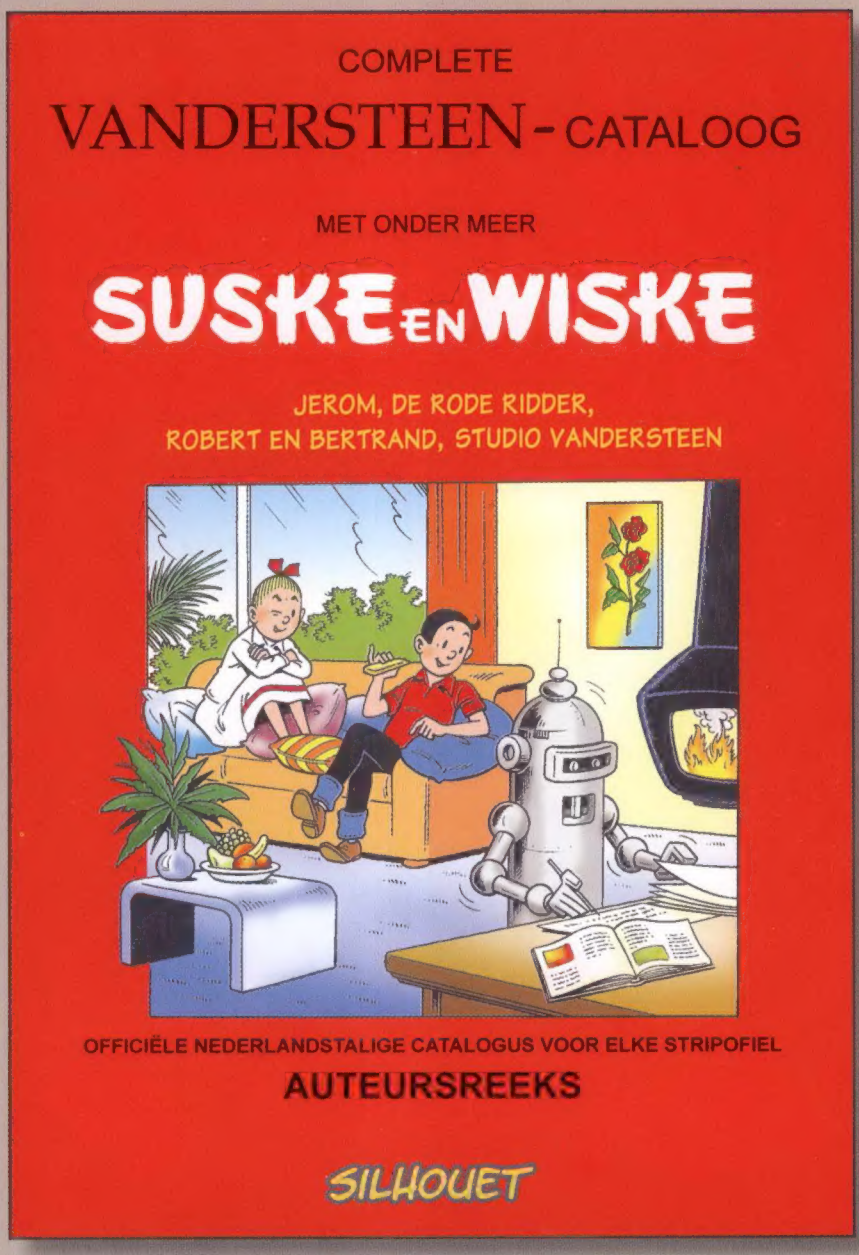

Het is zo ver. Eindelijk verschijnt het handboek
voor de verstokte verzamelaar, namelijk:

De complete Vandersteen-cataloog

Een must have voor alle duizenden fanatieke
Suske en Wiske-verzamelaars met daarbij ook nog
alle informatie over andere reeksen zoals:
Bessy, Jerom, De Rode Ridder, Robert en Bertrand.
Dit alles bijeengebracht door uitgeverij Silhouet.

Het boek beschrijft alle officiële Vandersteen-uitgaven met
kleurenfoto van voor- en achterzijde van het album.
Het boek heeft 320 pagina's, is volledig in vier kleuren,
formaat 17,5 cm x 25 cm en is gedrukt op matte maco 130 gr.

Bestel nu reeds bij uw favoriete boekhandelaar.
€ 29,95 - ISBN 90 5646 021 8

Uitgeverij Silhouet, Kloosterstraat 108, 8560 Wevelgem (België)
Tel/Fax 00 32 56 40 32 64

© 2004, STANDAARD UITGEVERIJ, Antwerpen-België
© Uitgeverij Silhouet, Wevelgem